

Μνήμων

Τόμ. 11 (1987)

**ΕΝΑΣ ΡΩΣΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ: Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΑΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΡΑΪΚΟ**

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.245](https://doi.org/10.12681/mnimon.245)**Βιβλιογραφική αναφορά:**

ΛΟΥΚΟΣ Χ. (1987). ΕΝΑΣ ΡΩΣΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ: Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΡΑΪΚΟ. *Μνήμων*, 11, 154–198. <https://doi.org/10.12681/mnimon.245>

ΕΝΑΣ ΡΩΣΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ:
Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΡΑΪΚΟ

Πρὸς τὰ τέλη τοῦ 1826 ὁ ἀξιωματικὸς Νικόλαος Ἀλεξέγιεβιτς Ράικο¹ (1794 - 1854) φεύγει ἀπὸ τὴν πατρίδα του· σὲ λίγο θὰ βρεθεῖ κοντὰ στοὺς ἐλεύθερους Ἕλληνας. Πρόκειται, ἂν ὄχι γιὰ τὸν μοναδικό, ὅπως ὀνόμασε γιὰ τὸν γνωστότερο Ρῶσο φιλέλληνα.² Ὁ ἴδιος θὰ γράψει ὅτι πήγε στὴν ἐπαναστατημένη χώρα κυρίως γιὰτὶ ἔβλεπε μὲ θλίψη ὅτι μεταξὺ τῶν φιλελλήνων ἀγωνιστῶν κανεὶς δὲν ἦταν Ρῶσος, ἀντιπρόσωπος ἐκείνου τοῦ ἔθνους τὸ ὁποῖο, γιὰ λόγους θρησκευτικoὺς καὶ ἱστορικοὺς, ἔπρεπε νὰ ἐνδιαφέρεται περισσότερο γιὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων. Τουλάχιστον ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς ἀποτέλεσε τὸ βασικότερο ἐπιχείρημα τοῦ Ράικο ὅταν προσπαθοῦσε, τὸ 1831, νὰ δικαιολογήσει στὶς τσαρικές ἀρχές τὴν ἀπόφασή του νὰ ὑπηρετήσῃ, χωρὶς τὴν ἄδειά τους, τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση. Θὰ χρειαστοῦν, ὡστόσο, ἡ μεσολάβηση καὶ οἱ διαβεβαιώσεις τοῦ Ι. Καποδίστρια καὶ ἄλλων, γιὰ νὰ

1. Ὁ ἴδιος ὁ Ρῶσος φιλέλληνας ὑπογράφει τὰ συνταγμένα στὰ γαλλικὰ ἐγγράφα του ὡς N. Rayko. Στὰ ρωσικὰ τὸ ὄνομά του γράφεται RAWKO. Ἐπισημάνθηκαν, στὶς πηγές, καὶ οἱ ἀκόλουθες γραφές: Ράϊκος, Ραϊκός, Raikos, Raiko, Raiko, Raykó, Ράϊκοφ, Ραϊκόφ, Raikoff, Raikow. Γιὰ τὴν καλύτερη κατανόηση τῆς φιλελληνικῆς δράσης τοῦ Ράικο εἶναι ἀπαραίτητα ὅσα στοιχεῖα ἀναφέρονται στὴν προηγούμενη καὶ μετέπειτα ζωὴ του. Αὐτὰ μποροῦν νὰ μᾶς τὰ δώσουν μόνον οἱ ρωσικὲς πηγές καὶ βοήθηματά. Ἡ πρόσβαση στὰ ρωσικὰ ἀρχεῖα δὲν ἦταν δυνατὴ. Τὰ λίγα δημοσιεύματα στὰ ρωσικὰ πού χρησιμοποιῶ ὀφείλονται στὴ φιλικὴ προθυμία τοῦ κ. G. L. Ars νὰ μοῦ τὰ ἐπισημάνει καὶ στὴν καλοσύνη τῆς κυρίας Ἀρετῆς Ραζῆ καὶ τοῦ κ. Ν. Δεμαθᾶ νὰ μοῦ τὰ μεταφράσουν. Τοὺς εὐχαριστῶ κι ἀπὸ ἐδῶ. Εὐχαριστῶ, ἐπίσης, τὴν Εὐαγγελία Μπαλτᾶ καὶ τὸν Πρόκωπη Παπαστράτη γιὰ τὴ βοήθειά τους στὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὴ διακρίβωση ἀρχεαικῶν πληροφοριῶν. Οἱ χρονολογίες δίνονται σύμφωνα μὲ τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο ἢ μὲ τὸ παλιὸ καὶ τὸ νέο συγχρόνως, ὅταν στὶς χρησιμοποιούμενες πηγές συναντῶνται μόνον μὲ τὸ νέο ἢ καὶ μὲ τὰ δύο ἡμερολόγια.

2. Στὸς πίνακες τῶν φιλελλήνων συνήθως δὲν ἀναφέρονται καθόλου Ρῶσοι· βλ. William St. Clair, *That Greece might still be free. The Philhellenes in the War of Independence*, Λονδίνο 1972, σ. 356. Ὁ Ἑρρίκος Φορνέζι στοὺς καταλόγους του σημειώνει μόνον δύο: τὸν Ράικο καὶ τὸν Ἀλέξιο Πρωτοτοπῶφ· βλ. «Οἱ Φιλέλληνες (ἔξ ἀνεκδότου συγγράμματος τοῦ φιλέλληνος Ἑρρίκου Φορνέζη)», περ. *Ἐβδομάς*, τ. Α' (1884) 190· πβλ. *Ἀπομνημονεύματα ἀγωνιστῶν τοῦ '21*, ἀρ. 20, ἐκδ. Γ. Τσουκαλᾶ, Ἀθήνα 1957, σ. 272. Τὸ Ἱστορικὸ Ἰνστιτούτο τῆς Μόσχας δὲν διέθετε, τουλάχιστον ὡς τὸ 1960, ἀκα-nένα στοιχεῖο γιὰ τὴ συμμετοχὴ Ρῶσων ἐθελοντῶν στὸ ἐλληνικὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα, μὲ μοναδικὴ ἐξάιρεση τὸν συνταγματάρχην ἐκτὸς ὑπηρεσίας Ν.Α. Rajko· βλ. Wilhelm

πάψει ὁ Ράικο νὰ θεωρεῖται ἐπικίνδυνος ἐπαναστάτης.³ Στὴ ρωσικὴ κοινωνία, ὅπως καὶ ἀλλοῦ, ἡ ἐξέγερση τῶν Ἑλλήνων εἶχε ποικίλες σηµάνσεις.

Οἱ Ρῶσοι δὲν φαίνεται νὰ συγκινήθηκαν λιγότερο, σὲ σύγκριση μὲ τοὺς ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ὑπόθεση. Ἡ ἐπιθυμία τους, ὅμως, νὰ ὑποστηρίξουν ἀνοιχτὰ ἢ νὰ συμμετάσχουν ἐνεργὰ στὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων ἀποθαρρύνθηκε καὶ ἐμποδίστηκε ἀπὸ τὴ Ρωσικὴ Κυβέρνηση.⁴ Ἡ τελευταία ἐβλεπε μὲ δυσπιστία ὁποιαδήποτε συμμετοχὴ ὑπηκόων της σὲ ἐπαναστατικὰ κινήματα, τὰ ὁποῖα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ χαρακτήρα τους, ἀπειλοῦσαν νὰ ἀμφισβητήσουν ἢ καὶ νὰ ἀνατρέψουν τὸ πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ

Barth - Max Kehrig-Korn, *Die Philhellenzeit*, Μόναχο 1960, σ. 204-205. Φαίνεται, ὡστόσο, ὅτι λίγοι ἀκόμη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ράικο καὶ τὸν Πρωτοποπόφ, Ρῶσοι ἐθελοντὲς βρέθηκαν στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα· βλ. ἐνδεικτικὰ Ν. Τράικωφ, «Σλάβοι φιλέλληνες ἀγωνιστὰ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος», *Νέα Ἑστία*, τχ. 321 (1940) 570-574· Χρειάζεται, πάντως, προσοχὴ στὴ διάκριση Ρώσων ἀπὸ λοιποὺς Σλάβους. Ἄν δὲν πρόκειται γιὰ μεταφραστικὸ λάθος, φαίνεται ὅτι ὁ Ν. Τόντορωφ θεώρησε τὸν Ράικο μὴ ρωσικῆς καταγωγῆς· βλ. Ν. Τόντορωφ, *Ἡ βαλκανικὴ διάσταση τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821* (Ἡ περίπτωση τῶν Βουλγάρων). Ἐνας κατάλογος ἀγωνιστῶν στὴ Μολδοβλαχία (Ἀρχεῖα Ὀδησοῦ), Ἀθήνα, Gutenberg, 1982, σ. 110. Ἄς σημειωθεῖ, ἐπίσης, ὅτι τὸ λήμμα «Ράικο» δὲν ὑπάρχει στὴν ἑλληνικὴ ἔκδοση τῆς Μεγάλης Σοβιετικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας (Ἀθήνα 1980), παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχουν συνταχθεῖ συμπληρώματα γιὰ νὰ καλύψουν τίς ἀνάγκες τῆς ἔκδοσης αὐτῆς.

3. Βλ. παρακάτω, σ. 182-183, 192-193.

4. Γιὰ τὸ ρωσικὸ φιλελληνισμὸ καὶ γιὰ τὴ στάση τῆς Ρωσικῆς Κυβέρνησης, βλ. Ὀλγα Μπορίσοβνα Σπάρο, *Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Ρωσία (1821-1829)*, μετάφρ. Α. Σαραντόπουλου (ἀπὸ τὰ ρωσικά), Ἀθήνα, Γ. Φέξης, 1971· I. S. Dostian, "L' attitude de la société russe face au mouvement de libération national grec", *Les relations gréco-russes pendant la domination turque et la guerre d'indépendance grecque*, Θεσ/νίκη, Institute for Balkan Studies, 1983, σ. 63-84· G. L. Ars, «Capodistria et le Gouvernement Russe (1826-1827)», *Les relations gréco-russes...*, σ. 130, 132· Theophilus Prousis, "Russian Philorthodox Relief during the Greek War of Independence", *Modern Greek Studies Yearbook* 1 (1985) 31 - 62: Ἡ Ρωσικὴ Κυβέρνηση καθήυνη, σ' ὅλες τίς λεπτομέρειες, τὴν προσπάθεια συλλογῆς χρημάτων ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων προσφύγων ποὺ κατέφυγαν στὰ ρωσικὰ ἐδάφη καὶ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν αἰχμαλώτων· δὲν ἀνέχθηκε μὴ ἐλεγχόμενη δράση: π.χ. διέλυσε (1822) τὴν Ἑλληνικὴ Φιλανθρωπικὴ Ἐταιρεία τῆς Ὀδησοῦ γιατί θεωρήθηκε ὅτι εἶχε πολιτικούς στόχους καὶ σχέσεις μὲ τοὺς ἐξεγερθέντες. Γενικὰ γιὰ τὸ κίνημα τοῦ φιλελληνισμοῦ, βλ. W. St. Clair, ὁ.π.· Λουκία Δρούλια, *Sens et portée du philhellénisme. Ouvrages inspirés par la guerre de l'indépendance grecque 1821-1833*, Ἀθήνα χχ., δακτυλόγραφη διδακτορικὴ διατριβὴ (βλ. στίς σ. 175-181 γιὰ τὸ πῶς ἡ λογοκρισία καὶ ἄλλα κατασταλτικὰ μέτρα τῆς Ρωσικῆς Κυβέρνησης περιόρισαν στὸ ἐλάχιστο τὴν ἔκδοση φιλελληνικῶν ἐντύπων καὶ ἐμποδίσαν τὴν ἔγκαιρη καὶ κανονικὴ πληροφόρηση τῶν Ρώσων γιὰ τὸ τί συνέβαινε στὴν Ἑλλάδα)· πβλ. ὅ,τι ἔγραψε ἡ ἴδια γιὰ τὸν φιλελληνισμὸ στὸν τόμο IB' (Ἀθήνα 1975, σ. 314-323, 474-477) τῆς *Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* (ἔκδ. Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν).

κατεστημένο στην Ευρώπη. Οι φιλέλληνες έθελοντές (φιλελεύθεροι Γερμανοί, Γάλλοι βοναπαρτιστές, Ίταλοι εξόριστοι, κ.ά.) ήταν γι' αυτήν, όπως και για τα άλλα αυταρχικά κράτη, φορείς της επάρατης νόσου που λεγόταν επανάσταση και ιακωβινισμός.⁵ Υπήρχε, εξάλλου, ο φόβος ότι ή ανεξέλεγκτη προβολή της εξέγερσης των Έλλήνων θα μπορούσε να ένισχύσει τις φιλελεύθερες τάσεις στο έσωτερικό της αυτοκρατορίας. Ο φόβος αυτός είχε πραγματική βάση. Τα πιο προοδευτικά στοιχεία της ρωσικής κοινωνίας, κυρίως διανοούμενοι και στρατιωτικοί από τους άριστοκρατικούς κύκλους, είδαν στην άγώνα των Έλλήνων την έκφραση των δικών τους προβλημάτων. Φαίνεται, μάλιστα, ότι μερικοί απ' αυτούς, όπως ήγέτες των μετέπειτα Δεκεμβριστών, πίστεψαν ότι μπορούσε ή απήχησή του να επηρεάσει θετικά τους στόχους και τα όράματά τους.⁶

Η τσαρική Κυβέρνηση, με τους κατασταλτικούς μηχανισμούς που διέθετε, περιόρισε το ρωσικό φιλελληνικό κίνημα κυρίως σε μη επικίνδυνες γι' αυτήν έκδηλώσεις συμπαράστασης προς τους αγωνιζόμενους Έλληνες. Ανακόπηκε, έτσι, ένα κύμα έθελοντών που, ένδεχομένως, θα είχε προστεθεί στις τάξεις των φιλελλήνων. Η δυσπιστία της, όπως ήταν φυσικό, αυξήθηκε και έφθασε στα άκραία της όρια μετά το κίνημα του Δεκεμβρίου 1825. Η άποτυχία του κινήματος αυτού κατέστρεψε τις έλπίδες μιας ολόκληρης γενιάς φιλελεύθερων ατόμων ή ομάδων που είχαν πειστεί ότι μόνο με συνταγματικές μεταρρυθμίσεις και διοικητικό έκσυγχρονισμό θα μπορούσε ή Ρωσία να ξεφύγει από τις μεσαιωνικές της αδράνειες. Οι βίαιες καταστολές που ακολούθησαν, ή ιδεολογική σκλήρυνση, ή έξαρση των παρακολουθήσεων, κ.ά. θα πρέπει να δημιούργησαν ένα πλαίσιο άσφυκτικό για πολλούς και ιδίως για όσους είχαν συμμεριστεί, με τον ένα ή άλλο τρόπο, τους στόχους των κινηματιών.⁷

Υπάρχουν ένδείξεις ότι και ο Ράικο είχε ύποστεί, κατά κάποιο τρόπο, τις συνέπειες των καταπιεστικών μέτρων : στενοί συγγενείς του φέρονται ανάμεσα στους Δεκεμβριστές. Ο ίδιος φαίνεται ότι ήλθε, λίγο μετά την έκρηξη του κινήματος, σε σύγκρουση με τους προϊσταμένους του και παραιτήθηκε ή

5. W. St. Clair, *ό.π.*, σ. 279.

6. Για το πώς ήγετικά στελέχη των μετέπειτα Δεκεμβριστών αντιμετώπισαν την Έλληνική Έπανάσταση, βλ. I. S. Dostian, "L' attitude de la société russe", σ. 66-74· Λ. Μπολιασκώφ, *Νέα στοιχεία για τη Φιλική Έταιρεία, από το Δεκεμβριστή Πάβελ Ίβάνοβιτς Πέστελ, μετάφρ. Κ. Φουντουκίδη (από τα ρωσικά), Αθήνα, Ορίζοντες, 1972*· I. Ίββα, *Οί Δεκεμβριστές του Νότου και το ελληνικό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα, μετάφρ. Γ. Ασύρα - Γ. Ζωΐδη (από τα ρωσικά), Αθήνα, Σύγχρονη Έποχή, 1986*. Για τους Δεκεμβριστές βλ. και H. Seton-Watson, *The Russian Empire 1801-1917*, Oxford 1967, σ. 183-198· Marc Raeff, *Comprendre l'ancien régime Russe. État et société en Russie impériale*, Παρίσι, Seuil, 1982, σ. 150-152.

7. Βλ. παραπομπές σημ. 4 και 6.

ἀναγκάστηκε σὲ παραίτηση.⁸ Ἀδιέξοδο, ἐπομένως, στὴν ἐπαγγελματικὴ του σταδιοδρομία. Ἄν σ' αὐτὰ προστεθοῦν καὶ διάφορα οἰκογενειακὰ προβλήματα, πού δὲν γνωρίζουμε τὸ περιεχόμενό τους ἀλλὰ μνημονεύονται ἀπὸ τὸν Ράικο,⁹ ἴσως προσεγγίσουμε κάπως τὶς ποικίλες πιέσεις πού ὁ τελευταῖος δέχθηκε στὰ τέλη 1825 - ἀρχὲς 1826. Μποροῦμε, νομίζω, νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὑπὸ τὶς συνθῆκες αὐτὲς ἡ φυγὴ λειτούργησε ἀντισταθμιστικά: ἦταν μιὰ διέξοδος. Διέξοδος πού ἴσως κυφοροῦνταν ἀπὸ νωρίτερα ἀλλὰ ἐγινε πράξη ὑπὸ τὴν ὠθηση ἐξαιρετικῶν περιστάσεων. Σὲ ποῖο βαθμὸ ἦταν καὶ συνειδητὴ πράξη διαμαρτυρίας γιὰ τὰ ὅσα συνέβαιναν στὴ χώρα του, μένει ἀκόμα νὰ διευκρινιστεῖ. Τὰ πολλαπλὰ αὐτὰ αἷτια, τὰ ὁποῖα, ἐλλείψει στοιχείων, δὲν μποροῦμε νὰ ἱεραρχήσουμε καὶ νὰ ἐκτιμήσουμε τὴ διαπλοκὴ τους, εἶχαν, συγχρόνως, ὡς δέκτη ἓνα ἄτομο μὲ ἰσχυρὴ, ὅπως φαίνεται, ρομαντικὴ διάθεση. Ἴσως νὰ μὴν ἦταν ὑπερβολικὴ ἡ φράση πού, ἀνάμεσα στὶς ἄλλες, ἀνέφερε ὁ Ράικο γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴ φυγὴ του εἰκονογραφεῖ, ἐξάλλου, παραστατικὰ

8. Γιὰ τὸ ἐπίσodio πού προκάλεσε τὴν παραίτηση τοῦ Ράικο, βλ. βιογραφικὸ σημείωμα (στὰ ρωσικά) τοῦ Β. Markévitch, περ. *Rousskii Arkhiv* (= *Ρωσικὸ Ἀρχεῖο*), Μόσχα 1868, στήλες 299-300: Στὸ δωμάτιο τοῦ Ράικο συγκεντρώθηκαν δυσσαρεστημένοι (δὲν ἀναφέρεται τὸ αἷτιο) ἀξιωματικοὶ τῆς φρουρᾶς τοῦ συντάγματος τῶν δραγῶνων καὶ ἀποφάσισαν νὰ ὑποβάλουν ὁμαδικὰ τὶς παραιτήσεις τους. Ἡ ἡγεσία πέτυχε, μὲ ὑποσχέσεις καὶ ἀπειλές, νὰ τοὺς πείσει νὰ ἀνακαλέσουν τὶς παραιτήσεις. Μόνον ὁ Ράικο ἐπέμεινε σ' αὐτὴν. Ὁ ἴδιος ἔλεγε, μὲ κάποια διάθεση χιουμοριστικῆ, ὅτι ἀποστρατεύθηκε "très mal noté, parceque j'étais, il paraît, une fausse note dans le chœur général". Ἡ I.S. Dostian, "Ἐνας Ρώσος ἀγωνιστὴς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης" (στὰ ρωσικά), περ. *Voprossy Istorii* (= *Ζητήματα Ἱστορίας*), τχ. 4, Μόσχα 1978, σ. 211-212, ἐπιχειρεῖ νὰ ἀνιχνεύσει τὶς πολιτικὲς διαστάσεις τοῦ ἐπισodίου, τὸ συνδέει ἔμμεσα μὲ τὸ κίνημα τῶν Δεκεμβριστῶν (: ἐνδειχτὴ διαμαρτυρία γιὰ τὰ καταπιεστικὰ μέτρα) καὶ θεωρεῖ τὴν ἀποδοχὴ τῆς παραίτησης τοῦ Ράικο ὡς μέτρο τῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ ἓναν πρωτεργάτη τῆς ἀπειθαρχίας τῶν ἀξιωματικῶν καὶ γενικῶς ἀπὸ ἄτομο πού ἀποκαλοῦνταν «καριμπονάρος» γιὰ τὴ φιλελεύθερη διάθεσή του, τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ χαρακτῆρα του καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχε σπουδάσει στὴν Ἰταλία. Στὶς κρίσιμες αὐτὲς στιγμὲς γιὰ τὸ καθεστῶς, οἱ προσωνομίες εἶχαν ἀποδεικτικὴ ἰσχύ. — Ποικίλες εἶναι οἱ ἀπόψεις τρίτων γιὰ τὰ αἷτια τῆς ἀποστρατείας τοῦ Ράικο, καὶ εἶναι δύσκολο νὰ διαπιστώσουμε σὲ ποῖο βαθμὸ ἀπηχοῦν μαρτυρίες τοῦ ἴδιου τοῦ Ρώσου φιλέλληνα. Βλ. γιὰ παράδειγμα τί γράφει ὁ K. Heideck, «Τὰ τῶν Βαυαρῶν φιλελλήνων ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰ ἔτη 1826-1829», περ. *Ἀρμονία* 2 (1901) 394: ἐγκατέλειψε [ὁ Ράικο] «τὴν ἐν τῇ πατρίδι ὑπηρεσίαν τοῦ πυροβολικοῦ ἕνεκεν ἔριδος πρὸς τοὺς προἰσταμένους αὐτοῦ». Σὲ ἀναφορὰ του πρὸς τὸν Benkendorff, 15/27 Μαΐου 1831 (*Ρωσικὸ Ἀρχεῖο*, 1868, στήλη 309) ὁ Ράικο, μιλώντας γιὰ τὴν ἀπόφασή του νὰ κατέλθει στὴν Ἑλλάδα, γράφει γιὰ "quelques contrariétés que j'essayais dans la carrière militaire que j'avais embrassée dans ma patrie". Γιὰ τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ βλ. καὶ παρακάτω, σ. 183.

9. Στὴν ἴδια ἀναφορὰ πρὸς τὸν Benkendorff (βλ. σημ. 8) ὁ Ράικο σημειώνει: "je n'ai pas cru dans le temps, et je ne crois pas même à présent, être tenu à publier les secrets de famille l'ont provoqué" [le parti que j'ai pris].

καὶ τὸ ἀδιέξοδο στὸ ὅποιο νόμισε ὅτι βρέθηκε: «ἡ ἐλπίδα νὰ βρῶ ἕνα ἐντιμοτέριον σὲ μιὰ ὑπαρξή μετὰ τὴν ὁποία κανεὶς δεσμός δὲν με κρατεῖ».¹⁰ Τὸ ἐγχείρημα, πάντως, τοῦ Ράικο φαίνεται ὅτι ἐντυπωσίασε, μετὰ τὴν τόλμη του, πολλοὺς Ρώσους ἀξιοματικούς πού εἶδαν σ' αὐτὸ τὴν ἐκπλήρωση καὶ τῶν δικῶν τους ἐπιθυμιῶν. Ἦταν φυσικό, ἔτσι, νὰ διογκωθεῖ στὰ μέγιστα τους ἡ φιλελληνική του δράση.^{10α}

Φαίνεται ὅτι ὁ Ράικο συνδεόταν, ἔστω ἕμμεσα, μετὰ τὴν αὐτοκρατορική οἰκογένεια: φέρεται ὡς νόθος γιὸς τοῦ Α. Γ. Μπομπρίνσκυ, τέκνου τῆς Αἰκατερίνης Β' καὶ τοῦ εὐνοουμένου της Γρ. Ὁρλώφ.¹¹ Ὁ ἴδιος, ὡστόσο, φαίνεται ὅτι ἀπέφευγε κάθε ἀναφορά στὴν καταγωγή του αὐτή.¹² Ὅπως κι ἂν ἔχει τὸ πράγμα, ὁ Ράικο ἀνῆκε σὲ ἐπιφανῆ οἰκογένεια. Σπούδασε στὴ Φλωρεντία καὶ παρακολούθησε μαθήματα στὸ πανεπιστήμιον τῆς Πάδουας. Ἐπέστρεψε στὴ Ρωσία τὸ 1815. Χάρης στὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐπιρροή τῶν συγγενῶν του, ἔγινε δεκτὸς στὸς ἀριστοκρατικούς κύκλους τῆς Πετρούπολης. Ὑπηρέτησε στὸ Πυροβολικὸ καὶ τὸ 1824 ἦταν ἀξιοματικὸς τοῦ ἵππικου στὴν αὐτοκρατορική φρουρά.¹³ Ἀπ' αὐτὴ τὴ θέση ἀπομακρύνθηκε στίς ἀρχὲς τοῦ 1826. Σὲ λίγο φεύγει γιὰ τὴν Ἰταλία. Ἐκεῖ, φαίνεται ὅτι ὀριστικοποιεῖται ἡ ἀπό-

10. Στὸ ἴδιο. Ὁ Β. Μαρκέβιτς (δ.π., στήλη 300) ἀναφέρει ὅτι ὁ Ράικο, μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸ στρατό, ἦταν ἀπογοητευμένος: ζοῦσε πολὺ μοναχικά, διαβάζοντας συνεχῶς καὶ ἐπισκεπτόμενος ἐλάχιστους.

10α. Ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὁ Δεκεμβριστὴς Ν. Ι. Λόρερ στίς «Σημειώσεις» του: «Πολλοὶ ἀξιοματικοὶ τῆς φρουρᾶς ἀρχισαν νὰ ζητοῦν νὰ πάνε στὰ συντάγματα τοῦ στρατοῦ, πιστεύοντας ἔτσι νὰ προσεγγίσουν τὴν προβλεπόμενη ἐξστρατεία γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἕλληνας. Θυμᾶμαι ἕναν ὑπολοχαγὸ τοῦ πυροβολικοῦ μας, τὸν Ράικο, πού χωρὶς κἂν νὰ ἔχει ζητήσει ἀδεία πῆγε, ὑμῶν ἀπὸ τὴ δική του πεποίθηση, στὴν Ἀθήνα καὶ προσπαθοῦσε πολὺ καιρὸ νὰ φανεῖ χρήσιμος στοὺς συμπατριῶτες του. Στὴν Ἑλλάδα διορίστηκε ἀρχηγὸς πυροβολικοῦ, ἔγινε φίλος τοῦ Μπαίρον καὶ βοήθησε πολὺ νὰ πετύχει ἡ ἐπανάσταση». (βλ. Ὁ Μ. Σπάρο, δ.π., σ. 89· πβλ. τὸ ἴδιο, με κάποιες διαφορᾶς, καὶ στὸν Ι. Ἰόββα, δ.π., σ. 53).

11. I. S. Dostian, «Ἐνας Ρώσος ἀγωνιστής», σ. 211· I. S. Dostian, «L' attitude de la société russe», σ. 75.

12. Οἱ Ἕλληνες τῆς Ὀδησοῦ, ὅπου ὁ Ράικο πέρασε τὴν τελευταία περίοδο τῆς ζωῆς του, ἐνθυμοῦνταν ὅτι τὸ ὅλο παράστημά του («παραδόξως» ἐνθύμιζε «τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐγγόνου τῆς Αἰκατερίνης Β' Κωνσταντίνου Παύλοβιτς, διὸ καὶ διέτρεχε ἐν Ὀδησοῦ φήμη, ὅτι ἦτο νόθος υἱὸς τοῦ μεγάλου δουκὸς τούτου, ὅπερ ὅμως δὲν ἦτο ἡ ἀπλή μόνον εἰκασία οὐδεμίαν ἔχουσα ὑπόστασιν»· βλ. Κ. Α. Παλαιολόγος, «Ὁ Ρώσος φιλέλληνας Νικόλαος Α. Ραϊκός», περ. Ἑσπερος 1 (1881-1882) 234. (τὴν ἐπισήμανση τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ, τὸ ὅποιο ἀναπαράγει τὸ ἀντίστοιχον τοῦ Β. Μαρκέβιτς, χρωστῶ στὸν Ἀλέξη Πολίτη.) Κατ' ἄλλους, ὁ Ράικο ἔμοιαζε καταπληκτικὰ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρο Α', τοῦ ὁποίου ἦταν δευτέρου ἐξάδελφος, ἂν ἀληθεύει ἡ συγγένεια τοῦ Ρώσου φιλέλληνα μετὰ τὴν αὐτοκρατορική οἰκογένεια· βλ. I. S. Dostian, «Ἐνας Ρώσος ἀγωνιστής», σ. 211, σημ. 4.

13. Β. Μαρκέβιτς, δ.π., στήλες 299-300· Κ. Α. Παλαιολόγος, δ.π., σ. 235· I. S. Dostian, «Ἐνας Ρώσος ἀγωνιστής», σ. 211.

φασή του νὰ μεταβεῖ στὴν Ἑλλάδα. Ἄν εἶχε κάποιους ἐνδοιασμούς, φαίνεται ὅτι τοὺς ἀπέβαλε ὅταν βρέθηκε σ' ἓνα κλίμα ἔντονου φιλελληνισμοῦ: οἱ ἰταλικές πόλεις ἦταν εὐαίσθητος δέκτης τῶν εἰδήσεων γιὰ τοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων καὶ πέρασμα, σχεδὸν ὑποχρεωτικό, τῶν φιλελλήνων.¹⁴ Τὸ 1827 φθάνει στὶς ἐπαναστατημένες περιοχές. Θὰ παραμείνει σ' αὐτὲς ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 1832, δηλαδὴ κυρίως κατὰ τὴν καποδιστριακὴ περίοδο.

Οἱ δημοσιευμένες ἐπιστολές τοῦ Ι. Καποδίστρια πρὸς τὸν Ράικο ἀποτελοῦσαν τὴ σπουδαιότερη πηγὴ πού εἶχαμε γιὰ τὴ φιλελληνικὴ του δράση. Περισσότερα στοιχεῖα μᾶς δίνουν οἱ φάκελλοι 417 καὶ 418 τοῦ Καποδιστριακοῦ Ἀρχείου¹⁵ πού φυλάσσεται στὴν Κέρκυρα. Πρόκειται γιὰ πυκνὴ ἀλληλογραφία, στὴν πλειοψηφία της ἀνεπίσημη, τοῦ Ράικο μὲ τὸν Κυβερνήτη, ἡ ὁποία, σὲ συνδυασμὸ μὲ ὀρισμένες ἄλλες μαρτυρίες, ἐπιτρέπει ἄλλη προσέγγιση τῆς σκέψης καὶ δράσης τοῦ Ρώσου ἐθελοντῆ. Ἀνιχνεύονται, ἐπίσης, ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἔγινε δεκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, οἱ ἀντιδράσεις πού ἡ παρουσία του προκάλεσε σὲ ἐχθροὺς καὶ φίλους τοῦ καποδιστριακοῦ καθεστώτος, πῶς ὁ ἴδιος λειτούργησε στὸ νέο περιβάλλον, κ.ἄ.

Ὁ Ράικο ἐγκαινιάζει τὴ φιλελληνικὴ του δράση μὲ σύντομη ὑπηρεσία σὲ κανονιοφόρα πλοίαρχα πού ἀνῆκαν στὸ στόλο τοῦ λόρδου Cochrane.

14. B. Markévitch, ὁ.π., στήλη 301· Κ. Α. Παλαιολόγος, ὁ.π., σ. 235.

15. Ἀρχεῖο Ἰονίου Γερουσίας — Τμῆμα Καποδιστριακό (στὸ ἐξῆς: ΑΚ). Στους φακέλους 417 καὶ 418 περιέχονται 112 ἔγγραφα τοῦ Ράικο πρὸς τὸν Καποδίστρια καὶ 52 τοῦ τελευταίου πρὸς τὸν Ράικο. Τὰ πρῶτα εἶναι πρωτότυπα, ἐνῶ τὰ δευτέρα σχέδια. Ὅλα εἶναι στὰ γαλλικά. Στὸν πίνακα πού ἀκολουθεῖ φαίνεται ἡ κατανομὴ τῆς ἀλληλογραφίας αὐτῆς στὸ χρόνο.

	Ἐγγραφα Ράικο				Ἐγγραφα Καποδίστρια			
	1828	1829	1830	1831	1828	1829	1830	1831
Ἰαν.			6	2			4	3
Φεβρ.			7	1			3	
Μάρτ.			4				1	
Ἀπρ.			3					
Μάιος			7	2			4	
Ἰούν.		3	10				6	
Ἰούλ.	1	12	10		1	3	4	
Αὐγ.		5	10			1	5	
Σεπτ.		8	3			4	2	
Ὀκτ.		4	4			3		
Νοέμ.		5	2			4	3	
Δεκ.		1	2				1	
	1	38	68	5	1	15	33	3

Στὸν πίνακα δὲν περιλαμβάνονται ὀρισμένα συνημμένα καὶ ἔγγραφα τρίτων ἢ πρὸς τρίτους. Ἡ ἐκδοσὴ τῆς ἀλληλογραφίας Ράικο - Καποδίστρια θὰ μπορούσε νὰ ἀναδείξει καὶ

Συμμετέχει έπειτα στην πολιορκία τής Χίου.¹⁶ Στις άρχές του 1828 διορίζεται φρούραρχος στο Ίτς - Καλέ και άργότερα στο Παλαμήδι, υπό τις διαταγές του Βαυαροῦ συνταγματάρχη Heideck. 'Ο τελευταίος είχε την πρωτοβουλία για τους διορισμούς αυτούς, που επικύρωσε ο Καποδίστριας.¹⁷ 'Η άνησυχία, ωστόσο, του Ράικο μήπως ο Κυβερνήτης θεωρήσει τυχοδιωκτική την άπόφασή του να ύπηρετήσει στην 'Ελλάδα, είναι ένδεικτική του διαφορετικού κλίματος που διαμορφώθηκε με την έπιβολή του νέου καθεστώτος. 'Ο Καποδίστριας είχε άλλες, σε σύγκριση με την έπαναστατική ήγεςία, άπόψεις για τὸ πῶς έπρεπε να συγκροτηθεῖ τὸ υπό διαμόρφωση κράτος, για την πορεία του, τις σχέσεις του με τις δυνάμεις. Με καχυποψία είδε πολλούς από τους φιλέλληνες, ιδιαίτερα αυτούς που είχαν άποκτήσει έπιρροή στους στρατιωτικούς. Είναι χαρακτηριστική ή στάση του άπέναντι στον Fabvier και τὸν Church. Στο έγγραφο¹⁸ που ακολουθεῖ ο Ράικο προσπαθεῖ να διευκρινήσει τις προθέσεις του:

Άλλα στοιχεία για τὸν Ρῶσο φιλέλληνα, πολύ περισσότερα άπ' όσα έπέτρεπε ή κλίμακα τής παρούσας έργασίας. Σ' ένα τέτοιο έγχείρημα θά ήταν δυνατές προσεγγίσεις όπως: ή μελέτη τής δομής του λόγου και ή άναγωγή άπ' αυτήν στην πνευματική συγκρότηση του Ράικο' ή συστηματική άνάλυση τής σχέσης ανάμεσα στις έντολες του Καποδίστρια και στις πράξεις του Ράικο ως διοικητικού όργάνου, κ.ά. Οι δημοσιευμένες έπιστολές του Καποδίστρια πρὸς τὸν Ράικο είναι 8· βλ. 'Επιστολαί I.A. Καποδίστρια (στο έξής: 'Επιστολές), τ. Γ', 'Αθήνα 1842, σ. 171-172, 194, 215-216, 223, 233-234, 341-343, 378· τ. Δ', 'Αθήνα 1843, σ. 305.

16. Βλ. Ράικο, Memorandum, [1840 - 1841]: 'Αρχεία του 'Ελληνικού 'Υπουργείου τῶν 'Εξωτερικῶν, «Παράσημα εις 'Ελλήνας και Φιλέλληνας», φ. 1841, 33I (στο έξής: ΑΥΕ, Memorandum) για τὸ υπόμνημα αυτό, που δημοσιεύεται στο Παράρτημα, βλ. παρακάτω, σ. 195. Βλ. επίσης την έξής μαρτυρία: 'Αντικρούοντας ο Ν. Δ. όσα έγραψε ο *Courrier de Smyrne* για τις σχέσεις φιλελλήνων, Fabvier και δημογεροντίας τῶν Χίων κατά την έκστρατεία, σημειώνει, ανάμεσα σε άλλα, ότι «οι φιλέλληνες οὔτοι [Γάλλοι], ως και τις αξιόλογος αξιωματικούς Ρῶσσοι πρὸ τούτων, δυσαρεστηθέντες κατ' αυτού του Συνταγματάρχου, ήτησαν παρ' αυτού την παραίτησίν των...»· βλ. *Γενική 'Εφημερίς*, άρ. 23, 4 'Απρ. 1828, σ. 97-98. Κατά τὸν Φορνέζι (ό.π., σ. 190) και ο Πρωτοποπφ συμμετέσχε στην έκστρατεία τής Χίου: «άπλοῦς έθελοντής έν Χίω». Δέν γνωρίζω από που άντλεῖ τὰ στοιχεία του ο Τρ. Εύαγγελίδης, όταν γράφει στο λήμμα «Νικόλαος Ράικος» τής Μεγάλης 'Ελληνικής 'Εγκυκλοπαιδείας τὰ έξής: «Φιλέλληνα Ρῶσσοι, κατελλθὼν εις την 'Ελλάδα άμα τῇ εκρήξει του άπελευθερωτικού 'Αγώνος. Μετασχὼν δέ πλείστων μαχῶν, καθ' ός έπολέμησε γενναίως, διωρίσθη μετὰ την άποκατάστασιν διοικητής του φρουρίου Παλαμηδίου...». Πβλ. τὸ ίδιο λήμμα και στή Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική 'Εγκυκλοπαίδεια (1930).

17. K. Heideck, ό.π., σ. 394· Καποδίστριας πρὸς Ράικο, 26/7 Αὐγ. 1828: AK, φ. 418: "C'est à la bonne opinion que vous avez inspirée à Mons. le Colonel Heideck que vous devez la place que le Gouv(ernemen)t Grec vous a provisoirement confié". Βλ. και ΑΥΕ, Memorandum.

18. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 20 'Ιουλ. 1828: AK, φ. 418. Διατηρεῖται κατά την έκδοση ή όρθογραφία και ή στίξη του έγγραφου. Δίνεται, έτσι, ένα δείγμα γραφής του Ράικο. 'Αντίθετα, στα παραθέματα από άλλα έγγραφα του άποκαθίσταται σιωπηρά ή όρθογραφία και ή στίξη.

Excellence!

L'expérience que j'ai acquise dans ce Pays, m'a appris qu'une bonne partie des individus qui sont venus ici, y ont été amenés plutôt par des catastrophes étrangères à la cause qu'ils ont embrassé, que par le zèle qu'ils font valoir.

Il serait déplacé, et il me sèderait mal de faire parade devant Votre Excellence, des sentimens qui m'ont mis à demander presque exprès mon congé, pour associer le nom Russe aussi, à ceux des enfans de toutes les nations civilisées, qui ont pris une part active à la délivrance de la Grèce. Ça a été ma seule ambition, mon unique vanité, que bien de personnes qualifieront peut être de presumption. Soit!

Votre Excellence m'a fait l'honneur, de m'accorder (modestie à part) un poste au dessus de mon mérite; je tacherais autant qu'il est en moi de justifier votre confiance, dont je suppose en partie, en être redevable à l'opinion dont m'a honoré le respectable Colonel Heidek.

Antérieurement à l'époque où Votre Excellence prîtes les rênes du Gouvernement, les affaires étant dans le Chaos, plusieurs personnes en profiterent pour s'approprier des titres des grades etc. qu'ils n'avaient pas —je serais désespéré, d'être soupçonné un instant d'appartenir à la catégorie des gens de cette espèce, et maintenant que cette Terre, merci vos soins paternels, s'avance à grands pas au bon ordre et à la véritable organisation, je demande à produire mes documents, et non content de cà, j'implore de votre bonté, afin d'écarter toute arrière pensée, de vouloir vous daigner si vos graves occupations ne l'empêchent pas, de prendre des informations sur mes qualités morales et politiques, directement de S. E. Mr Le General Tchitchirin sous les ordres de qui j'ai eu l'honneur de servir aux Dragons de la Garde, ou chez S. E. Mr Le General Baron de Levenchtern Comandant en Chef l'Artillerie de la 2e Armée, chez qui j'eus l'honneur de servir antérieurement.*

Je veux me flatter, que vous ne trouverez rien d'extraordinaire à la demande que je fais; à l'époque où nous vivons l'on ne peut jamais être trop sûr des personnes que l'on employe, et je me suis cru en devoir de vous indiquer la source d'en vous pouvez tirer des renseignemens sur ma personne, car les deux Generaux que je vous ai indiqué me connaissent particulièrement.

* Ἀκολουθεῖ τὸ ὄνομα αὐτὸ καὶ στὰ ρωσικά.

J'ai l'honneur, de vous prévenir, que je n'aspire ni aux distinctions, ni aux récompenses; j'ai fait des vœux constants pour voir la Grèce délivrée de son joug; l'heure en est proche, et des-ce qu'elle aura sonné permettez moi de me retirer. — je m'en irais peiné de n'avoir pu rien faire, mais avec la satisfaction interne de l'avoir voulu avec ardeur: heureux si je pourrais emporter vos suffrages.

J'ai l'honneur de resigner a Votre Excellence le sincer devouement.

De Votre tres humble et obeissant serviteur

Nicolas Rayko

Naupli - de - Romanie

De la Forteresse de Palamidy

le 20 Juillet 1828

Φαίνεται από το παραπάνω κείμενο ή έντονη έπιθυμία του Ράικο να διαφοροποιηθεί από εκείνους τους φιλέλληνες τών οποίων τά κίνητρα και οι στόχοι θά μπορούσαν να άμφοισβητηθούν. Είται χαρακτηριστικό ότι ύποδεικνύει δύο άνώτατους Ρώσους στρατιωτικούς για να βεβαιώσουν όχι για τις ικανότητες του αλλά για τά «ήθικά και πολιτικά του προσόντα»: τον βάραινε ό φόβος μήπως τον είχαν παραστήσει στον Καποδίστρια «comme un transfuse echappé à la deplorable catastrophe de 14/26 10bre 1825». ^{18α} Κι έδω τονίζει ότι είχε μία μόνο φιλοδοξία: να δείξει ότι και Ρώσοι συμμετέχουν στο φιλελληνικό κίνημα. Σ' έλη σχεδόν τή διάρκεια τής ύπηρεσίας του στην Έλλάδα θά άρνηθεί μισθό ή άποζημίωση. Είχε οικονομική άνεξαρτησία: πέρα από τά ποσά που ένδεχομένως θά είχε πάρει μαζί του, έφθαναν, όπως φαίνεται, κατά διαστήματα, συναλλαγματικές στο όνομά του. ¹⁹ Ό Καποδίστριας έσπευσε να θεωρήσει ικανοποιητικές τις έξηγήσεις του Ράικο. ²⁰

Για τή δράση του Ράικο όσο ήταν φρούραρχος στο Ίτς-Καλέ και τó Παλαμήδι δέν σώζονται τεκμήρια στην άλληλογραφία του με τον Καποδίστρια. Φαίνεται, ώστόσο, πιθανότατο ότι συμμετείχε ένεργά στην προσπάθεια του

18α. ΑΥΕ, Memorandum. Έκει απέδιδε ό Ράικο και τήν άρχική ψυχρότητα του Καποδίστρια άπέναντί του.

19. Βλ. και παρακάτω, σ. 181. Υπάρχει ή πληροφορία ότι από τήν οικογένειά του έπαιρνε ό Ράικο 12.000 ρούβλια τó χρόνο· βλ. Β. Markévitch, ό.π., στήλη 300. Για μία μόνο περίπτωση που άναγκάστηκε να δεχθεί κάποια άμοιβή, βλ. παρακάτω, σσημ. 105α.

20. Καποδίστριας προς Ράικο, 26/7 Αύγ. 1828: ΑΚ, φ. 418: "Le témoignage des personnes auxquelles vous vous rapportez et sous les ordres desquelles vous avez commencé votre carrière militaire dans votre patrie, est sans doute très honorable pour vous, et très satisfaisant pour le Gouvernement et pour le pays auquel il vous plait de vouer actuellement vos services". Τήν έπιστολή του Ράικο έπέδωσε στον Καποδίστρια ό Ρώσος αξιωματικός Richter. Στο έκκ. της κλίσης ότ περιελάττει *

Heideck γιὰ τὸν καθαρισμὸ τοῦ Ναυπλίου, τῆ διεύρυνση τῶν ὁδῶν, τὴν κατασκευὴ ὑδραγωγείου, νοσοκομείου, στρατώνων, γιὰ τὸν ἐθισμὸ τῶν στρατιωτῶν στὴν πειθαρχία, στὸ νὰ τρώγουν σὲ τραπέζι, κ.ἄ.²¹ Τὸ Μάϊο 1829 ὑποδέχεται, ὡς φρουράρχος τοῦ Παλαμηδιοῦ, τὸν στρατάρχη Maison, ὁ ὁποῖος, πρὶν ἀναχωρήσει γιὰ τὴ Γαλλία, ἐπισκέφτηκε τὸ Ναύπλιο καὶ τὴν Αἴγινα.²²

Ἡ χρησιμοποίηση ξένων στρατιωτικῶν σὲ ὑψηλές θέσεις εἶχε ἀρχίσει νὰ προκαλεῖ τὴν ἀντιζηλία τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, φαινόμενο πού θά γενικευτεῖ μὲ τὴν ἀφιξὴ τῶν Βαυαρῶν. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ὁ Κάρπος Παπαδόπουλος, λοχαγὸς τότε τοῦ τακτικοῦ, εἶχε στὸ νοῦ του καὶ τὸν Ράικο ὅταν ἔγραφε στὸν Κωλέττη (10 Μαΐου 1829): «... βαρὺ μὲ ἔρχεται νὰ προστάζωμαι ἀπὸ ταγματάρχας τοὺς ὁποῖους ἡ περίστασις ἀπέδειξεν ὅτι δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ τυχοδιώκται ἐκ τῶν λεγομένων φιλελλήνων μερικοῖ». ²³ Σχετικὲς αἰχμῆς κατὰ τοῦ Ράικο περιεῖχε ἀνταπόκριση ἀπὸ τὸ Ναύπλιο πού δημοσιεύτηκε στὸν *Courrier de Smyrne*. Κατακρινόταν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση γιὰ τὴν χρησιμοποίησιν Ἑπτανησίου καὶ ξένους. Ἐνάμεσα στ' ἄλλα σημειωνόταν: «La Palamide est entre les mains d' un officier russe qui n' a jamais vu un ture, mais il était bien recommandé». ²⁴ Φαίνεται, ἐπίσης, ὅτι πολλοὶ θεωροῦσαν τὸν Ράικο ὡς μυστικὸ πράκτορα τῆς Ρωσικῆς Κυβέρνησης· τουλάχιστον αὐτὴ τὴν αἴσθησις εἶχε ὁ ἴδιος.^{24α} Παράλληλα, ἡ θέση του ὡς φρουράρχου εἶχε ἐρμηνευθεῖ, ἀπὸ γαλλικοὺς κυρίως παράγοντες, ὡς ιδιαίτερη εὐνοία πρὸς τὴ Ρωσία. Ὁ Καποδίστριας ἀντέκρουσε τὴ σχετικὴ κατηγορία σὲ γράμμα του πρὸς τὸν κόμητα Loverdo, ἀξιωματικοῦχο στὸ γαλλικὸ ὑπουργεῖο Πολέμου:

«Τὸ Παλαμίδειον δὲν ἐνεχείρισεν ἡ κυβέρνησις, καθὼς σᾶς εἶπον, εἰς Ρῶσον τινὰ ἀξιωματικὸν ἐκ τῶν ὑποδεστέρων, ἀλλὰ τὸ μὲν τὸ ὄλον Ναύπλιον φρουραρχεῖ ὑπὲρ πάντας ὁ Βαυαρὸς συνταγματάρχης Κ. Ἐϊδέκ, ἂν δὲ αὐτὸς ἔλαβεν ἐκ τῶν φιλελλήνων τῶν ἀμισθὶ συνυπηρετούντων τὴν Ἑλλάδα, τὸν Κ. Ράικον, Ρωσικὸν ποτὲ ἀξιωματικὸν χρηματίσαντα.

21. Heideck, ὅ.π., σ. 396-399, 445-448, 542-543. Κατὰ τὸν Heideck, ἀπέναντι τῶν στρατιωτῶν ἐπιβαλλόταν «πραεῖα ἀλλὰ καὶ αὐστηρὰ ἄμα μεταχειρίσις καὶ ἀκριβὴς πληρωμὴ τοῦ μισθοῦ καὶ τοῦ σιτηρεσίου» (σ. 542).

22. *Courrier d'Orient*, ἀρ. XII, 19 Μαΐου 1829, σ. 2. Βλ. καὶ *Le Courrier de Smyrne*, ἀρ. 67, 31 Μαΐου 1829.

23. Κέντρον Ἑρευνῆς τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (KEINE), Ἄρχειο Κωλέττη, φ. 32, ἀρ. 340. Ὁ Κάρπος προήχθη ἀργότερα σὲ ταγματάρχη καὶ ἔγινε φρουράρχος Παλαμηδιοῦ· βλ. Κάρπος Παπαδόπουλος, Ἀπάνθισμα τοῦ ἱστορικοῦ ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τοῦ Ἀντισυνταγματάρχου τῆς Γραμμῆς..., ἐπιμ. ἐκδ., Θεολῆς Δίξελος, Ἀθήνα, Παπαζήσης, 1976, σ. 31.

24. *Le Courrier de Smyrne*; ἀρ. 32, 27 Σεπτ. 1828. Ἡ ἀνταπόκριση φέρει ἡμερομηνία 13 Σεπτ.

24α. ΛΓΕ, Memorandum.

και τον κατέστησε κατὰ προτίμησιν ἄλλου ὑποφρουράρχου τοῦ Παλαμυδαίου, δὲν βλέπω ἐπ' ἀληθείας, ἀγαπητέ μου Κόμη, πῶς τοῦτο τὸ ἀσήμαντον πρᾶγμα δύναται νὰ σᾶς ἐπιβεβαιώσῃ τὰ θρυληθέντα, ὅτι δηλαδή ἡ κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος εἶναι ὄχι μόνον ρωσικωτέρα κυρίως, ἀλλὰ καὶ ἀγγλικὴ μᾶλλον ἢ γαλλικὴ». ²⁵

Στις 12 Ἰουν. 1829 ὁ Ράικο διορίστηκε «Α' φρούραρχος τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Καστελλίου τοῦ Μωρέως», τοῦ κάστρου στὸ Ρίο δηλαδή, μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ἀντισυνταγματάρχη. Ἡ διστακτικότητα τοῦ Καποδίστρια ἀπέναντί του ἢ ὅποια, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ Ράικο, εἶχε ἐκδηλωθεῖ μὲ ψυχρότητα, ἀκόμα καὶ μὲ περιφρόνηση, εἶχε ἀρχίσει νὰ αἰρεται. Δὲν γνωρίζουμε πῶς ἀκριβῶς συνέβη αὐτό. "Ὅ,τι πράγματι συνέβη, καὶ θὰ φανεῖ μὲ ὅσα θὰ ἀναφερθοῦν πῶ κατω, εἶναι ὅτι τὸ νέο του ἀξίωμα ἐπέτρεψε στὸν Ράικο ἄμεση σχέση μὲ τὸν Κυβερνήτη, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ ψυχρότητα τοῦ τελευταίου νὰ μετατραπεῖ σταδιακὰ σὲ «ἀπεριόριστη ἐμπιστοσύνη» γιὰ τὸν Ρῶσο

25. Καποδίστριας πρὸς Loverdo (Παρίσι), 3 Δεκ. 1828: Ἐπιστολές, τ. Β', σ. 332-333. Γιὰ τὶς ἀντιδράσεις τοῦ Fabvier σ' ἐνδεχόμενον διορισμὸ τοῦ Ράικο ὡς ἀνώτατου διοικητῆ στα φρούρια Ναβαρίνου, Μεθώνης καὶ Κορώνης, βλ. Fabvier πρὸς Grasset, [1829]: Ἀρχεῖο τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, ἀρ. 8378α. Ὁ Γάλλος ἀξιωματικός J-s. Mangeart, στὶς "Ἀναμνήσεις" του (*Souvenirs de la Morée, recueillis pendant le séjour des Français dans le Péloponnèse*, Παρίσι 1830, σ. 315), σημειώνει: "On assurait que le président de la Grèce cherchait à éloigner de son gouvernement tous les officiers étrangers, à l'exception des Russes. On avançait même qu' il avait été jusqu' à dire qu' il ne voulait de la France que son argent" (πβλ. ἐλληνικὴ μετάφραση στὰ Ἀπομνημονεῖματα ἀγωνιστῶν τοῦ '21, ἀρ. 20, ἐκδ. Γ. Τσουκαλά, Ἀθήνα 1957, σ. 177-178). Ὁ εἰδικός, ὡστόσο, ἀπεσταλμένος τῆς Γαλλικῆς Κυβέρνησης Feburier διαπίστωνε, σχετικὰ μὲ τὴν κατηγορία ὅτι ὁ Καποδίστριας εὐνοοῦσε τοὺς ὑπάρχουσ μίᾳ μόνο χώρας, ὅτι κανεὶς Ρῶσος δὲν ὑπηρετοῦσε στὴν πολιτικὴ διοίκηση, καὶ στὸ στρατὸ τρεῖς (ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ὁ Ράικο): βλ. Feburier πρὸς La Ferronnays, 18/30 Δεκ. 1828: Ministère des Affaires Etrangères (France), Correspondance Politique (CP), Grèce 6/166. (Οἱ παραπομπές στὰ CP, CO καὶ FO γίνονται μὲ βάση τὶς μικροταινίες ποὺ βρίσκονται στὸ KEINE τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.) Παρόμοιες ἦταν καὶ οἱ ἐκτιμήσεις τοῦ Th. Gordon (πρὸς Cartwright, 5/17 Ἰουλ. 1828: D.C. Fleming, *John Capodistrias and the Conference of London, 1828-1831*, Θεσ/νίκη 1970, σ. 71 σημ. 12): "... from what J can learn, the charge brought against him (Capodistrias) of working to drive away all foreigners except Russians, is utterly false, as there are scarcely two individuals of that nation employed in Greece, and those in subordinate posts". Ἄλλους ἀριθμητικούς, καὶ ἐπομένως πολιτικούς, ὑπολογισμούς ἔκαναν ὅσοι δῖπλα στοὺς Ρῶσους πρόσθεταν καὶ αὐτοὺς ποὺ εἶχαν κάποια σχέση μὲ τὴ Ρωσία: βλ. ἐνδεικτικὰ G. Lee πρὸς Adam, 3/15 Ἰουλ. 1828: Fleming, ὁ.π., σ. 189: "We may divide the new employees into the following classes: Firstly, those who are Russians, Russian-Greeks, or who have connections with Russia, as Kalergi, Mavromatis, Raiko etc."

φιλέλληνα.²⁶ ‘Ο Καποδίστριας, πάντως, είχε εκτιμήσει τις υπηρεσίες²⁷ που πρόσφερε ως φρούραρχος στο Παλαμήδι και, κυρίως, φαίνεται ότι είχε πειστεί για το ζήλο και τις ικανότητές του να εφαρμόσει την κυβερνητική πολιτική στη νευραλγική επαρχία της ‘Αχαΐας. Κατ’ αρχήν, στην περιοχή αυτή υπήρχαν ισχυρές οικογένειες προκρίτων (Ζαΐμη, Λόντου, Ρούφου, κ.ά.) που αποτελούσαν σημαντικά έρείσματα της αντιπολίτευσης κατά του καποδιστριακού καθεστώτος: ή τελευταία είχε εντείνει, στα μέσα του 1829, τη δράση της σε μια προσπάθεια να εμποδίσει την εκλογή «αφοσιωμένων» στην Κυβέρνηση πληρεξουσίων για τη Δ’ ‘Εθνοσυνέλευση. ‘Επειτα, απέναντι από την Πάτρα βρισκόταν ή Ρούμελη: ήταν φανερό ότι ή στάση των άτάκτων στρατευμάτων που βρισκόνταν εκεί θα έπαιζε αποφασιστικό ρόλο στη διαμάχη για την εξουσία. ‘Ηδη στις χιλιαρχίες της Δυτ. Σπερσής είχαν σημειωθεί άπειθαρχίες οι όποίες έφθασαν, σε μια τουλάχιστον περίπτωση —στη Ναύπακτο— στα όρια της στάσης. ‘Η παρουσία, κατά συνέπεια, στην Πάτρα και το Κάστρο του Μοριᾶ ισχυρών φρουρών από στρατιώτες του τακτικού στρατού, θα ενίσχυε, από κάθε άποψη, την εξουσία της Κυβέρνησης στην περιοχή. Το ρόλο αυτό είχε, ως ένα βαθμό, με την παρουσία της διαδραματίσει ή γαλλική φρουρά της Πάτρας. ‘Η αποχώρησή της —διατάχθηκε να επιστρέψει στη Μεθώνη όπου ήταν ή έδρα του γαλλικού έκστρατευτικού σώματος— δημιούργησε επικίνδυνο κενό που ή κάλυψη του θεωρήθηκε επιτακτική.²⁸

‘Η Πάτρα, εξάλλου, ήταν το σπουδαιότερο σημείο επαφής με τὰ ‘Επτάνησα, που βρισκόνταν υπό άγγλική προστασία.²⁹ Οί σχέσεις του Καποδίστρια

26. ΑΓΕ, Memorandum. Για το διορισμό του Ράικο βλ. *Γενική ‘Εφημερίς*, άρ. 47, 3 ‘Ιουλ. 1829, σ. 185. Δέν έντοπίστηκαν αντίρρήσεις για το διορισμό αυτό. ‘Υπάρχει, αντίθετα, μια πολύ έπαινετική κρίση καταχωρισμένη μάλιστα σ’ ένα έντυπο που συστηματικά αντιπολιτευόταν τον Καποδίστρια ως όργανο της ρωσικής πολιτικής. Στόν *Courrier de Smyrne* (άρ. 74, 19 ‘Ιουλ. 1829 —άνταπόκριση από Σύρα, 6 ‘Ιουλ.) σημειώνεται: ‘‘M. Rayko, commandant de la Palamide, a été promu au commandement supérieur des forteresses de la Morée et de Patras avec le rang de lieutenant colonel. Cette nomination fait honneur au Président et a reçu l’approbation générale.’’

27. Γι’ αυτές βλ. την άναφορά του Heideck προς τον Καποδίστρια, 3 ‘Ιουλ. 1829: ‘*Αρχεία της ‘Ελληνικής Παλιγενεσίας*, άρ. 4: Αί ‘Εθνικαί Συνελεύσεις, τ. 2: Δ’ έν ‘Αρχεία ‘Εθνική Συνέλευσις, έκδ. Βιβλιοθήκης της Βουλής των ‘Ελλήνων, ‘Αθήνα 1973, σ. 481-482: «... ‘Ο κύριος Ράικος εϋρέεστησε κατά πάντα εις την Κυβέρνησιν δια των αξιολόγων του υπηρεσιών».

28. Για το γενικό πλαίσιο της καποδιστριακής περιόδου και ιδιαίτερα για την κυβερνητική πολιτική και τις αντίστασεις που αυτή προκάλεσε, άποφεύγω έδώ τις παραπομπές για να μη φορτώσω το κείμενο. Μπορούν να άναζητηθούν στην υπό έκδοση διατριβή μου: ‘Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη ‘Ιω. Καποδίστρια, 1828 - 1831».

29. ‘Εγραφε ό Καποδίστριας στο διοικητή Πάτρας ‘Ιω. Μελά (10/22 Αύγ. 1831: ‘Εθνική Βιβλιοθήκη-Τμήμα Χειρογράφων(ΕΒ), ‘Αρχείο Α’, άρ. 7933): «Αί Πάτραι είναι ό δια μέσου όρου ως προς τας έχθρικός έναντίον της Κυβερνήσεως κοινωνίας, μεταξύ των ραδιούργων και των ‘Ιονίων Νήσων, και μάλιστα της Ζακύνθου. Σās συμβουλεύω να προσέχητε. ‘Ας κάμωμεν το χρέος μας και ό Θεός θέλει τελειώσει τὰ επίλοιπα».

μὲ τῆ Βρεταννικῆ Κυβέρνηση χειροτέρευαν συνεχῶς. Ἡ τελευταία ἐπιθυμοῦσε νὰ περιορίσει τὴν Ἑλλάδα μόνον στὴν Πελοπόννησο καὶ τὶς Κυκλάδες. Δυσπιστοῦσε, ἐπίσης, ὡς πρὸς τὶς προθέσεις τοῦ Κυβερνήτη καὶ γι' αὐτὸ προσπαθοῦσε, μέσω τῶν ἀντιπροσώπων τῆς στὴν περιοχῆ, νὰ ἐνισχύσει τὴν ἀντιπολίτευση ἐναντίον του.

Ὁ Καποδίστριας, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, καὶ οἱ στενοὶ συνεργάτες του ἔφθασαν νὰ ἀποδίδουν σὲ ἀγγλικὲς ἐνέργειες πολλὲς ἀπὸ τὶς ταραχὲς στὸ στρατὸ τῆς Δυτ. Στερεᾶς. Δυσπιστοῦσαν, μάλιστα, γιὰ τὶς προθέσεις τοῦ Church, τὸν ὁποῖο, τελικὰ, ἀνάγκασαν σὲ παραίτηση. Κατηγοροῦσαν τοὺς ἀντιπολιτευομένους ὡς πωλημένους στὴν Ἀγγλία, ἡ ὁποία, κατ' αὐτούς, διέθετε ἀφθονο χρῆμα γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς ἀντικυβερνητικῆς παράταξης. Οἱ κατηγορίες αὐτὲς δὲν ἀποδείχθηκαν. Ὡστόσο, στὶς ἐσωτερικὲς συγκρούσεις λειτούργησαν ὡς πραγματικὰ γεγονότα. Τὸ ἴδιο συνέβη, βέβαια, καὶ μὲ πολλὰ ἀπὸ τὶς κατηγορίες ἐναντίον τοῦ Καποδίστρια.

Ἐπέμεινα κάπως σ' ὅλα αὐτὰ γιὰ νὰ φανεῖ πῶς ἡ ἀντιπαράθεση κυβερνητικῶν - ἀντιπολιτευομένων, μὲ τὴν πραγματικὴ ἢ ὑποτιθέμενη ἀνάμειξη ξένων παραγόντων, ἀπειλοῦσε νὰ θέσει τὸ στίγμα τῆς σ' ὅλες σχεδὸν τὶς ἐκφάνσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Σὲ τέτοιο πλαίσιο καλοῦνταν νὰ δράσει ὁ Ράικο.

Μόλις ἐγκατέστησε (τέλη Ἰουνίου - ἀρχὲς Ἰουλίου 1829) τοὺς ἄνδρες του στὰ φρούρια τῆς Πάτρας καὶ τοῦ Ρίου, ὁ Ράικο χρειάστηκε νὰ βοηθήσει, μὲ δική του πρωτοβουλία, τὸ συνταγματάρχη Ν. Πιέρη, φρούραρχο Ναυπάκτου καὶ Ἀντιρίου, γιὰ νὰ ἐξαναγκάσει σὲ ὑποταγὴ τοὺς ἀτάκτους ποὺ εἶχαν προβεῖ σὲ στασιαστικὲς ἐνέργειες στὴ Ναύπακτο.³⁰ Φαίνεται, ὡστόσο, ὅτι ἡ πειθαρχία σταθεροποιήθηκε ὅταν ἡ Κυβέρνηση πλήρωσε χρεωστούμενους μισθοὺς. Λίγους μῆνες ἀργότερα, ἡ εἶδηση ὅτι τὰ γαλλικὰ στρατεύματα διατάχθηκαν νὰ ἐπιστρέψουν στὴν πατρίδα τοὺς δημιούργησε νέες ἐντάσεις στοὺς ἀτάκτους, γιὰτὶ θεωρήθηκε ὅτι ὑποδύλωνε πρόθεση τῆς Γαλλικῆς Κυβέρνησης νὰ πάψει νὰ ὑποστηρίζει τὸν Καποδίστρια. Ὁ Ράικο πρότεινε στὸν τελευταῖο νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸ ναύαρχο Heyden τὴν ἀποστολὴ πλοίου στὸν κόλπο τῆς Πάτρας γιὰ πρόληψη τυχόν ταραχῶν.³¹ Πράγματι, ἡ παρουσία τῆς ρωσικῆς φρεγάτας λειτούργησε, μαζὶ μὲ τὴν εἶδηση γιὰ τὴν ἀναστολὴ ἀναχώ-

30. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 3 καὶ 7 Ἰουλ. 1829: ΑΚ, φ. 418. Γιὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Γάλλων καὶ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων στὰ φρούρια τῆς Πάτρας καὶ τοῦ Ρίου, βλ. καὶ *Courrier d'Orient*, ἀρ. XVII, 14 Ἰουλ. 1829, σ. 3. Ὁ Ράικο ἔφτασε στὴν Πάτρα στὶς 18 Ἰουν. 1829: βλ. ἔγγραφο τοῦ τῆς 19 Ἰουν. πρὸς Καποδίστρια: ΑΚ, φ. 418. Γιὰ τὴν ὕψωση (1 Αὐγ. 1829) τῆς ἐλληνικῆς σημαίας στὰ φρούρια τῆς Πάτρας καὶ τοῦ Ρίου μὲ ὀρθοσκευτικὲς καὶ στρατιωτικὲς τελετές, βλ. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 29 καὶ 31 Ἰουλ., 4 Αὐγ. 1829: ΑΚ, φ. 418.

31. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 23 Ὀκτ. 1829: ΑΚ, φ. 418. Καποδίστριας πρὸς Heyden, 28 Ὀκτ. 1829: Ἐπιστολές, τ. Γ', σ. 283-284.

ρησης τῶν Γάλλων, κατευναστικά ἀνάμεσα στοὺς στρατιωτικοὺς καὶ τοὺς ἀντιπολιτευομένους γενικότερα. Τὸ ἐπόμενο αἴτημα τοῦ Ράικο, νὰ πλέει τακτικά στὰ ὕδατα τῆς περιοχῆς ἕνα πολεμικὸ πλοῖο, δὲν φαίνεται νὰ ἱκανοποιήθηκε.³²

Δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ πειθαρχία τῶν στρατιωτῶν τῆς φρουρᾶς. Οἱ παλιῆς ἔξεις τῶν ἀτάκτων ἦταν ἀκόμη ἰσχυρές. Ὁ Ράικο ἀντιμετώπιζε πολλὰ προβλήματα λιποταξίας ἀνάμεσα στοὺς ἄνδρες του. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔκλεβαν. Δὲν ἔλειψαν καὶ ἐπεισόδια ποὺ ἀπειλήσαν τὴν τάξη στὸ στρατιωτικὸ σῶμα.³³ Τὰ μικροφιλότιμα καὶ οἱ πληγωμένοι ἐγωισμοὶ ἦταν συνεχῆ. Ἰδιαιτέρα σοβαρὸ ἦταν τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τῶν στρατιωτῶν μὲ τοὺς ὑπόλοιπους κατοίκους. Ὁ Ράικο προσπάθησε νὰ ἐξαλείψει τὸ φόβο τῶν τελευταίων, οἱ ὁποῖοι, ἀπὸ ὀδυνηρὲς ἐμπειρίες, εἶχαν ταυτίσει τὸ στρατὸ μὲ κάθε εἶδους καταχρήσεις.³⁴ Ὡστόσο, κάθε σχετικὴ ἐνέργεια κινδύνευε νὰ ἀνατραπεῖ ἀπὸ τὶς ζημιῆς ποὺ προκαλοῦσαν στὴν ἐπαρχία κυβερνητικὰ ἢ φιλοκυβερνητικὰ στρατεύματα κατὰ τὴ διάβασή τους.³⁵

Ἡ Πάτρα εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀναλαμβάνει ἀπὸ τὶς συνέπειες τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα. Μεγάλῃ ὄθησῃ στὴν ἀνάπτυξή της ἔδωσε ἡ παρουσία τῆς γαλλικῆς φρουρᾶς (Σεπτ. 1828 - Ἰούν. 1829). Οἱ ἀνάγκες τῶν Γάλλων γιὰ κατοικία, διατροφή καὶ ψυχαγωγία ὄθησαν πολλοὺς, ντόπιους καὶ μὴ, νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν πόλη καὶ νὰ ἐπιδοθοῦν σὲ ποικίλες δραστηριότητες. Τὸ γαλλικὸ χροῖμα ἔφερε κάποια πρώτη κινητικότητα.³⁶ Παράλληλα, τὸ ἐμπόριο τῆς σταφίδας δραστηριοποιήθηκε καὶ πάλι, ὕστερα ἀπὸ τὴν παύση τῶν ἐχθροπραξιῶν. Οἱ ἐξαγωγὲς πρὸς τὴν Ἀγγλία αὐξάνουν ἀπὸ χρόνο σὲ χρόνο.³⁷

32. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 8 καὶ 15 Ἰαν., 1 Φεβρ. 1830: ΑΚ, φ. 417.

33. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 28 καὶ 31 Μαΐου, 7 Ἰουν. 1830: ΑΚ, φ. 417.

34. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 19 Αὐγ., 12, 23 καὶ 30 Σεπτ. 1829: ΑΚ, φ. 418. Σὲ ὑπόμνημα ποὺ ὑπέβαλε στὸ Διευθυντὴ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ὁ Ράικο ὑπέδειξε τρόπους γιὰ νὰ ἀνέβει στὸ σεβασμὸ τῶν πολλῶν τὸ στρατεῦμα. Ζήτησε, ὅμως, νὰ μὴ τιμωροῦνται μόνον οἱ στρατιῶτες γιὰ καταχρήσεις ἀλλὰ καὶ οἱ πολῖτες, ὅταν τοὺς προκαλοῦσαν (βλ. ἔγγραφο 19 Αὐγ.).

35. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, ἀρ. 49, 12 Ἰουλ. 1830: ΑΚ, φ. 417. Βλ. στὸ ἴδιο τι πρότεινε ὁ Ράικο γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν παρόμοια φαινόμενα στὸ μέλλον. Ἀντίθετα, τὰ δύο τάγματα ποὺ διοικούσε ὁ Τζαβέλλας συμπεριφέρθηκαν ἄψογα κατὰ τὸ πέρασμά τους ἀπὸ τὴ Στερεὰ στὴν Πελοπόννησο μὲσω Ἀχαΐας: Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 2 Αὐγ. 1830: ΑΚ, φ. 417. Ὁ Ράικο ἀπασχολοῦσε τοὺς στρατιῶτες του σὲ διάφορα ἔργα, συνεχίζοντας, ἔτσι, τὴν παράδοση τῶν Γάλλων.

36. J.-s. Mangeart, ὁ.π., passim.

37. Ἐλένη Μπελιᾶ, «Τὸ Βρετανικὸν Προξενεῖον Πελοποννήσου εἰς Πάτρας καὶ ἡ ἐμπορικὴ κίνησις τῆς πόλεως (1828-1832)», *Πρακτικὰ τοῦ Α' Τοπικοῦ Συνεδρίου Ἀχαϊκῶν Σπουδῶν* (δημοσιεύονται σὲ παράρτημα, μὲ ἰδιαιτέρη σελιδαρίθμηση, τοῦ τόμου 10, 1974, τῶν *Πελοποννησιακῶν*), σ. 26-28.

‘Ο πληθυσμός³⁸ πυκνώνει συνεχώς: συναντᾶ κανείς προκρίτους, γαιοκτήμονες, εμπόρους, τεχνίτες, στρατιωτικούς και πολιτικούς, ξένους, κ.ἄ. Στὴν Πάτρα εἶχαν τὴν ἔδρα τους καὶ προξενεῖα πολλῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

‘Ο Ράικο θὰ ἐπιμείνει στὴν ἀνάγκη νὰ ἀποκτήσει ἡ Πάτρα σχέδιο πόλεως, ὥστε ὁ συνοικισμὸς νὰ ἀναπτυχθεῖ μὲ βάση συγκεκριμένες προδιαγραφές. Στὸ αἶτημά του αὐτὸ θὰ εἶναι ἐπίμονος.³⁹ Θὰ φροντίσει γιὰ τὴν ἴδρυση νοσοκομείου, σχολείου καὶ φυλακῶν, τὴν ἀνέγερση ἐκκλησίας, τὴν αὐστηρὴ τήρηση τῶν ὑγειονομικῶν διατάξεων στὸ λιμάνι, τὸν ἔλεγχο τῶν πωλουμένων φαρμάκων,⁴⁰ κ.ἄ. “Ἐνα πνεῦμα ὀρθολογικό, «ἀστικό», διαφαίνεται στὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς ἐνέργειές του αὐτές. Κι’ αὐτός, ὅπως καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς “Ἑλληγνες μὲ εὐρωπαϊκὴ παιδεία καὶ προσανατολισμὸ, ἐπιζητεῖ τὸν ἐκσυγχρονισμό, τὴ ρήξη μὲ τὶς πρακτικὲς τῆς Τουρκοκρατίας. Οἱ ἀντιστάσεις ὅμως εἶναι ἰσχυρές: οἱ παραδοσιακὲς δομὲς καὶ νοοτροπίες, ἀποτέλεσμα μεγάλης διάρκειας, εἶχαν ἀνεκτικότητά. Γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τους δὲν ἔφθανε τὸ γεγονὸς μόνον τῆς Ἐπανάστασης, παρὰ τὸ δυναμισμό της καὶ τὶς νέες προοπτικὲς ποὺ φαινόταν ὅτι ἀνοίξε.

38. Σύμφωνα μὲ τὶς ἐκτιμήσεις τῆς Γαλλικῆς Ἐπιστημονικῆς Ἀποστολῆς (Bory de Saint-Vincent, *Expédition scientifique de Morée*, τόμ. II, μέρος Α’, Παρίσι 1834, σ. 62, 86-87) στὴν Πάτρα βρισκόνταν, τὸ 1829, 437 οἰκογένειες —2832 οἰκογένειες ἢ 13572 κάτοικοι γιὰ ὅλη τὴν ἐπαρχία τῆς Πάτρας. Ἡ Ἑλληνικὴ «Πολιτειογραφικὴ Ἐπιτροπὴ» ὑπολογίζει γιὰ τὴν ἴδια ἐπαρχία τὶς οἰκογένειες σὲ 2759: Ἑλένη Μπελιᾶ, «Στατιστικὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους κατὰ τὸ 1830», *Μνημοσύνη* 7 (1978-1979) 299. ‘Ο “Ἀγγλος πρὸς ξενος Crowe ἀναβιβάζει (*Ἰαν.* 1830) τοὺς κατοίκους τῆς πόλης σὲ 6.000· βλ. Crowe πρὸς Aberdeen, 3/15 Ἰαν. 1830: FO (=Foreign Office) 32/17/86. Βλ. καὶ Κώστας Ν. Τριανταφύλλου, *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῶν Πατρῶν*, Πάτρα 1959, σ. 497-498. Κατὰ μία πληροφορία τοῦ Ράικο (πρὸς Καποδίστρια, 9 Φεβρ. 1830: AK, φ. 417), ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Πάτρας 500 γινώριζαν νὰ ὑπογράφουν.

39. Τὸ σχέδιον τῆς Πάτρας εἶχε κατ’ ἀρχὴν ἐκπονήσει ὁ Στ. Βούλγαρης. Χρειάστηκαν, ὡστόσο, κάποιες ἀναπροσαρμογὲς καὶ, κυρίως, τρόποι καὶ μέθοδοι ἐφαρμογῆς του. ‘Ο Ράικο ἀπέριψε τὶς προτάσεις τοῦ πολιτικοῦ μηχανικοῦ Cerulli. Ἐξήγησε ἀρχιτέκτονα μηχανικό. Ἡ Κυβέρνηση ἔστειλε τὸν συνταγματάρχην τοῦ Μηχανικοῦ Schaumbourg, ‘Ολλανδὸ ποὺ εἶχε ὑπηρετήσει στὴ Ρωσία, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Ράικο θὰ συνεργαστεῖ στενά. Ὡστόσο, θὰ συναντήσουν δυσκολίες, γιὰτὶ ἡ ἐπιτροπὴ ἀποζημιώσεων γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου θὰ προβεῖ σὲ πολὺ ὑψηλὰς ἐκτιμήσεις. Βλ. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 25 Αὐγ., 15 Σεπτ. καὶ 16 Νοεμ. 1829· 28 Ἰουν., [Αὐγ.], 13 Αὐγ., [Σεπτ.], 17 καὶ 24 Σεπτ., 18 Ὀκτ. 1830: AK, φ. 417-418. Γιὰ τὶς ὁδηγίες ποὺ δόθηκαν στὸν Schaumbourg βλ. *Le Courrier de la Grèce*, ἀρ. 22, 15/27 Σεπτ. 1830, σ. 3-4. Βλ. καὶ Σπ. Λουκάτος, «Ἡ ἀνοικοδόμησις τῶν ἐρειπωμένων πόλεων στὴν ἐλευθερωμένη Ἑλλάδα ἐπὶ Ἰω. Καποδίστρια», στὸ: *Ἔτος Καποδίστρια. Διακόσια χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του*, Ἀθήνα 1978, σ. 157-184. Γιὰ τὴν νέα ἀντίληψη ποὺ ἐπικράτησε μετὰ τὴν Ἐπανάσταση στὴν παραγωγή καὶ ὀργάνωσις τοῦ χώρου, βλ. Ἑλένη Καλαφάτη, «Ἡ πολεοδομία τῆς Ἐπανάστασης: Ναύπλιο, 1822-1830», *Τὰ Ἱστορικά* 2 (Δεκ. 1984) 265-282.

40. Βλ. ἐνδεικτικὰ: Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 26 Ἰουν., 19 Αὐγ., 15 Σεπτ. 1829: AK, φ. 418· 5 καὶ 23 Ἰουλ. 1830: AK, φ. 417.

Ἄν καὶ ὑπῆρχε πολιτικός διοικητὴς στὴν Πάτρα, ὁ Ἄ. Ἀξιώτης,⁴¹ ὁ Ράικο ἀναμείχθηκε, σὲ συνεργασία μὲ τὸν τελευταῖο ἢ καὶ μόνος του, σ' ὅλα σχεδὸν τὰ ζητήματα τῆς πόλης καὶ τῆς ἐπαρχίας. Ἔτσι, μὲ τὴν (ὑπέρβαση) αὐτῆ τῶν καθηκόντων του, τὴν ὁποία ἐνθάρρυνε ὁ ἴδιος ὁ Κυβερνήτης,⁴² βρέθηκε σὲ καθημερινὴ σχέση μὲ τοὺς κατοίκους καὶ τὰ προβλήματα τους. Κατόρθωσε, ὅπως φαίνεται, νὰ ξεπεράσει καὶ τὴν ἀπόσταση πού τὸ φράγμα τῆς γλώσσας πρόβαλε: μπόρεσε νὰ χειρισθεῖ κάπως τὰ ἑλληνικά.⁴³ Δὲν διαθέτουμε λεπτομέρειες γιὰ τὴν ποιότητα αὐτῶν τῶν σχέσεων. Ἐμμεσα, ὥστόσο, προκύπτει ὅτι ὁ Ράικο μὲ τὴ συμπεριφορὰ του πέτυχε νὰ ἐμπνεύσει ἐμπιστοσύνη στὸ πρόσωπό του καὶ σεβασμὸ στὸ ἀξίωμά του. Ἡ καταγωγὴ του, ἐξάλλου, τοῦ ἔδινε πρόσθετο κύρος: οἱ Ἕλληνες εἶχαν κάθε λόγο νὰ εὐγνωμονοῦν, καὶ νὰ φοβοῦνται, τὶς τρεῖς δυνάμεις. Ἦταν, ἐπίσης, ἀνώτερος ἀξιοματικός, (ὑψηλὸς τὸ ἀνάστημα, ρωμαλέος τὴν στάση, συμπαθητικώτατος καὶ γλυκύτατος τοὺς τρόπους).⁴⁴ Χειριζόταν μὲ ἐπιδεξιότητα τὸν ἵππο καὶ ἡ στολὴ του θὰ ἦταν ἐντυπωσιακὴ. Ἴσως ἡ οἰκονομικὴ του κατάσταση νὰ τοῦ ἐπέτρεπε εὐρωπαϊκὸ τρόπο διαβίωσης, κάπως εὐρύτερες πράξεις γενναιοδωρίας ἢ καὶ

41. Τὴν ἀνεπίσημη ἀλληλογραφία τοῦ Ἄ. Ἀξιώτη, Διοικητῆ Παλαιῶν Πατρῶν καὶ Βοστίτισης, μὲ τὸν Καποδίστρια, βλ. ΑΚ, φ. 474. Ἐκεῖ φαίνεται, ἐπίσης, ὁ βαθμὸς συνεργασίας τοῦ Ράικο μὲ τὸν διοικητὴ, οἱ διαφορετικὲς ἐκτιμήσεις τους, ἡ ἀνάμιξη τοῦ Ρόσου φιλέλληνα σ' ὅλα τὰ τρέχοντα πολιτικὰ θέματα. Ἡ σύγκριση τῶν δύο ἀλληλογραφιῶν δείχνει καὶ τὴν πιὸ οἰκεία σχέση τοῦ Καποδίστρια μὲ τὸν Ράικο. Γιὰ τὴ σχέση αὐτῆ βλ. παρακάτω, σ. 181-182.

42. Καποδίστριας πρὸς Ράικο, 15 Σεπτ. 1829: Ἐπιστολές, τ. Γ', σ. 234.

43. Μιὰ ρητὴ μαρτυρία ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ράικο (πρὸς Καποδίστρια, [Ἰούν. 1830]: ΑΚ, φ. 417): Ὁ ἀστυνόμος Πάτρας ἐπικαλεῖται, γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴ συμπεριφορὰ του, ὁδηγίεσ του. «Mais quoique je [Ράικο] ne connaisse pas le Grec assez, il me semble que la lettre des instructions données par le Ministre de la Justice porte...». Θὰ ἦταν δύσκολο ὁ Ράικο νὰ μπορεῖ νὰ διαβάξει καὶ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ καταλαβαίνει ἢ νὰ ὁμιλεῖ τὰ ἑλληνικά. Οἱ συνεχεῖς ἐπαφές του μὲ πρόσωπα κάθε κατηγορίας καὶ ἡ καλὴ ἐνημέρωσή του γιὰ πολλαπλὰ ζητήματα δὲν θὰ ἦταν, ὅπως φαίνεται, κατορθωτὲς χωρὶς κάποια γνώση τῆς ἑλληνικῆς. Μερικὲς φορές παραθέτει μέσα στὸ γαλλικὸ κείμενο τῶν ἐπιστολῶν του καὶ λέξεις ἑλληνικές· βλ. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 31 Ἰουλ. 1829: ΑΚ, φ. 418.

44. Κ. Α. Παλαιολόγος, ὅ.π., σ. 234. Βλ. στὸ ἴδιο (σ. 258, σημ. *) καὶ τὴν ἀκόλουθη μαρτυρία τοῦ Ράικο πού εἶναι ἐνδεικτικὴ γιὰ τὸ ρωμαλέο παράστημά του: «Τῷ Κυβερνήτῃ εἶχον γέινει πολλαὶ καταγγελίαι, ἀλλ' οὗτος δὲν ἤθελε νὰ δώσῃ πίστιν εἰς αὐτάς. Εἰς πολλοὺς δὲ προτρέποντας αὐτὸν νὰ λάβῃ μέτρα προφυλακτικὰ κατὰ ἐνδεχομένης κατ' αὐτοῦ δολοφονίας ἀπῆλθα μετὰ εἰρωνικοῦ μειδιάματος: «Εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρεθῇ τις τόσον μικρόνους ὥστε νὰ ἐπιτεθῇ κατ' ἐμοῦ ἐν τῇ ὁδῷ, ἐν ᾧ εἶναι πασίγνωστον ὅτι ἡ παρ' ἐμοῦ εἰσοδος εἶναι εἰς πάντας ἐλευθέραι, καὶ ὅτι οἱ ὑπηρέται μου κἀνήνται ἐν τῷ τρίτῳ ἢ τετάρτῳ δωματίῳ ἀπὸ τοῦ σπουδαστηρίου μου, ἔθθα ἐργάζομαι καὶ δέχομαι τοὺς προσερχομένους;» Ἡ νομίσετε ὅτι θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν οἶκόν μου ἀνὴρ στιβαρὸς, ὡς π.χ. ὁ ταγματάρχης Ραϊκῆς, ὅστις πνίξας με μὲ τὰς ἰσχυράς του χεῖρας ἤθελε πάλιν μὲ ἐναποθέσει ἐπὶ τῆς ἑδρας καὶ προφθάσει νὰ φύγῃ πρὶν μᾶθῃ ὁ κόσμος ὅτι παρέδωκα τὸ πνεῦμα μου τῷ Ἰψίσιω;»).

σπατάλης που θα ανέβαζαν ακόμη περισσότερο το κοινωνικό του γόητρο. 'Ο 'Αλέξανδρος Ρ. Παγκαβής, νεαρός τότε περιηγητής, μαρτυρεί για τὸ χορὸ που ἔδωσε (Φεβρ. 1830) ὁ Ράικο:

«Διοικητὴς [= φρούραρχος] τῶν Πατρῶν ἦν τότε ὁ Ρῶσος συνταγματάρχης Ράικος. Οὗτος ὑποδεχθεὶς ἡμᾶς φιλοφρονέστατα, προσεκάλεσε χάριν ἡμῶν εἰς χορὸν, ἣ ἕως μᾶλλον ἡμᾶς προσεκάλεσεν εἰς χορὸν ὃν ἔδιδε, διότι τότε διήρκει ἔτι ἡ ἀποκρέω. Ἐκεῖ κατὰ πρῶτον ἀπήντησα συνηγμένην Ἑλληνικὴν κοινωνίαν, ὅ,τι αἱ Πάτραι περιεῖχον ἐξοχώτερον καὶ ὠραιότερον, καὶ ἐθαύμασα βλέπων ὅτι εἰς τὴν μόλις ἀναγεννωμένην ἡμῶν πατρίδα ὑπῆρχον τοσαῦτα στοιχεῖα ἐξαιρέτου συναναστροφῆς μικρὸν διαφερούσης τῶν ἀρίστων εὐρωπαϊκῶν κατὰ τῶν τρόπων τὴν εὐγένειαν καὶ λεπτότητα. . .)». ⁴⁵

Αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη πτυχὴ τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς τοῦ Ράικο που ἐντοπίστηκε. Δὲν διαθέτουμε πληροφορίες για τὸ πῶς περνοῦσε τὶς ἐλεύθερες ὥρες του, μὲ ποιὸς ἰδιαίτερα συναναστρεφόταν. Για τὶς ἐπαφές που εἶχε μὲ τοὺς συμπατριῶτες του καὶ για τὶς ἀπουσίες του ἀπὸ τὴν Πάτρα, θὰ γίνεῖ λόγος ἀργότερα. ⁴⁶ Ἄγνοοῦμε, ἐπίσης, τί ἀκριβῶς διάβαζε. Φαίνεται ὅτι ἐντυπωσίαζε μὲ τὶς γνώσεις του, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ἔσπευδε νὰ ὁμολογήσει ὅτι ἡ μόρφωσή του δὲν ὑπῆρξε συστηματικὴ. ⁴⁷ Ὁ Heideck σημειώνει γι' αὐτὸν ὅτι ἦταν «λεπτῶς μεμορφωμένος». ⁴⁸ Για τὴν εὐρύτερη ἐνημέρωσή του ἔχουμε μιὰ μαρτυρία: ὅταν χρειάστηκε νὰ πάρει θέση στὸ θέμα τῶν συντεχνιῶν στὴν Πάτρα, ἂν δηλαδὴ ἔπρεπε νὰ καταργηθοῦν ἢ νὰ διατηρηθοῦν, δικαιολόγησε τὸ δισταγμὸ του ἐπειδὴ, ὅπως ἔγραψε, «j'ai lu plusieurs brochures de différentes publicistes pour et contre les maitrises des arts et métiers sur la sollicitation faite en 1801 au Gt Français de les établir». ⁴⁹ Κι ἂς μὴ φαίνεται καθαρὰ ἂν ὁ Ράικο ἀναφέρεται σὲ παλιότερες ἀναγνώσεις του ἀπλῶς,

45. Ἄλέξανδρος Ρ. Παγκαβής, *Ἀπομνημονεύματα*, τ. Α', Ἀθήνα 1894, σ. 232. Για τοὺς χοροὺς που δίνονταν στὴν Πάτρα βλ. καὶ Mangeart, *ἔ.π.*, σ. 330-333. Βλ. καὶ τί γράφει ὁ D. Urquhart (*The Spirit of the East*, τ. Α', Λονδίνο 1833, σ. 34): "The roughness of the weather, and the want at the castles of a boat sufficiently large to transport our horse, detained us six days; which we spent very pleasantly between the castle and Patrass, with Colonel Rayko, the only Russian who had been a Philhellene. . .».

46. Βλ. παρακάτω, σ. 181, 187-188.

47. I. S. Dostian, «Ἐνας Ρῶσος ἀγωνιστής», σ. 211.

48. Heideck, *ἔ.π.*, σ. 394.

49. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 7 Ἰουν. 1830: ΑΚ, φ. 417. Για τὸ πῶς ὁ Ράικο ἀντιμετώπισε τὸ θέμα τῶν συντεχνιῶν τὴ στιγμὴ που ἦταν φανερὴ ἡ δυσπιστία τῆς Κυβέρνησης πρὸς κάθε μορφή συσσωματώσεων, βλ. καὶ ἔγγραφα του πρὸς Καποδίστρια, 21 Μαΐου καὶ 23 Ἰουλ. 1830: ΑΚ, φ. 417. Βλ. στὸ ἴδιο τὴ σχετικὴ ἀποψη Καποδίστρια: πρὸς Ράικο, 26/7 Ἰουλ. 1830.

ἢ ἂν ἀσχολήθηκε εἰδικὰ ὅταν προέκυψε τὸ θέμα, ἀξίζει νὰ κρατήσουμε τὴν ἔννοια τῆς «πολυφωνίας» —pour et contre— καθὼς καὶ τῆς βιβλιογραφίας καθυποτῆς: ἡ ἀξία τῆς γνώσης, τῶν ἀναγνώσεων. Τὸ γενικότερο μορφωτικό του ἐπίπεδο προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῶν ἐπιστολῶν του. Ἐγγράφεται συνδρομητῆς στὴν «Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων» τοῦ Κ. Κούμα.⁵⁰

Ἐκεῖ ὅμως πού δοκιμάστηκαν ἰδιαίτερα οἱ σχέσεις τοῦ Ράικο μὲ τοὺς Ἕλληνες ἦταν στὸ θέμα τῆς νομιμοφροσύνης τους πρὸς τὴν Κυβέρνηση Καποδίστρια. Παρὰ τὴ μετριοπάθειά του καὶ τὴν ἰκανότητά του νὰ διατηρεῖ κάποιες ἰσορροπίες, φαίνεται ὅτι υπέστη καὶ αὐτὸς τὶς συνέπειες ἀπὸ τὴν ἔνταση τῶν ἀντιπολιτευτικῶν ἐνεργειῶν καὶ τὶς συνακόλουθες κατασταλτικὲς πράξεις τοῦ καθεστώτος. Ὡστόσο, ὁ Ράικο μπόρεσε νὰ μὴν ἐμπλακεῖ, ὡς ἓνα βαθμὸ τουλάχιστον, στὴ λογικὴ ἐκείνη πού ἤθελε θετικὲς ὅλες τὶς ἐνέργειες, ἀκόμα καὶ τὶς παράνομες, τῶν προσκείμενων στὴν Κυβέρνηση ἀτόμων ἢ ομάδων. Κυρίως, θὰ διαφωνήσει μὲ τὴ μέθοδο ἀντιμετώπισης τῶν ἀντιπολιτευτικῶν πράξεων.

Κατ' ἀρχὴν διαπίστωσε ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς λιγότερο ἰσχυροὺς προκρίτους (τῆς «δεύτερης τάξης») ἐμφανίζονταν ὡς φιλοκυβερνητικοὶ γιὰ νὰ ἀνταγωνιστοῦν τὴν ἐπιρροή τῶν πιδὸ δυνατῶν. Ζήτησε ἀμεροληψία ἀπέναντι σ' ὅλους, ὡς προϋπόθεση γιὰ νὰ ἐπιτύχει μιὰ πολιτικὴ πού θὰ ἀπέβλεπε στὸ νὰ τοὺς ἀφαιρέσει κάθε δυνατότητα νὰ ἀσκοῦν ἐπιρροή. Τὸ πρόβλημα ἦταν πῶς θὰ κατέπιπτε τὸ κύρος τους ὥστε οἱ πολλοὶ νὰ πειστοῦν ὅτι μόνο στοὺς νόμους καὶ ὄχι στοὺς ἰσχυροὺς θὰ μποροῦσαν νὰ βροῦν προστασία. Ὡστόσο, οἱ κοινωνικὲς σχέσεις πού εἶχαν διαμορφωθεῖ ἐπὶ Τουρκοκρατίας δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ ἀνατραποῦν. Κατὰ τὸν Καποδίστρια ἡ ἀνατροπὴ αὐτὴ θὰ ἦταν κατορθωτὴ μόνον ἂν ὀργανωνόταν σὲ νέα βάση ἢ ἐλληνικὴ κοινωνία μὲ τὴν ἴδρυση ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων καὶ τὴ διανομὴ τῶν ἐθνικῶν γαιῶν. Ἐπομένως, ἡ ἴση μεταχείριση πού πρότεινε ὁ Ράικο θὰ βοηθοῦσε, τουλάχιστον, στὸ νὰ μὴ ἐνισχυθοῦν οἱ παραπάνω σχέσεις.⁵¹ Ὁ τελευταῖος, ὅμως, φαίνεται νὰ πίστευε ὅτι ἦταν δυνατὸ, μὲ τὴν ἐπὶ τόπου παρέμβαση τοῦ ἴδιου τοῦ Κυβερνήτη, νὰ καταφερθεῖ καίριο πλῆγμα στὴν ἐπιρροή τῶν τοπικῶν παραγόντων.⁵²

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς προκρίτους θὰ κατηγορηθοῦν ὡς υπεύθυνοι γιὰ τὴν ἄρνηση τῶν χωρικῶν νὰ καταβάλουν φόρους καί, γενικά, γιὰ κάποιες ὑποπτες συνελεύσεις καὶ πράξεις ἀνυπακοῆς στὶς διοικητικὲς ἀρχές. Στὰ τέλη τοῦ 1829 καὶ στοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1830 πύκνωσαν τὰ φαινόμενα αὐτὰ καθὼς ἡ φήμη τῆς ἐπικείμενης ἐκλογῆς, ἡ ἴδια ἢ ἐκλογὴ ἀργότερα τοῦ Λεοπόλδου στὸ

50. Κ. Μ. Κούμας, *Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἕως τῶν ἡμερῶν μας*, τ. 12, Βιέννη, 1832, σ. 750: «ὕποσυνταγματάρχης Ράϊκω: σώματα 1».

51. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 9 Σεπτ. 1829: ΑΚ, φ. 418· Καποδίστριας πρὸς Ράικο, 15 Σεπτ. 1829: Ἐπιστολές, τ. Γ', σ. 233-234.

52. Βλ. παρακάτω, σ. 179.

θρόνο τῆς Ἑλλάδας, θὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀπαρχὴ τῆς πτώσης τοῦ καποδιστριακοῦ καθεστῶτος. Ἀπὸ τὸν κλονισμό αὐτὸ τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας φαίνεται ὅτι ἐνθαρρύνθηκαν ἄτομα καὶ ομάδες νὰ προβοῦν σὲ ληστρικές ἐνέργειες. Ἡ Κυβέρνηση, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Καποδίστριας, θέλησαν νὰ ἀποδώσουν καὶ τὴ ληστεία καὶ τὴν ἀνυπακοή τῶν χωρικῶν σὲ ὑποκινήσεις καὶ «ραδιουργίες» τῶν ἀντιπολιτευομένων. Μίλησαν γιὰ μυστικές ἐταιρίες καὶ ἔκαναν σαφέστατους ὑπαινιγμούς γιὰ διασυνδέσεις ἀντικυβερνητικῶν μὲ Ἕλληλους καὶ Ἑπτανήσιους συνεργάτες τους.⁵³

Ὁ Ράικο διαφοροποιεῖται ὡς πρὸς πολλὰ ἄλλα διοικητικὰ ὄργανα γιὰτὶ διστάζει νὰ εἶναι κατηγορηματικὸς πρὶν ἔχει συγκεκριμένα ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα στὰ χέρια του. Φοβᾶται ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς προβαλλόμενους ὡς κυβερνητικὸς ἐξόγκωναν διάφορες ὑποπτες κινήσεις, «ἔδιναν σημασία στὸ τίποτα», γιὰ νὰ ἐμφανίσουν μεγάλη τὴν ἐκδούλευσή τους. Δυσπιστεῖ, ἐπομένως, στὶς πληροφορίες τους καὶ προσπαθεῖ ἢ νὰ συγκεντρώσει ἀποδείξεις ἢ νὰ διαμορφώσει ὁ ἴδιος γνώμη μὲ αἰφνιδιαστικές ἐπισκέψεις στοὺς τόπους τῶν ἐπεισοδίων, ἀνακρίσεις, κλπ. Στὶς ἐπιστολές του πρὸς τὸν Κυβερνήτη μιλᾷ γιὰ πιθανότητες καὶ ἐνδείξεις, μειώνει τὶς ἐντυπώσεις ἀπὸ ἐξογκωμένες ἀναφορὲς ἄλλων. Ἀντιλαμβάνεται ὅτι ὅσοι προσδοκοῦν ὀφέλη ἀπὸ τὴν ἀναμενόμενη κυβερνητικὴ ἀλλαγὴ προσπαθοῦν νὰ ἐπηρεάσουν συνειδήσεις μὲ ὑποσχέσεις καὶ λοιπὲς μεθόδους. Ὡστόσο, διστάζει νὰ δώσει στὶς ἐνέργειες αὐτὲς σημασία ὑπέρμετρη.⁵⁴ Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὶς δραστηριότητες τῶν ξένων. Πιστεύει ὅτι οἱ Ἕλληλοι καὶ οἱ συνεργάτες τους προσπαθοῦν ἀπὸ τὰ Ἑπτάνησα

53. Γιὰ ὑποπτες κινήσεις, ἀπειθαρχίες κλπ. στὰ χωριὰ καὶ γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή τους, βλ. ἀναφορὲς Ράικο πρὸς Καποδίστρια: 11 καὶ 22 Ἰαν., 1, 5 καὶ 9 Φεβρ., 30 Ἀπρ., 3 Μαΐου, 7 καὶ 11 Ἰουν. 1830: ΑΚ, φ. 217. Γιὰ ληστείες, βλ. ἀναφορὲς 30 Ἀπρ., 7 Μαΐου, 28 Ἰουν., 23 Ἰουλ., [Σεπτ.], 24 Σεπτ., 19 Ὀκτ. 1830: ΑΚ, φ. 217. Ἡ διέλευση τοῦ Th. Gordon ἀπὸ τὴν Ἀχαΐα εἶχε ἐντείνει τὶς ἀνησυχίες τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης. Οἱ συναντήσεις του μὲ τὸν Α. Ζαΐμη καὶ ἄλλους προκρίτους, καθὼς καὶ μὲ Ἕλληλους ποῦ ἦταν ἐγκατεστημένοι στὴν Πάτρα, ἀπέβλεπαν, κατ' αὐτὴν, στὸν καταρτισμὸ σχεδίων γιὰ τὴν πρόκληση ταραχῶν καὶ, γενικῶς, γιὰ τὴν ὑπονόμευση τοῦ καποδιστριακοῦ καθεστῶτος. Ἐγραφε ὁ Καποδίστριας σχετικᾶ: «Μὲ καταβαρύνουν καθημερινὰ ἀναφοραὶ περὶ ραδιουργιῶν καὶ ραδιουργούντων, περὶ τῶν ὁποίων καὶ σεῖς γράφετε. Νομίζω ὅτι ὅλα ταῦτα πηγάζουσιν ἀπὸ ξενικὰς εἰσηγήσεις. Ὑπάρχει πολιτικὴ τις κακόβουλος, ἥτις προτιμᾷ ἴσως τὴν ἀταξίαν καὶ ἀναρχίαν, ἀπὸ τὴν ἐνεστῶσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν». (Καποδίστριας πρὸς Κ. Ράμφο, 26 Δεκ. 1829: ΓΑΚ, Ἀρχεῖο Α. Μάμουκα, Κ 80, φ. 108· βλ. Καποδίστριας πρὸς Π. Ἀναγνωστόπουλο, 26 Δεκ. 1829: ΕΒ, Ἀρχ. Α', ἀρ. 7904). Γιὰ τὶς κινήσεις τοῦ Gordon βλ. «Ἐγγραφα κατασχεθέντα Ἀνδρ. Καλαμογάρτη», στὸ: Β. Κρεμμυδάς, «Ἡ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη Ἰωάννη Καποδίστρια», Ὁ Ἐρασιστής 14 (1977) 253 σημ. (ἀρ. 4)· Δ. Λουλές, «Ἡ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια καὶ ἡ Ρωσία», Μνήμων 10 (1985) 83.

54. Βλ. ἐνδεικτικᾶ: Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 7 Δεκ. 1829: ΑΚ, φ. 418· 15 καὶ 22 Ἰαν., 21 Μαΐου 1830: ΑΚ, φ. 417.

νά δημιουργήσουν προβλήματα στὸ νέο κράτος. Εἶναι προσεκτικὸς καὶ καταγράφει λεπτομερῶς τὶς κινήσεις τῶν Ἀγγλων ἐμπόρων στὴν Πάτρα Robinson καὶ Green, τὶς ἐπαφές τους με τοὺς Ροῦφο, Καλαμογδάρτη, Ζαΐμηδες καὶ ἄλλους προκρίτους. Τὸ ἴδιο κάνει γιὰ πολλοὺς Ἑπτανησίους. Βαλιδοσκοπεῖ τὶς διαθέσεις τοῦ Ἀγγλοῦ προξένου στὴν Πάτρα Crowe, παρακολουθεῖ τοιοῦς συναντᾶ ὁ Th. Gordon κατὰ τὴ διέλευσή του ἀπὸ τὴν πόλη. Εἶναι βέβαιος ὅτι ὅλοι τους ἀντιπαθοῦν τὸ καποδιστριακὸ καθεστῶς καὶ ἐπιθυμοῦν τὴν πτώση του. Ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἀνιχνεύσει σὲ ποῖο βαθμὸ οἱ προθέσεις τους, ἀκόμα καὶ οἱ λόγοι τους, μεταφράζονται σὲ πράξεις. Γι' αὐτὸ εἶναι προσεκτικὸς στὴ διατύπωση τῶν σχετικῶν ἐκθέσεων, ζυγιάζει τὶς ἐκφράσεις του καὶ τὶς λέξεις ποὺ χρησιμοποιεῖ.⁵⁵ Ὁ Κυβερνήτης, ἀντίθετα, στηριζόμενος, ὅπως φαίνεται, καὶ στὶς «συγκρατημένες» μαρτυρίες τοῦ Ράικο ἀλλὰ καὶ σ' ἄλλες πιὸ κατηγορηματικέσ, δὲν θὰ διστάσει νὰ καταγγεῖλει, σὲ ἐπίσημα πρόσωπα, τὸν ὑπονομευτικὸ ρόλο τῶν Ἀγγλων πρακτόρων.⁵⁶

Ὁ ἰσχυρότερος τοπικὸς παράγοντας στὴν Ἀχαΐα ἦταν ἀσφαλῶς ὁ Ἀ. Ζαΐμης. Οἱ ἐπιλογές του χάραζαν, σὲ μεγάλο βαθμὸ, τὴν πολιτικὴ καὶ τῶν ἄλλων προκρίτων τῆς περιοχῆς. Καίτοι ἀντιπολιτευόμενος, εἶχε ἀντιληφθεῖ τὸν κίνδυνο ἀπὸ μιὰ ἀνοιχτὴ σύγκρουση με τὴν Κυβέρνηση: ἡ τελευταία θὰ μπορούσε νὰ πλήξει ἀκόμα περισσότερο τοὺς προκρίτους, ἂν εἶχε τὴ δικαιολογία γιὰ τὴ χρησιμοποίηση βίας: ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, μιὰ ἐξέγερση, μὴ κατευθυνόμενη ἀπὸ τοὺς προκρίτους, θὰ μπορούσε νὰ στραφεῖ ὄχι μόνον κατὰ τοῦ Καποδίστρια ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τους. Ὁ Ζαΐμης, γιὰ νὰ κερδίσει χρόνον ὡς τὶς ἀποφάσεις τῶν δυνάμεων γιὰ τὴν ὀριστικὴ τύχη τοῦ νέου κράτους, προφασίστηκε οὐδετερότητα. Ἐφυγε ἀπὸ τὸ Ναύπλιο, τὴν πρωτεύουσα, καὶ ἀφοῦ ἔμεινε κάμποσον χρόνον στὴ γενέτειρά του, κατέληξε στὴν Πάτρα (Ἰαν. 1830). Εἶπε στὸν Ράικο: ἤθελε νὰ ἀποσυρθεῖ, ἀλλὰ ἡ συκοφαντία τὸν παρακολουθοῦσε παντοῦ: ἐπειδὴ ὑπῆρξε πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, ἔρχονταν Ἀγγλοὶ νὰ τὸν ἐπισκεφθοῦν: δὲν μπορούσε νὰ τοὺς τὸ ἀρνηθεῖ: ἔτσι, θεωροῦνταν ὑποπτος ἀπὸ τὰ κυβερνητικὰ ὄργανα: στὴν Πάτρα ὁμοῦς τὸν ἐνοχλοῦσαν λιγότερο, γι' αὐτὸ ἤθελε, ἂν τοῦ ἐπιτρεπόταν, νὰ ἐγκατασταθεῖ ἐκεῖ.

55. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 16 (2 ἔγγραφα) καὶ 20 Νοεμ., 7 Δεκ. 1829: 19 Ἰουλ. 1830: AK, φ. 417-418. Ὁ Robinson (πρὸς Adam, 13/25 Δεκ. 1829: CO (=Colonial Office) 136/59/32) ἀπέκρουσε τὶς κατηγορίες ὅτι αὐτὸς καὶ ὁ Green δέχονταν τοὺς δυσχερεστῆμένους στὰ σπίτια τους, σχημάτιζαν μυστικέσ ἐταιρίεσ καὶ ἔδιναν οἰκονομικέσ ἐνισχύσεισ, ἐκ μέρους τῆς Βρετανικῆς Κυβέρνησης, με σκοπὸ νὰ προκληθεῖ δυσχερεστεια στοὺς κατοίκους κατὰ τοῦ Καποδίστρια. Ὅταν διαπίστωσε ὅτι παρακολουθοῦσαν τὸ σπίτι του, γιὰτὶ φιλοξενοῦσε τὸν Gordon, διαμαρτυρήθηκε στὸν Ράικο. Αὐτὸς ἀπάντησε ὅτι ἐκτελοῦσε συγκεκριμένεσ ὁδηγίεσ τοῦ Κυβερνήτη, καὶ ἔδειξε ὅτι δὲν πίστευε καθόλου στὶς καταγγελίεσ ποὺ προκάλεσαν τὰ μέτρα αὐτὰ κατὰ τοῦ Robinson. Δέχθηκε νὰ ἄρει τὰ μέτρα παρακολούθησης ἀλλὰ ἀρνήθηκε νὰ κατονομάσει τὸν πληροφοριοδότη.

56. Βλ. ὑπόμνημά του, 19/31 Δεκ. 1829: FO 32/10/10.

‘Ο Ράικο δέχθηκε με τή σκέψη ὅτι, ἂν τυχόν ξεσποῦσαν ταραχές, θά φυλάκιζε τὸν Ζαΐμη στὸ ρωσικὸ πολεμικὸ πλοῖο πὸ εἶχε ζητήσει νὰ πλέει στὰ παράλια καί, ἔτσι, θά ἐξουδετέρωνε, στερώντας τους τὸν ἀρχηγό, τοὺς ἀντιπολιτευομένους.⁵⁷ ‘Ο Καποδίστριας εἶχε κάθε λόγο, στὴν κρίσιμη αὐτὴ γιὰ τὸ καθεστῶς του περίοδο, νὰ ἀποδυναμώσει τοὺς δεσμούς τοῦ Ζαΐμη με τὴν ἀντικυβερνητικὴ παράταξη. Ἐπαίνεσε τὴ στάση τοῦ Ράικο καί τοῦ παρήγγειλε νὰ γνωστοποιήσει στὸν Ζαΐμη τὸ πόσο θά ὠφεληθεῖ, ἂν παραμείνει ἡσυχος:

«Ἐὰν οἱ φίλοι του τὸν τρέφωσι με ὠραίας ἐλπίδας, καὶ αὐτὸς ἀφορᾷ εἰς μεγάλην ὕψωσιν, ὀφείλει ὅμως νὰ ἐνθυμηθῆ ὅτι καὶ ἡ βασιλεία ἔρχεται, καὶ ὅτι πολυπραγμονῶν σήμερον, μόνος κόπτει τὸν δρόμον δι’ οὗ πολίτης, ὁποῖος αὐτός, πρέπει νὰ κατασταθῆ ἐντίμως ἐν πάσῃ ὀποιᾷδήποτε τάξει πραγμάτων. ‘Ο Κ. Ζαΐμης καὶ ὅλοι οἱ φίλοι του ὀφείλουν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι δὲν θέλω μείνῃ ξένος εἰς τὰς τελευταίας ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων περὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς Ἑλλάδος».⁵⁸

‘Ο Ράικο κατανοοῦσε καλὰ πόσο κόστος εἶχαν γιὰ τὴν Κυβέρνηση ἄστοχες ἐνέργειες τῶν διοικητικῶν τῆς ὀργάνων. Δὲν ἔπαυε νὰ ἐξορκίζει τὸν Ἀξιῶτη νὰ δείχνει τὴν πιὸ μεγάλη περισκέψη «et ne tirer la corde qu’ autant qu’ elle peut tenir».⁵⁹ Ἐξοργίζεται με τὴν ἀκαμψία καὶ μονομέρεια τοῦ ἀστυνόμου Πάτρας: ἀφοῦ σχημάτισε μιὰ ὁμάδα ἀφοσιωμένων, προσπάθησε νὰ συντρίψει ὅσους θεωροῦσε ἀντικυβερνητικούς: ἀρκοῦσε καὶ κάποιος νὰ ἔχει σχέσεις με τὴν ὁμάδα του Μπ. Ρούφου, γιὰ νὰ τὸν ταλαιπωρεῖ, χρησιμοποιώντας διάφορες προφάσεις: ἀντίθετα, χαριζόταν σ’ ὅσους δήλωναν φιλοκυβερνητικοί. ‘Ο Ράικο ζήτησε ἀπὸ τὸν Κυβερνήτη νὰ καλμάρει τὸ ζῆλο τοῦ ἀστυνόμου γιὰτι οἱ ἐνέργειές του ἐβλαπταν: ἐνίσχυαν, ἀντὶ νὰ ἀποδυναμώνουν, τὴν ἀντίπαλη φατρία. Τέτοιοι φίλοι, ἔγραψε, εἶναι περισσότερο καταστρεπτικοὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ φανατικούς ἐχθρούς.⁶⁰

57. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 15 Ἰαν. 1830: ΑΚ, φ. 417.

58. Καποδίστριας πρὸς Ράικο, 27 Ἰαν. 1830: Ἐπιστολές, τ. Γ’, σ. 341-342. Με ἰδιαίτερα ζωηρὸ τρόπο περιγράφει ὁ Ράικο (πρὸς Καποδίστρια, 1 Φεβρ. 1830: ΑΚ, φ. 417) πῶς ἀνακοίνωσε τὰ παραπάνω στὸν Ζαΐμη. Βρῆκε τὸν τελευταῖο κατατρομαγμένο: νόμισε ὅτι ὁ Ράικο εἶχε ἔλθει νὰ τὸν συλλάβει, ἐπειδὴ ὁ τελευταῖος ἔφθασε με συνοδεία καὶ ἔφιππος. Περισσότερο ἀπ’ ὅλα φοβόταν μήπως, ὀδηγούμενος στὸ Ναύπλιο ἀπὸ ἐνόπλους, ἐκτεθεῖ σὲ ποικίλες προσβολές. Μιὰ ἄλλη φορά τουλάχιστον ὁ Ράικο θά δεχθεῖ νὰ διαβιβάζει στὸν Κυβερνήτη τὴν ἐπιθυμία τοῦ Ζαΐμη νὰ ἀπόσχει ἀπὸ ἀντικυβερνητικὲς ἐνέργειες. Ἦταν Ἰαν. 1831 καὶ ἡ φυγὴ τοῦ Π. Μαυρομιχάλη γιὰ τὴ Μάνη, ἡ σύλληψή του καὶ ἡ ἐξέγερση τῶν Μανιατῶν εἶχαν προκαλέσει νέες ἐντάσεις. (Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 24 Ἰαν. 1831: ΑΚ, φ. 417).

59. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 10 Μαΐου 1830: ΑΚ, φ. 417.

60. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 31 Μαΐου καὶ [Ἰούν.], 1830: ΑΚ, φ. 417. Βλ. καὶ ἔγγραφό του τῆς 21 Μαΐου 1830: Ὁ ἀστυνόμος φυλάκισε ἰδιωκτῆτες καταστημάτων,

Τὸ ἴδιο εὐαίσθητος θὰ εἶναι ὁ Ράικο καὶ γιὰ ἀντίστοιχες ἐνέργειες διοικητικῶν ὀργάνων σ' ἄλλες ἐπαρχίες: Στὸν Πύργο, γιὰ παράδειγμα, ὁ ἔκτακτος ἐπίτροπος δῆλωσε δημοσίως σὲ ἐνοικιαστὲς φόρων ὅτι, ἂν καὶ ἦταν οἱ πλειοδότες, δὲν θὰ τοὺς ἐνοικίαζε τίς προσόδους γιατί ἦταν «ἀντάρτες».⁶¹ Στὸ ὑγειονομεῖο Μεσολογγίου, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα γράμματα ποὺ ἀνοίχτηκαν, ἦταν — ἀπὸ ὑπερβάλλοντα ζῆλο προφανῶς — καὶ ἓνα τοῦ στρατηγοῦ Ρίσα πρὸς τὸν Ράικο. Ὁ τελευταῖος θεώρησε προσωπικὴ προσβολὴ τὸ γεγονός καὶ ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ, γιὰ ἰκανοποίηση, τὴν τιμωρία τοῦ ἴδιου τοῦ ἔκτακτου ἐπιτρόπου Δυτ. Στερεῶς Κ. Ράδου, ὁ ὁποῖος, γι' αὐτόν, ἦταν ὁ κύριος ὑπεύθυνος γιὰ τὴν παραβίαση τῆς ἐπιστολῆς καὶ ὄχι κάποιος ἀπλὸς ὑπάλληλος.⁶² Στὸ Μεσολόγγι, πάλι, ὁ διοικητὴς διάβασε τὴν ἐγκύκλιο τοῦ Καποδίστρια σχετικὰ μὲ τὸ πῶς θὰ ἔπρεπε νὰ συνταχθεῖ ἡ ἀναφορὰ πρὸς τὸν Λεοπόλδο, καὶ ὕστερα παρότρυνε τοὺς κατοίκους νὰ μὴ τὴν στείλουν γιατί θὰ βλάψουν τὴν Κυβέρνηση. Αὐτὸς ὁ τρόπος ἐνεργείας ἦταν, κατὰ τὸν Ράικο, ἡλίθιος, χωρὶς ἀξιοπρέπεια, φανερός καὶ γι' αὐτὸ ἐβλαπτε περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ὠφελοῦσε.⁶³ Στὴν περίπτωση τῆς παραπάνω ἐγκυκλίου ὁ Ρῶσος φιλέλληνας χειρίστηκε τὸ θέμα ὡς ἐξῆς: Μὲ παρέμβασή του, ἡ συνέλευση ἔγινε δημόσια καὶ ὄχι «κλειστή», ὅπως ἤθελε ὁ διοικητὴς. Διαβάστηκε ἡ ἐγκύκλιος, πῆρε τὸ λόγο ὁ τελευταῖος, δευτερολόγησαν ἄλλοι. Οἱ περισσότεροι ἐπαίνεσαν τὴν «πατρικὴ» Κυβέρνηση. Μερικοὶ κατηγοροῦσαν τοὺς ἀντιπολιτευομένους λέγοντας ὅτι ἤθελαν νὰ τοὺς πουλῆσουν στοὺς Ἄγγλους. Ὁ διοικητὴς ἄφησε ἐλεύθερους τοὺς παρευρισκομένους νὰ στείλουν ἢ νὰ μὴ στείλουν, μέσω αὐτοῦ, ἀναφορὰ στὸν Λεοπόλδο. Ἡ ἀναφορὰ, τελικὰ, συντάχθηκε καὶ ὑπογράφηκε ἀπὸ 220 ἄτομα, τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν γηγενῶν. Τὸ περιεχόμενό της ἦταν ἰκανοποιητικὸ γιὰ τὴν Κυβέρνηση. Ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Ράικο: «on peut faire la même chose mais avec peu de reserve».⁶⁴

Ἡ ἀναφορὰ αὐτή, ἡ «φιλοκυβερνητικὴ», θὰ διαβιβαζόταν, μαζὶ μὲ ἄλλες παρόμοιες τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν, ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση στὸν Λεοπόλδο. Μόνο τίς ἀναφορὲς αὐτὲς θεωροῦσε ὁ Καποδίστριας νόμιμες, καὶ παράνομες ὅσες ἔσπευσαν νὰ συντάξουν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι μὲ δική τους πρωτοβουλία, γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὴ χαρὰ τους γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ πρίγκιπα στὸ θρόνο τῆς Ἑλλάδας καὶ τὴν ὑποταγὴ τους σ' αὐτόν. Ἦταν προφανὴς ἡ ἀντικυβερνητικὴ χροιά τῆς ἐνεργείας αὐτῆς. Σὲ πολλὲς ἐπαρχίες οἱ διοικητὲς καὶ ἀστυνόμοι

ἐπειδὴ ἀρνήθηκαν νὰ πληρώσουν τὸ μερίδιό ποῦ τὸς καταλογίστηκε γιὰ τὸ σύστημα φοιτισμοῦ ποὺ τοποθετήθηκε στοὺς δρόμους. Ὁ Ράικο δὲν συμφώνησε μὲ τὴ φυλάκιση.

61. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, [Ἰούν. 1830]: ΑΚ, φ. 417.

62. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 30 Αὐγ. 1830: ΑΚ, φ. 417.

63. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, [Ἰούν. 1830]: ΑΚ, φ. 417.

64. Ράικος πρὸς Καποδίστρια, 4 καὶ 7 Ἰουν. 1830: ΑΚ, φ. 417. Τὸ παράδειγμα ἀπὸ ἔγγραφο τοῦ Ράικο πρὸς Καποδίστρια, [Ἰούν. 1830]: ΑΚ, φ. 417.

ἐμπόδισαν βίαια τὶς σχετικὲς ἀπόπειρες τῶν ἀντιπολιτευομένων. Ὁ Ράικο ἀπέφυγε, καὶ στὴν περίπτωση αὐτή, νὰ χρησιμοποιήσῃ βία γιὰ νὰ ἀναγκάσῃ, π.χ., τὸν Μπ. Ροῦφο νὰ κατονομάσῃ ὄσους συνέταξαν τὴν (ἀντικυβερνητικὴν) ἀναφορά στὴν Πάτρα. Δὲν θέλησε νὰ θεωρηθεῖ ὁ τελευταῖος μάρτυρας καὶ νὰ ἀυξήσῃ, ἔτσι, τὸ κύρος του· οὔτε νὰ τοῦ δώσει τὴν εὐκαιρία νὰ κατηγορήσῃ τὴν Κυβέρνηση γιὰ δεσποτισμό.⁶⁵

Ἐκ τῶν παραπάνω φαίνεται, νομίζω, πῶς ὁ Ράικο προσπάθησε νὰ συμβιβάσῃ τὴν ὑποχρέωσή του νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν Κυβέρνηση πρὸς τὴν ὑπηρετοῦσε μὲ τὴν ἀνάγκη νὰ ἀποφύγῃ ἐνέργειες πρὸς τὰς ἑξῆς νὰ μποροῦσαν νὰ προσβάλλουν τὴν ἀξιοπρέπειά του ὡς ἀτόμου καὶ δημόσιου λειτουργοῦ. Ὁ συμβιβασμός, ὡστόσο, δὲν θὰ ἦταν πάντοτε εὐκόλος, ἰδιαίτερα ὅταν τὸ καποδιστριακὸ καθεστῶς ἔρχισε νὰ σκληραίνει τὴν στάση του ἀπέναντι σὲ μιὰ ἀντιπολιτευσὴ ὀγκομένη. Φυσικὰ ὁ Ράικο μποροῦσε, πράγμα πρὸς τὸ συχνὰ ἔκανε, νὰ καταφύγῃ στὶς ὁδηγίες τοῦ Κυβερνήτη καὶ, κατὰ κάποιον τρόπο, νὰ βρεθεῖ («καλυμμένος») σὲ κρίσιμες ἀποφάσεις. Οἱ ὁδηγίες ὅμως αὐτὲς ἦταν συνήθως γενικὲς καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ προβλέψουν προβλήματα πρὸς τὰς ἀνέκλυπτα ἀνά πάσα στιγμὴ. Ἐπὶ τοῦτο, πάντοτε, περιθώρια πρωτοβουλίας σὲ διοικητικὰ ὄργανα πρὸς τὰς εἶχαν, ὅπως ὁ Ράικο, ἀνεξαρτήσια χαρακτήρα. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς δὲν ἦταν τόσο οἱ ὁδηγίες πρὸς τὸν καθόρισαν ὀρισμένους συμπεριφορὰς πρὸς τὰς ἑξῆς νὰ μποροῦσαν νὰ θεωρηθῶν ἀνταρχικὲς, ὅσο ἡ πεποίθησις ὅτι ἦταν ἀναγκαῖες γιὰ τὴν διατήρησις τοῦ καποδιστριακοῦ καθεστώτος. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Ράικο εἶχε πειστεῖ — καὶ δὲν ἦταν ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς συνεργάτες τοῦ Καποδίστρια μὲ εὐρωπαϊκὴ παιδεία — στὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἀνταρχικῆς φάσης γιὰ τὴν ἐδραίωσις τοῦ κράτους, πρὶν ἀποκτήσῃ ἡ χώρα φιλελεύθερους θεσμούς. Συμμεριζόμενος δηλαδὴ τὸ σχετικὸ ὄραμα τοῦ τελευταίου. Δὲν μποροῦμε νὰ ξέρουμε σὲ ποῖο βαθμὸ οἱ ρωσικὲς καταβολὲς τοῦ Ράικο συνέτειναν στὴν κατάφασις αὐτή. Πάντως, φαίνεται ὅτι θὰ προσυπέγραφε καὶ αὐτὸς τὴν ἀποψη πρὸς τὴν ἐξέφρασαν ἄλλοι συμπατριῶτες του: ὅτι ὁ Καποδίστριας ἦταν ὁ Μέγας Πέτρος τῆς Ἑλλάδας.⁶⁶ Φαίνεται, ἐπίσης, ὅτι δὲν ξέφυγε καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ταύτισιν τῆς ἐλληνικῆς ὑπόθεσις μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Κυβερνήτη: κοινὸς τόπος ἀνάμεσα στοὺς καποδιστριακοὺς.

Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι πίστευαν ὅτι ὁ Λεοπόλδος, φθάνοντας στὴν Ἑλλάδα, θὰ ἀναζητοῦσε ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς συνεργάτες του, παραμερίζοντας τὸν Καποδίστρια καὶ τοὺς ὁπαδοὺς του. Ἀκόμα καὶ κυβερνητικὰ στελεχῆ προσπάθησαν, τὴν περίοδον αὐτή, νὰ κρατήσουν ἀπόστασιν ἀπὸ ἕνα καθεστῶς πρὸς τὸ φαίνονταν νὰ καταρρέει. Ὅρισμένοι ἰσχυροὶ παράγοντες, ὅπως οἱ Μαυρομι-

65. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 17 Μαΐου 1830: ΑΚ, φ. 417.

66. Ἄγνωστος πρὸς ἄγνωστο, [Σεπτ. 1831]: ΓΑΚ, Ἄρχεῖο Ἀ. Μυροκορδάτου, φ. 17, ἀρ. 5008.

χαλαῖοι. Θέλησαν μὲ τὴ δυναμικὴ ἀμφισβήτηση τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας νὰ βρεθοῦν σὲ θέση ἰσχύος κατὰ τὴν ἀναμενόμενη μεταβολή. "Ὅλοι νόμισαν ὅτι ἦλθε ὁ καιρὸς νὰ διεκδικήσουν ἕσα ὁ Καποδίστριας τοὺς εἶχε ἀρνηθεῖ ἤ, ἀκόμα, νὰ ἐκδικηθοῦν, διαθέτοντας αὐτοὶ τὴν κρατικὴ βία, τοὺς ὡς τότε διώκτες τους. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὰ πιστὰ στὸν Κυβερνήτη στελέχη, μπρὸς στὴν ἐπικείμενη πτώση τους καὶ ἀπαντώντας, πολλὰς φορές, σὲ καθημερινὰ προκλήσεις, δυνάμωσαν τὰ μέτρα καταστολῆς.

Ὁ Ράικο ἔζησε ὀδυνηρὰ τὴν ἀγαλλίαση τῶν ἀντικυβερνητικῶν στὴν Πάτρα γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Λεοπόλδου.⁶⁷ Φαίνεται, ὥστόσο, ὅτι πέτυχε, μαζὶ μὲ τὸν διοικητὴ, νὰ ἐλέγξει τὶς ἐντάσεις καὶ ἀντιπαράθεσεις. Ἀναφέρθηκε⁶⁸ ἤδη πῶς ἀπέφυγε νὰ «ἠρωποῖήσει», συλλαμβάνοντας, τὸν Μπ. Ρούφο πού πρωτοστάτησε στὴ συγκέντρωση ὑπογραφῶν γιὰ τὴν ἀποστολὴ «ἀντικυβερνητικῆς» ἀναφορᾶς στὸν Λεοπόλδο, καὶ πῶς ὁργανώθηκε, μὲ «ἐλεύθερες» διαδικασίες, ἡ συνέλευση γιὰ τὴ σύνταξη τῆς «κυβερνητικῆς» ἀναφορᾶς. Ὁ Ράικο εἶχε πληροφορηθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Καποδίστρια⁶⁹ ὅτι θὰ ἀπαντοῦσε καταφατικὰ στὴν πρόσκληση τοῦ Λεοπόλδου νὰ παραμείνει γιὰ νὰ συνεχίσει νὰ ὑπηρετεῖ τὴ χώρα καὶ μετὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ καθεστῶτος. Τὴν πληροφορία αὐτὴ χρησιμοποίησε ὁ Ράικο γιὰ νὰ μετριάσει κάπως τὴν αἰσιοδοξία τῶν ἀντιπολιτευομένων καὶ νὰ ἀτονήσει τὶς προοπτικὲς τους.⁷⁰ Παρόλα αὐτὰ, φαίνεται ὅτι εἶχε πεισθεῖ ὅτι δύσκολα πλέον δὲν θὰ ἀνατρέπονταν οἱ στόχοι πού εἶχε θέσει ἡ «πατρικὴ» Κυβέρνηση Καποδίστρια.⁷¹ Τὸν κυρίως ἀπογοήτευσε. Δύο φορές ζήτησε νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ παραίτησή του πρὶν συμβεῖ ἡ ἀναμενόμενη κυβερνητικὴ ἀλλαγὴ. Ἰσχυρίστηκε ὅτι οἰκογενειακοὶ λόγοι («quelques chagrins domestiques») τὸν ὑποχρέωναν νὰ θέλῃ νὰ ἐπιστρέφῃ στὴν πατρίδα του. Ὁ Καποδίστριας ἔσπευσε νὰ τονίσει πόσο δύσκολο ἦταν νὰ καλυφθεῖ τὸ κενὸ πού θὰ ἄφηνε ὁ Ράικο, στὶς κρίσιμες μάλιστα στιγμὲς πού διερχόταν ἡ χώρα, καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἀπόφασή του.⁷² Τύψεις κυρίευσαν τὸν τελευταῖο μὴ θεωρηθεῖ ὅτι ἐγκα-

67. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 22 Ἰαν. καὶ 19 Μαρτ. 1830: ΑΚ, φ. 417.

68. Βλ. παραπάνω, σ. 175-176.

69. Καποδίστριας πρὸς Ράικο, 20 Μαρτ. 1830: Ἐπιστολές, τ. Γ', σ. 378. Βλ. καὶ ἴδιος πρὸς ἴδιο, 27 Ἰαν. 1830: ὁ.π.π., σ. 341-343.

70. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 26 Μαρτ. 1830: ΑΚ, φ. 417. Βλ. καὶ Robinson πρὸς Adam, 22/3 Ἀπρ. 1830: CO 136/60/95: "Ἦστερα ἀπὸ τὴ συνάντηση τοῦ Ράικο μὲ τὸν Ρώσο εἰδικὸ ἀπεσταλμένο Alorius, διαδόθηκε ὅτι ὁ Καποδίστριας θὰ παρέμενε ὡς πρωθυπουργός. Ἀπελπισία Robinson ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενο αὐτό.

71. Πβλ. τὶς ἀντιδράσεις Ἀνδρέα Μουστοξύδη: πρὸς Κουτλουμουσιανό (Βενετία), 30 Μαρτ. 1830: Κ. Θ. Δημαρᾶς, «Καποδίστριας-Μουστοξύδης-Κουτλουμουσιανός (Βιβλιογραφικὲς καὶ ἄλλες ἀναζητήσεις)», *Θησαυρίσματα* 1 (1962) 40.

72. Στὴν πρώτη αἴτηση τοῦ Ράικο (22 Ἰαν. 1830) νὰ παραιτηθεῖ πρὶν τὴν ἀλλαγὴ τοῦ καθεστώτος, ὁ Καποδίστριας ἀπάντησε (25 Ἰαν. 1830): «Quant à vous je

ταλείπει τὸν Κυβερνήτη, ὅταν ὅλοι σχεδὸν προσπαθοῦσαν νὰ ὑποσκάψουν τὴ θέση του. Τοῦ ἀπάντησε :

«Θὰ ἦταν γλυκὸ γιὰ μένα νὰ ἐγκαταλείψω τὴν Ἑλλάδα στὴν αὐγὴ τῆς μελλοντικῆς εὐτυχίας της. Ὅταν ὅμως βλέπω ὅτι οἱ καλύτερες προθέσεις τῆς Υ. Ε. ἐμποδίζονται, ὅταν ἡ δύναμη τῶν περιστάσεων ἀνατρέπει τοὺς πιὸ χρήσιμους θεσμούς, . . . ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἀποθαρρύνομαι. Ἄν οἱ προσωπικὲς μου ὑποθέσεις μου ἐπέτρεπαν νὰ ἀφιερῶσω ἀκόμη λίγα χρόνια στὴ χώρα αὐτή, θὰ τὸ ἔκανα μὲ εὐχαρίστηση, πεπεισμένος ὅτι ἡ ἐπιμονή σας θὰ θριάμβευε, χωρὶς ἀμφιβολία, κάποια μέρα, παρὰ τὴ λύσσα τῶν ἐχθρῶν σας. Θὰ ἤθελα πολὺ νὰ μὴν σᾶς ἀφήσω παρὰ μόνον ὅταν θὰ εἴχατε ἀρχίσει νὰ χαίρεστε τοὺς καρπούς τῶν ἔργων σας. Μπορεῖ ὅμως νὰ προσδιοριστεῖ ἡ ἐποχὴ αὐτή; Στὸ μεταξὺ οἱ ὑποθέσεις μου μὲ πιέζουν καὶ αὐτὸ εἶναι ποὺ προκαλεῖ τὶς στενοχώριες μου. Παρόλα αὐτά, ἀφοῦ ἡ ἐπιθυμία σας εἶναι διαταγὴ γιὰ μένα, θὰ συνεχίσω ἀκόμη . . . μὲ τὴν πεποίθηση ὅτι θὰ δεχθεῖτε τὴν παράκλησή μου μὲν ἀλλάξει ἡ Κυβέρνηση, ἂν αὐτὸ πράγματι συμβεῖ».⁷³

Ἡ παραίτηση τοῦ Λεοπόλδου (Μάιος 1830) κατέστρεψε ὅλα τὰ σχέδια τῶν ἀντιπολιτευομένων. Πολλοὶ ἀπ' αὐτούς, ἔχοντας πάρεϊ ἀνοιχτὴ θέση κατὰ τῆς Κυβέρνησης, βρέθηκαν ἐκτεθειμένοι στὴν ὀργὴ καὶ τὴν ἐκδίκησὴ της. Ἡ σκληρυνση τοῦ καθεστώτος ἦταν ἔντονα αἰσθητὴ. Ὁ Ράικο παρακολουθεῖ προσεκτικὰ τὶς κινήσεις τῶν ἀντιπολιτευομένων. Βλέπει τὴ σύγχυση καὶ τὴν ταραχὴ τους, τὸ φόβο τους. Ζητᾷ ὁδηγίες πῶς νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσει ὅταν οἱ φίλοι τους στὸ Ναύπλιο θὰ τοὺς ὑποδείξουν νέες στρατηγικὲς. Εἶναι ἐμφανὴς καὶ σ' αὐτόν, ὡς ἕνα βαθμὸ τουλάχιστον, μιὰ γλώσσα κάπως πιὸ σκληρὴ γιὰ ὅλους αὐτούς τοὺς «ραδιοῦργους» καὶ μιὰ ἀποφασιστικότητα νὰ τεθεῖ τέρμα

vous prie de me laisser le souci de vous faire connaître en temps et lieu le mode d'après lequel il ne dépendra que de vous de prendre le parti que vous jugerez le plus convenable». Ὁ Ράικο ἐπανέλαβε τὸ αἴτημά του στὶς 30 Ἀπρ. 1830 τονίζοντας ἐδῶ τοὺς οἰκογενειακοὺς λόγους. Τὴν ἀντίδραση τοῦ Καποδίστρια βλ. στὸ ἔγγραφο του τῆς 5/17 Μαΐου 1830 : ΑΚ, φ. 417.

73. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 10 Μαΐου 1830 : ΑΚ, φ. 417. Βλ. στὸ ἴδιο καὶ Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 7/19 Μαΐου 1830. Ὅταν ὁ Ράικο δέχθηκε νὰ παραμείνει γιὰ λίγο ἀκόμη, ὁ Καποδίστριας τοῦ ἔγραψε (12/14 Μαΐου 1830 : ΑΚ, φ. 417) : «Je suis parfaitement d'accord avec vous, mon cher Rayko et à votre place je ferais comme vous, afin de ne pas donner lieu à une fausse opinion; mais nous ne savons pas encore quand le nouvel ordre de choses sera établi. Ce que je désire bien sincèrement c'est qu'il s'établisse une heure plutôt. De toute manière nous en causerons et si des circonstances majeures mettaient obstacle à ma tournée, je vous en écrirais et vous m'enverriez alors formellement votre demande de démission. Si jusque là on vous tient en retard avec la remise d'argent de chez vous, veuillez m'en dire un mot. Il me sera très agréable de vous tirer d'un embarras momentané...».

στή δράση τους. Ἐπανερχεται στήν προσφιλή του πρόταση: νὰ ἔλθει ὁ Καποδίστριας στήν περιοχή γιατί ἡ παρουσία του, ἡ ἱκανότητά του νὰ χειρίζεται τοὺς ἀνθρώπους, θὰ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἀποκαλυφθοῦν οἱ πράξεις τῶν «ραδιοῦργων» καὶ θὰ τοὺς ἀφαιρεθεῖ κάθε ἐπιρροή.⁷⁴

Πολλοὶ χωρικοὶ τῆς Πελοποννήσου εἶχαν ἀρνηθεῖ νὰ καταβάλουν τὸν ποιμενικὸ φόρο ποὺ εἶχε ἀποφασίσει ἡ Κυβέρνηση με ψήφισμα τῆς 4 Φεβρ. 1830. Ἀσφαλῶς ἡ προσδοκία, ποὺ τὴν ὑποδαύλιζαν κατὰλληλα οἱ ἀντικυβερνητικοί, ὅτι ὁ Λεοπόλδος, φθάνοντας, θὰ καταργοῦσε τὸ φόρο, βοήθησε στὸ νὰ λάβει ἡ ἀρνηση ἐκρηκτικὲς διαστάσεις σὲ μερικὲς ἐπαρχίες. Χρειαστικὴ ἡ χρησιμοποίηση τῶν ἀτάκτων τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ μερικῶν ταγματῶν Ρουμελιωτῶν γιὰ νὰ ἐξαναγκαστοῦν οἱ χωρικοὶ σὲ ὑποταγή. Στὴν εὐρύτερη περιοχή τῆς Πάτρας ὁ Ράικος ἔστειλε ἀποσπάσματα γιὰ τὸν ἐκφοβισμό τῶν χωρικῶν καὶ ἐνίσχυση τῶν πρωτοβουλιῶν τοῦ ἀστυνόμου. Κάποια λύση βρέθηκε ὅταν ὁ διοικητής, παρουσία καὶ τοῦ Ράικου, προκάλεσε σύσκεψη ὅλων τῶν δημογερόντων τῆς ἐπαρχίας.⁷⁵ Ἡ διευθέτηση θὰ προστάτευε τοὺς κατοίκους ἀπὸ τὶς καταχρήσεις τῶν ἀνδρῶν τοῦ Κολοκοτρώνη.

Ὁ κλονισμὸς τῆς Κυβέρνησης Καποδίστρια λόγω τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἡγεμόνα ἀπειλήσε καὶ τὴν πειθαρχία τοῦ στρατοῦ. Ἰδιαίτερα ἐπικίνδυνες θεωρήθηκαν οἱ κινήσεις τοῦ Church, γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ὁποῖου θὰ κινητοποιηθεῖ καὶ ὁ Ράικος. Ὁ στρατηγός, ποὺ δὲν ἔκρυβε τὴν ἀπέχθειά του γιὰ τὸ καποδιστριακὸ καθεστῶς, βρισκόταν στὴν Πάτρα ὅταν ἐφθασε ἡ εἶδηση τῆς παραίτησης τοῦ Λεοπόλδου. Εἶχε σκοπὸ νὰ μεταβεῖ στὶς περιοχὲς ποὺ ἀποκλειστικὰν ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ νέου κράτους, ἀλλὰ ἐμποδίστηκε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς Δυτ. Στερεᾶς ποὺ παρακολουθοῦσαν στενὰ ὅλες του τὶς κινήσεις. Ὑποχρεώθηκε, ἔτσι, νὰ ἐπιστρέψει στὴν Πάτρα. Ἐκεῖ, ὁ Ράικος, σύμφωνα με ὁδηγίες τῆς Κυβέρνησης, τοῦ ζήτησε νὰ ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Χειρίστηκε τὸ ὅλο θέμα με λεπτότητα καὶ διπλωματικότητα, ὅπως ἄρμοζε στὸ κύρος καὶ τὶς προσφορὲς τοῦ Church. Οὔτε τὸν ἐμπόδισε νὰ μεταβεῖ στὸ Ἄργος, ὅταν αὐτὸς δήλωσε ὅτι θὰ ἐγκαταλείψει τὴ χώρα ἀφοῦ πρῶτα τοῦ καταβληθοῦν οἱ χρεωστούμενοι μισθοὶ καὶ λάβει ἱκανοποίηση γιὰ τὴν κατηγορία ὅτι ἤθελε νὰ ἐπαναστατήσῃ τὴ Ρούμελη. Ὁ Ράικος εἶχε παρακολουθήσει προσεκτικὰ ὅλες τὶς κινήσεις τοῦ Church κατὰ τὴν πρώτη καὶ δευτέρα παραμονή του στὴν Πάτρα. Εἶχε, ἐπίσης, πληροφορηθεῖ ἀπὸ τὸ στρατηγὸ Pisa καὶ ἄλλους τὶς κινήσεις καὶ ἐπαφές του στὴν ἀπέναντι περιοχή τῆς Στερεᾶς. Μποροῦσε, ἐπομένως, νὰ ἐκτιμήσει τοὺς κινδύνους ἀπὸ μιὰ βίαιη συμπεριφορὰ πρὸς τὸν Ἄγγλο φιλέλληνα, ὅταν πολλοὶ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Ρούμελης εἶχαν στενὲς σχέσεις μαζί του καὶ στὴν Πάτρα ὑπῆρχε βρετανικὸ προξενεῖο : οἱ Ἄγγλοι, καθὼς

74. Ράικος πρὸς Καποδίστρια, [Ἰουν.], 19 Ἰουλ. 1830 : ΑΚ, φ. 417. Πβλ. καὶ ἔγγραφο τοῦ Ράικου τῆς 15 Ἰαν. 1830.

75. Ράικος πρὸς Καποδίστρια, 9 καὶ 12 Ἰουλ., [Αὔγ.], 30 Αὔγ. 1830 : ΑΚ, φ. 417.

καὶ οἱ ἀντιπολιτευόμενοι, θὰ ἔσπευδαν νὰ κατηγορήσουν τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση γιὰ «ἀχαριστία».⁷⁶

Στις ἀρχές Ὀκτ. 1830 ὁ Ράικο ζήτησε ἀπὸ τὸν Καποδίστρια νὰ τηρήσει τὴν ὑπόσχεση ποὺ τοῦ εἶχε δώσει καὶ νὰ τὸν ἀντικαταστήσει. Εἶχε παραμερίσει, ὅπως ἔγραφε, κάθε οἰκογενειακὸ συμφέρον γιὰ νὰ ὑπακούσει στὸ αἶτημα τοῦ Κυβερνήτη νὰ παραμείνει γιὰ λίγο ἀκόμη. Ἄλλὰ ἓνα ὀλόκληρο χρόνο ὑπέφερε ἀπὸ πυρετοὺς ποὺ εἶχαν σὰν συνέπεια ρευματισμούς καὶ φοβεροὺς πόνους. Ἐπειδὴ εἶχε γερὴ κράση, ἀντιστεκόταν καὶ δὲν ἔπεφτε στὸ κρεβάτι. Ὡστόσο, ποτὲ δὲν ἦταν συνεχῶς καλὰ, οὔτε γιὰ 10 συνεχεῖς μέρες. Δὲν μποροῦσε πλέον νὰ ζεῖ σὲ διαρκὴ «ἀνάρρωση». Τὸ κλίμα, τόνισε, εἶναι «δηλωμένος ἐχθρὸς μου».⁷⁷ Αὐτὴ τὴ φορά ὁ Καποδίστριας συγκατατέθηκε καὶ ὁ Ράικο ἐγκατέλειψε τὴν Πάτρα γύρω στὸ Φεβρ. 1831.⁷⁸

Στὰ ἔγγραφα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ τελευταῖος ζητοῦσε τὴν παραίτησή του ἢ τὴν δικαιολογοῦσε, ἐπανέρχεται στὰ κίνητρα ποὺ τὸν ὄθλησαν νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἀποτιμᾷ στὸ ἐλάχιστο τίς ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφερε. Μερικὲς φράσεις του εἶναι ἐνδεικτικὲς: «Δὲν ἀγνοῶ ὅτι ἡ θέση μὲ τὴν ὁποία μὲ τίμησε ἡ Κυβέρνηση δὲν ὀφείλεται καθόλου στίς ὑπηρεσίες μου· τὴν κατέλαβα χάρις στὴ δύναμη τῶν περιστάσεων καὶ μόνο. Γι' αὐτὸ ζητῶ νὰ ὀνομασθῶ στὸ ἔγγραφο ἀπόλυσής μου ἀπλὸς φιλέλληνας, εὐτυχῆς ἂν ἀπόκτησα κάποιο δικαίωμα

76. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 7/19 Μαΐου, [Ἰούν.], 11, 18 καὶ 25 Ἰουν., 9, 19, 23 καὶ 26 Ἰουλ., 2, 13 καὶ 16 Αὐγ. 1830: AK, φ. 417. Βλ. στὸ ἴδιο καὶ Ράικο πρὸς Church, 26 Ἰουλ. 1830 καὶ Church πρὸς Ράικο, 26/7 Αὐγ. 1830: AK, φ. 417. Γιὰ τὰ μέτρα ποὺ οἱ ἀρχὲς τῆς Δυτ. Στερεᾶς ἔλαβαν κατὰ τοῦ Church, βλ. Στ. Παπαδόπουλος, *Ἡ ἐπανάσταση στὴ Δυτικὴ Στερεὰ Ἑλλάδα*, Θεσ/νίκη 1962, σ. 150-152. Γιὰ τίς ὁδηγίες τοῦ Κυβερνήτη, βλ. Καποδίστριας πρὸς Ράικο, 14 Ἰουλ. καὶ 4/16 Αὐγ. 1830: AK, φ. 417.

77. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 4 Ὀκτ. καὶ [24 Ὀκτ.] 1830: AK, φ. 417. Γιὰ τὴν κλονισμένη ὑγεία τοῦ Ράικο ἀπὸ τοὺς συνεχεῖς πυρετοὺς καὶ τοὺς ρευματισμούς μαρτυρεῖ ἐπανειλημμένα καὶ ὁ διοικητῆς Ἀξιότιμος· βλ. κυρίως τὴν ἀναφορά του στὸν Καποδίστρια τῆς 25 Νοεμ. 1830: AK, φ. 474: «Il souffre trop de son bras gauche, et les douleurs continuelles dont il est tourmenté l'empêchent de pouvoir manier la plume».

78. Καποδίστριας πρὸς Ράικο, 8 Νοεμ. 1830: AK, φ. 417. Ὁ Ράικο ἀναφέρει (ΑΥΕ, Memorandum) ὅτι ὁ Καποδίστριας, μόλις πληροφορήθηκε ἀπὸ τὸν Ribeaupierre (βλ. σημ. 91) ὅτι οἱ ρωσικὲς προξενικὲς ἀρχὲς θὰ ἀρνοῦνταν νὰ χορηγήσουν διαβατήριον στὸν Ρῶσο φιλέλληνα, δὲν δέχθηκε τὴν παραίτησή τοῦ τελευταίου, ἀλλὰ, ἀφοῦ τὸν ἀντικατέστησε, τοῦ χορήγησε ἄδεια γιὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν κλονισμένη ὑγεία του· βλ. συνημμένο στὸ Memorandum ἔγγραφο τοῦ Καποδίστρια πρὸς Ράικο, 6 Δεκ. 1830. Τὸν Ράικο ἀντικατέστησε ὡς φρουράρχος Πατρῶν ὁ G. de Wrede· βλ. *Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως*, ἀρ. 100, 20 Δεκ. 1830, σ. 467. Τὸ διορισμὸ τοῦ de Wrede ἔμμεσα ὑπέδειξε ὁ ἴδιος ὁ Ράικο (πρὸς Καποδίστρια, 7/19 Μαΐου 1830: AK, φ. 417). Γιὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Ράικο ἀπὸ τὴν Πάτρα, βλ. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 4 Φεβρ. 1831: AK, φ. 417.

στήν προσωνομία αὐτή).⁷⁹ Ἄλλοῦ: «Κινημένος ἀπὸ τὴν ἱερότητα τῆς ἑλληνικῆς ὑπόθεσης, ἤλθα νὰ συμβάλω μὲ τὴν παρουσία μου στὸ παγκόσμιο ἐνδιαφέρον πὸ αὐτὴ ἐνέπνευσε».⁸⁰

Λίγες φορές φαίνεται ὅτι ἀπουσίασε ὁ Ράικο ἀπὸ τὴν Πάτρα καὶ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς κατὰ τὴ διάρκεια τῆς φρουραρχίας του. Γιὰ τὶς ἀδειες πὸ ζήτησε γιὰ νὰ συναντήσῃ συμπατριῶτες του, θὰ γίνῃ λόγος ἀργότερα.⁸¹ Μία τουλάχιστον φορὰ πῆγε στὸ Ναύπλιο, ὅπου, ὅπως φαίνεται, συναντήθηκε μὲ τὸν Καποδίστρια.⁸² Πιὸ συχνὲς ἦταν οἱ μεταβάσεις του, ὀλιγοήμερες, στὴ Ζάκυνθο. Ὡς δικαιολογία ἀναφέρει αἰδιαίτερες ὑποθέσεις.⁸³ Ἐκεῖ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἐξαργύρωνε τὶς ἐπιταγὰς πὸ λάβαινε. Φαίνεται, ὡστόσο, ὅτι ἡ καθυστέρηση στὴν ἀφιξὴ τους τοῦ δημιούργησε κάποια οἰκονομικὰ προβλήματα. Σὲ βοήθειά του ἦλθε ὁ ἴδιος ὁ Κυβερνήτης: φρόντισε νὰ τοῦ δοθοῦν, ὡς δάνειο, 300 τάλληρα,⁸⁴ τὰ ὅποια ἀργότερα ὁ Ράικο ἐπέστρεψε.⁸⁵ Ὁ τελευταῖος ἦταν ἰδιαίτερα εὐγνώμων γιὰ τὴν προσφορά αὐτὴ τοῦ Καποδίστρια, πὸ καὶ ἄλλες φορές ἀνεώθηκε,⁸⁶ καθὼς καὶ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον του, πὸ ἐπανειλημμένα διατυπώθηκε, γιὰ τὴν κατάστασι τῆς υἱείας τοῦ Ρώσου φιλέλληνα.⁸⁷ Ὁ Κυβερνήτης ἐπικοινωνοῦσε ἰδιωτικὰ, παράλληλα μὲ τὴν ἐπίσημη ἀλληλογραφία, μὲ πολλὰ διοικητικὰ ὄργανα. Ὁ σχετικὸς πλοῦτος τοῦ προσωπικοῦ του ἀρχεῖοι στὴν Κέρκυρα τὸ ἀποδεικνύει. Ὡστόσο, ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, λίγες εἶναι οἱ περιπτώσεις ὅπου ἡ ἐπικοινωνία αὐτὴ, ὅχι μόνον ἦταν πολὺ συχνή, ἀλλὰ εἶχε τὴν ἀμεσότητα, ἀκόμα καὶ τὴν οἰκειότητα, τῆς ἀλληλογραφίας μὲ τὸν Ράικο. Φαίνεται ὅτι σ' αὐτὸν ὁ Καποδίστριας βρῆκε ἕναν ἀπὸ τοὺς λίγους ἐπιθυμητοὺς συνεργάτες —πάντα

79. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 22 Ἰαν. 1830: ΑΚ, φ. 417. Πβλ. καὶ παρόμοια διὰτύπωση στὸ Ράικο πρὸς Καποδίστρια, [24 Ὀκτ.] 1830: ΑΚ, φ. 417.

80. Ὡ.π.π.

81. Βλ. παρακάτω, σ. 187-188.

82. Καποδίστριας πρὸς Ράικο, 2/14 Ἰαν. 1830: Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 8 Ἰαν. 1830: ΑΚ, φ. 417.

83. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, [Ἰούν.], 14 καὶ 19 Ἰουλ. 1830: ΑΚ, φ. 417.

84. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 2 Ὀκτ. 1829: Καποδίστριας πρὸς Ράικο, 7/19 Νοεμ. 1829: ΑΚ, φ. 418.

85. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 14 Ἰαν. 1831: ΑΚ, φ. 417. Βλ. στὸ ἴδιο καὶ Καποδίστριας πρὸς Ράικο, 12/24 Μαΐου 1830 (βλ. τὸ σχετικὸ παράθεμα στὴ σσημ. 73): Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 28 Μαΐου 1830: ἐδῶ φαίνεται ὅτι τουλάχιστον ἄλλη μιὰ φορὰ προσφέρθηκε ὁ Κυβερνήτης νὰ ἐνισχύσῃ οἰκονομικὰ τὸν Ράικο, ὁ ὅποιος ἀπάντησε ὅτι δὲν χρειαζόταν ἄλλο δάνειο.

86. Ὡ.π.π.

87. Βλ. ἐνδεικτικὰ: Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 26 Φεβρ. 1830, ΑΚ, φ. 417: «Je suis sensiblement pénétré de l'intérêt que V.E. prend à ma santé, et je ne peux lui exprimer assez ma reconnaissance...». Βλ. ἐπίσης Καποδίστριας πρὸς Ράικο, 10/22 Μαΐου 1830: ΑΚ, φ. 417: «C'est avec peine que j'apprends que la fièvre ne vous quitte pas. Je vous engage à vous soigner et à vous rétablir le plutôt possible».

παραπονιόταν για την έλλειψή τους— ο όποιος όχι μόνον ήταν άξιος εμπιστοσύνης αλλά συνδύαζε την ουσιαστική γνώση όρισμένων αναγκών που είχε ή χώρα και την ικανότητα να τις εκπληρώσει.⁸⁸ Συγχρόνως, είχε το θάρρος πρωτοβουλιών που όμως κινούνταν πάντοτε στα ευρύτερα πλαίσια της κυβερνητικής πολιτικής. Από τη μεριά του, ο Ράικο έτρεφε βαθύτατο σεβασμό για τον Καποδίστρια, κολακευόταν για την εμπιστοσύνη και το σχεδόν «πατρικό» ενδιαφέρον που αυτός του έδειχνε,⁸⁹ επιδοκίμαζε το πολιτικό του πρόγραμμα και τον θεωρούσε ως τον μόνον ένδεδειγμένο να διασφαλίσει για το νέο κράτος τις προϋποθέσεις επιβίωσης και ανάπτυξης. Ο τρόπος που εκφράζεται ο Ράικο γράφοντας στον Κυβερνήτη είναι ένδεικτικός των αισθημάτων του.⁹⁰

Λίγο μετά την άφιξή του στο Ναύπλιο, ο Ράικο ζήτησε από τον αντιπρόεδρο της Ρωσίας στο ελληνικό κράτος Panin διαβατήριο για να επιστρέψει στην πατρίδα του. Αυτός αρνήθηκε. Προφανώς γνώριζε ότι η Ρωσική Κυβέρνηση είχε πληροφορηθεί με μεγάλη δυσaréσκεια ότι ο Ράικο ύπηρετούσε, χωρίς την άδειά της, ξένη αρχή.⁹¹ Ο τελευταίος αναγκάστηκε να απευθυνθεί στον

88. Βλ. για παράδειγμα τί έγραφε ο Καποδίστριας στο ναύαρχο Heyden (28 Δεκ. 1829: 'Επιστολές, τ. Γ', σ. 283): «Υμείς γνωρίζετε, κύριε Ναύαρχε, τον συνταγματάρχη Ράικον, άνδρα μη εύπτότητον, και παντάπασιν ευαρεστούντα μοι έν τῷ άναδεικνύνει και δεξιότητα και σπουδην και πολλήν προσανάθεσιν, άφ'ότου μάλιστα φρουραρχεί τῶν Πατρῶν». Πβλ. και παρακάτω, σ. 193. Βλ., επίσης, Καποδίστριας προς Ράικο, 5/17 Μαΐου 1830: ΑΚ, φ. 417. 'Ο Καποδίστριας ενέκρινε, τις περισσότερες φορές, τά μέτρα που πήρε ο Ράικο για την αντιμετώπιση διαφόρων προβλημάτων· βλ. ένδεικτικά έγγραφό του της 21/2 Αύγ. 1830: ΑΚ, φ. 217. 'Επίσης, ένήμερωνε συχνά το Ρῶσο φιλέλληνα για την πορεία του ελληνικού ζητήματος· βλ. για παράδειγμα Καποδίστριας προς Ράικο, 11/23 Αύγ. 1830: ΑΚ, φ. 417: ένήμερωση σχετικά με την 'Ιουλιανή 'Επανάσταση.

89. Βλ. Β. Markévitch, ό.π., στήλη 302· Κ. Α. Παλαιολόγος, ό.π., σ. 235· I. S. Dostian, «'Ενας Ρῶσος άγωνιστής», σ. 212.

90. Βλ. ένδεικτικά μερικές τέτοιες εκφράσεις: «Comme votre volonté est un ordre pour moi» (10 Μαΐου 1830)· «les sentiments de profonde vénération que je nourris pour la personne de Votre Excellence m'ont fait apprecier toujours comme un insigne bonheur que de pouvoir servir sous vos auspices» (30 'Απρ. 1830)· «je ne voudrais pas, pour rien au Monde, faire quelque chose qui puisse être désagréable à Votre Excellence» (29 Αύγ. 1829).

91. 'Ηδη από το 1828 οι ρωσικές αρχές γνώριζαν ότι ο Ράικο βρισκόταν στην ύπηρεσία της 'Ελληνικής Κυβέρνησης και ένισχυόταν οικονομικά από τους κόμητες Μπομπρίνσκυ· βλ. I. S. Dostian, «'Ενας Ρῶσος άγωνιστής», σ. 210. 'Ο Ρῶσος πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη Ribeaupierre, ό όποιος το Νοέμ.-Δεκ. 1830 βρέθηκε στα ελληνικά έδάφη, είχε τονίσει στον Καποδίστρια ότι ο Panin ή άλλη ρωσική προξενική αρχή δεν θα μπορούσαν να δώσουν διαβατήριο στον Ράικο χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με τη Ρωσική Κυβέρνηση. 'Ηταν ή πρώτη φορά που ο Καποδίστριας πληροφορούνταν από τόσο ένίστημα χείλη ότι ο Ράικο βρισκόταν υπό άμφισβήτηση στην ίδια του την πατρίδα. 'Ενημέρωσε σχετικά τον τελευταίο (προς Ράικο, 1/13 Δεκ. 1830: ΑΚ., φ. 417), ό όποιος

A.X. Benkendorff, ύπασπιστή τοῦ αὐτοκράτορα, γιά νά δικαιολογήσει τή συμπεριφορά του. Στή σχετική ἀναφορά του (15/27 Μαΐου 1831) ἀνέλυσε τοὺς λόγους ποὺ τὸν ὤθησαν νά ἔλθει στήν Ἑλλάδα: οἰκογενειακὰ προβλήματα, κάποιες ἐναντιότητες στό στρατό ποὺ ὑπηρετοῦσε καί, κυρίως (le véritable motif), ἓνα αἰσθημα ἐθνικοῦ ἐγωϊσμοῦ, νά ἀπαλλάξει δηλαδή τοὺς συμπατριῶτες του ἀπὸ τὴν κατηγορία ὅτι κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἔσπευσε στό πλευρὸ τῶν ἀγωνιζόμενων ὁμοθρήσκων τους. Γνώριζε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι ἡ ἐνέργειά του αὐτὴ θὰ τοῦ στοίχιζε τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ ἀνήσυχου καί ἐζημιμένου πνεύματος. Ἐλπίζε ὅμως ὅτι ἡ συμπεριφορά του θὰ ἔδειχνε τὰ πραγματικά του αἰσθήματα. Γιά τὴν καθαρότητα αὐτῶν τῶν αἰσθημάτων, γιά τὴ διοικητική του δράση, γιά τὴ δημόσια καί ἰδιωτική του ζωὴ θὰ μπορούσε νά μαρτυρήσει ὁ ἴδιος ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος.⁹²

Ἡ συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Καποδίστρια (19/31 Μαΐου 1831) ἦταν μὲ τέτοιο τρόπο συνταγμένη ὥστε νά διαλύσει τοὺς φόβους τῆς Ρωσικῆς Κυβέρνησης. Ἀνάμεσα σὲ ἄλλα ἔγραψε:

«Βρῆκα τὸν Ράικο νά χαίρει τὴν ἐκτίμησιν ἐντιμῶν ἀνθρώπων καὶ νά μὴν ἀναμιγνύεται καθόλου μὲ τοὺς ραδιούργους διαφόρων χωρῶν ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὑπέφερε καὶ ὑποφέρει τὸ δυστυχὲς αὐτὸ ἔθνος. . . Ὁ Ράικο εἶναι ἄνθρωπος πρᾶος καὶ σταθερός. Κατανοεῖ πλήρως τί σημαίνει καθῆκον καὶ ἐπιδεικνύει ἀπεριόριστο ζῆλο στήν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων ποὺ ἀναλαμβάνει. Δὲν εἶδα σ' αὐτὸν καμιὰ ἀπὸ τίς παρεκτροπὲς τοῦ πνεύματος ἢ τῆς καρδιάς ποὺ στίς μέρες μας καθιστοῦν πολὺ ἐπικίνδυνους καὶ τοὺς πιὸ ἱκανοὺς ἀνθρώπους. Τὸν τελευταῖο, μάλιστα, καιρὸ, εἶχα πολὺ συχνὰ τὴν εὐκαιρίαν νά πειστῶ γιά τὴν ὀρθότητα τοῦ πνεύματός του καὶ γιά τὴν καθαρότητα τῆς καρδιάς του. . . Τέτοια εἶναι ἡ ἐκτίμησιν ποὺ ἔχω γιά τὸ χαρακτῆρα τοῦ Ράικο, ὥστε δὲν διστάζω νά ἐγγυηθῶ στὸν αὐτοκράτορα γι' αὐτὸν ὅπως θὰ τολμοῦσα νά τοῦ ἐγγυηθῶ γιά τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μου».⁹³

ἔσπευσε νά ὑπερασπιστεῖ τὴν ἀθωότητά του : « . . . je sais n'avoir jamais donné le moindre prise sur moi et par conséquent je demeure tranquille » (Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 5 Δεκ. 1830 : ΑΚ, φ. 417).

92. Ράικο πρὸς Α.Χ. Benkendorff, 15/27 Μαΐου 1831: *Ρωσικὸ Ἄρχεῖο, Μόσχα* 1868, στήλες 308-310· πβλ. Κ. Παλαιολόγος, ὁ.π., σ. 235-236. Ἰσχυρίστηκε, ἐπίσης, ὅτι, ὅταν ἀποδέχτηκε τὸ διορισμὸ του ὡς φρουράρχου στὸ Ἴτς - Καλε καὶ ἔπειτα στὸ Παλαμήδι, ἐνημέρωσε σχετικὰ τὸν Ι. Βλασόπουλο, μόνον τότε ἀντιπρόσωπο τῆς Ρωσίας στὰ ἐλεύθερα ἑλληνικὰ ἐδάφη. Τὴ σιωπὴ τοῦ τελευταίου ἐξέλαβε ὡς συγκατάθεσιν ἢ τουλάχιστον ὡς ἐνδειξὴ ὅτι ἡ ἐνέργειά του αὐτὴ δὲν θὰ προκαλοῦσε ἀντιδράσεις εἰς βᾶρος του.

93. Καποδίστριας πρὸς Benkendorff, 19/31 Μαΐου 1831: *Ρωσικὸ Ἄρχεῖο*, 1868, στήλες 313-315· πβλ. Κ. Παλαιολόγος, ὁ.π., σ. 242. Στὸ ἴδιο ἔγγραφο σημειωνόταν ἐπίσης: «Τὰ ἐντιμα αἰσθήματα ποὺ ἔδειξε [ὁ Ράικο] σὲ διάφορες περιπτώσεις καὶ γενικῶς ἡ εὐγενὴς καὶ συνετὴ συμπεριφορά του τὸν ἔκαναν ἄξιο τῆς ἀπόλυτης ἐμπιστοσύνης τῆς Κυβέρνησης

Ἡ παρέμβαση αὐτὴ τοῦ Καποδίστρια θὰ αὐξήσε ἀσφαλῶς ἀκόμη περισσότερο τὸ ζῆλο τοῦ Ράικο γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ τελευταίου καὶ τὸ καθεστῶς του. Ἐπισημάνθηκε παραπάνω ὅτι, παρὰ τὸ σεβασμὸ πρὸς τὸν Κυβερνήτη, ὁ Ρῶσος φιλέλληνας εἶχε ἐπιδείξει πρωτοβουλία στὴν ἄσκηση τῆς καθηκόντων του καὶ εἶχε διαφοροποιηθεῖ αἰσθητὰ ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ διοικητικὰ ὄργανα ποὺ μὲ φανατισμὸ καὶ δυσκαμψία ἀντιμετώπιζαν κάθε ἀντικυβερνητικὴ ἐνέργεια. Τώρα τὰ περιθώρια τῶν ἐπιλογῶν του φαίνεται ὅτι στένεψαν ἀπελπιστικά. Ἡ Κυβέρνηση τῆς δικῆς του πατρίδας θεωροῦσε ὑποπτές τὶς πολιτικές του ἀρχές καὶ κάθε νέα ἐνέργειά του θὰ μέτραγε ἀποφασιστικὰ στὴν τελικὴ κρίση τῆς γι' αὐτόν. Στὸ ἐλληνικὸ κράτος ἡ ἀπόφαση τῆς ἀντιπολίτευσης νὰ περάσει σὲ ἐπαναστατικὴ δράση καὶ ἡ συνακόλουθη ἔνταση τῶν κατασταλτικῶν μέτρων τῆς Κυβέρνησης, ὀδήγησαν, τὸ 1831, σὲ τέτοια κορύφωση τὰ πάθη καὶ τὶς ἀντιθέσεις, ὥστε νὰ φαίνεται σχεδὸν ἀδύνατη κάθε μετριοπαθὴς στάση. Ἡ διχοτομικὴ ἀντίληψη κυριάρχησε σχεδὸν σ' ὅλους.

Ἡ ἀνατροπὴ, παράλληλα, τῶν εὐρωπαϊκῶν ἰσοροπιῶν εἶχε ἄμεσο ἀντίκτυπο στὸ νέο κράτος. Ὁ φιλελευθερισμὸς ποὺ ἀποδεσμεύτηκε μὲ τὴν Ἰουλιανὴ Ἐπανάσταση κλόνισε συθέμελα τὴν τάξη ποὺ εἶχαν ἐπιβάλει οἱ ἀπολυταρχικὲς κυβερνήσεις στὴν Εὐρώπη. Σὲ διάφορες χῶρες ζέσπασαν ἐξεγέρσεις. Οἱ Βέλγοι κήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησία τους ἀπὸ τοὺς Ὀλλανδοὺς, ἡ Πολωνία ἐπαναστάτησε κατὰ τῆς Ρωσίας, στὴν Ἰταλία, Ἰσπανία καὶ ἄλλοὺ οἱ φιλελεύθεροι ἐπιχείρησαν ἀνατροπὴ τῆς ἀπολυταρχίας ἢ τῆς ξένης κυριαρχίας. Γιὰ πολλοὺς μῆνες ὁ εὐρωπαϊκὸς πόλεμος φανόταν ἀναπόφευκτος. Πολλοὶ Γάλλοι καλοῦσαν τὶς κυβερνήσεις τοῦ νέου καθεστώτος νὰ βοηθήσουν μὲ στρατιωτικὴ ἐπέμβαση τοὺς Πολωνοὺς καὶ νὰ ἐμποδίσουν, ἔτσι, τὸν ἐκρωσισμό τῆς Εὐρώπης, ποὺ γι' αὐτοὺς ἦταν συνώνυμος μὲ τὴ βαρβαρότητα.

Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τὸν Καποδίστρια θέλησαν νὰ ἐντάξουν καὶ τὸ δικό τους ἀγῶνα στὸ πλαίσιο τοῦ μαχόμενου φιλελευθερισμοῦ κατὰ τῶν αὐταρχικῶν καθεστώτων.⁹⁴ Εὐχόνταν νὰ νικήσουν οἱ Πολωνοὶ καὶ θεωροῦσαν ὡς ἐπέμβαση στὰ ἑσωτερικά τους τὴ φανερὴ ὑποστήριξη τῶν Ρώσων πρὸς τὸν Καποδίστρια. Ὑποκινοῦσαν ὅμως, καὶ ἐπιθυμοῦσαν, τὴν ἐπέμβαση

καὶ τῆς ἀγάπης τῆς χώρας». Ὁ Καποδίστριας, πρὶν ἀποστείλει τὸ παραπάνω ἔγγραφο, εἰδείξε τὸ σχέδιό του στὸν Ράικο· βλ. ΑΓΕ, Memorandum.

94. Ἐπιχείρησαν νὰ ἐμφανίσουν τὸν Καποδίστρια ὄργανο τῆς Ρωσίας ὥστε νὰ αὐξήσουν τὴν καχυποψία τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἐναντίον του. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δύο αὐτῶν δυνάμεων στὴν Ἑλλάδα δὲν ἔκρυβαν πλέον τὴ συμπάθειά τους γιὰ τὶς θέσεις τῶν ἀντικυβερνητικῶν. Ἀντίθετα, οἱ Ρῶσοι τάχθηκαν ἀπροκάλυπτα στὸ πλευρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης. Ἡ ἐμπλοκὴ τῶν δυνάμεων στὶς ἑσωτερικὲς διενέξεις τῶν Ἑλλήνων δὲν ἦταν μόνον διπλωματικὴ. Οἱ στόλοι τους βρισκόνταν στὰ ἐλληνικὰ παράλια, ἐνῶ τὸ γαλλικὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα παρέμενε στὴν Πελοπόννησο.

τῶν ἄλλων δύο δυνάμεων. Στὸν Πόρο, ὁ Α. Μιουόλης δὲν θὰ διστάσει νὰ ἀντιπαραταχθεῖ στὴ ρωσικὴ ναυτικὴ μοίρα καὶ θὰ προτιμήσει νὰ ἀνατινάξει τὰ κυβερνητικὰ πλοῖα ποὺ εἶχε συλλάβει παρὰ νὰ τὰ παραδώσει στὸ ναύαρχο Ricord. Τὸ ρωσικὸ ὄνομα ἄρχισε νὰ ταυτίζεται καὶ στὴν Ἑλλάδα, τουλάχιστο στοὺς κύκλους τῆς ἀντιπολίτευσης, μὲ τὸν αὐταρχισμό καὶ τὴ «μὴ πρόοδο τῶν φώτων». Συγχρόνως, ὁ ἀρχηγὸς καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Γάλλους ἀξιωματικούς τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος στὴν Πελοπόννησο θὰ ἀρνηθοῦν, παρὰ τὶς σχετικὲς ὁδηγίες τους, νὰ ὑποστηρίξουν τὴν Κυβέρνηση τῆ στιγμῆ ποὺ συνέπραττε μὲ τοὺς Ρώσους ἐναντίον τῶν συνταγματικῶν.

Δὲν γνωρίζουμε σὲ ποῖο βαθμὸ ὑπῆρξε καὶ ὁ Ράικο δέκτης τῆς ὀγκομένης ἀντίδρασης κατὰ τῆς ρωσικῆς βοήθειας πρὸς τὸ κλονιζόμενο καποδιστριακὸ καθεστῶς. Εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι ἡ εἰκόνα ποὺ μερικοὶ ἀντικυβερνητικοὶ («Ἕλληνες καὶ ξένοι») ⁹⁵ σχημάτισαν γι' αὐτόν, συνετέλεσε κι αὐτὴ, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους λόγους ποὺ ἀναφέρθηκαν, στὴν ἔνταξή του, χωρὶς ἐνδοιασμούς, στὴν κυβερνητικὴ παράταξη. Καὶ ὅταν λέγω ἐνταξή, δὲν ἐννοῶ ἀπλῶς διοικητικὴ ὑπηρεσία ἀλλὰ συμμετοχὴ ἐνεργὴ στὴν ἀντιμετώπιση τῶν ποικίλων ἀντιπάλων τοῦ καθεστώτος. Γιὰ λίγο διάστημα ὁ Ράικο ἀπέφυγε τὸ «γεμάτο ραδιουργίες» Ναύπλιο: πῆγε στὰ Θερινὰ γιὰ ἱαματικὰ λουτρά. Ὁ ἴδιος, ὥστόσο, μᾶς πληροφοροεῖ ὅτι ἦταν ἀπὸ τὰ λίγα ἄτομα ποὺ εἶχαν διοριστεῖ νὰ συνοδέψουν τὸν Καποδίστρια στὸ Λονδίνο, ὅπου θὰ πήγαινε γιὰ νὰ ὑπερασπιστεῖ προσωπικὰ τὴν ἐλληνικὴ ὑπόθεση· ἕνα ρωσικὸ πολεμικὸ πλοῖο εἶχε, μὲ κάθε μυστικότητα, διαταχθεῖ νὰ εἶναι ἕτοιμο γιὰ ἀναχώρηση. Τὰ γεγονότα τοῦ Πόρου ἀνέτρεψαν τὰ σχέδια αὐτά. ^{95α}

Τὸ ἀποφασιστικὸ βῆμα γιὰ τὸν Ράικο ἐγίνε ὅταν δέχθηκε νὰ ἀντικαταστήσει, ὡς διοικητὴς τοῦ Πυροβολικοῦ καὶ ὡς διευθυντὴς τῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς, τὸν Γάλλο ἀξιωματικὸ Pauzié. Ὁ τελευταῖος, ὅπως καὶ ὁ προϊστάμενός του στρατηγὸς Gérard, ἀρχηγὸς τοῦ τακτικοῦ σώματος, καθὼς καὶ ἄλλοι Γάλλοι ἀξιωματικοὶ στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης, κα-

95. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ προβάλλεται κυρίως σὲ μεταγενέστερες ἀφηγήσεις. Παρὰ τὴ διάθλαση ποὺ ἔχει ὑποστῆ, φαίνεται ὅτι ἀναπαριστᾷ, σὲ γενικὲς γραμμές, τὰ πραγματικὰ περιγράμματα. Βλ. ἐνδεικτικὰ : G. Finlay, *History of the Greek Revolution*, τ. Β', Λονδίνο, Zeno, 1971, σ. 78 : "Raikoff was a warm partizan, and pretended to be a confidential agent of Russian policy". Pellion, *ὁ.π.*, σ. 217-218, σημ. 1 : "Raiko était un commandant de cavalerie russe, que le président avait nommé lieutenant-colonel. Il cachait beaucoup de finesse sous des dehors de bonhomie. Exilé de son pays pour une affaire de discipline, disait-on, il cherchait à se réhabiliter par les services qu'il pouvait rendre en Grèce». Ὁ Pellion, ἐπίσης (σ. 217), περιλαμβάνει τὸν Ράικο στοὺς «meneurs militaires du parti russe». Γιὰ τὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ Ράικο, ὅτι τὸν ἐβλεπαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς μυστικὸ πράκτορα τῆς Ρωσικῆς Κυβέρνησης, βλ. παραπάνω, σ. 163.

95α. ΑΥΕ, Memorandum.

τηγοροῦσαν ἀπροκάλυπτα τὸν Καποδίστρια καὶ τοὺς συνεργάτες του ὡς αὐθαίρετους, ὄργανα τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, κλπ. Ἄν καὶ διαφωνοῦσαν μὲ τὴν πολιτικὴ γραμμὴ πού οἱ τελευταῖοι ἀκολουθοῦσαν, ἀρνοῦνταν νὰ παραιτηθοῦν γιατί, σύμφωνα μὲ τὴ δική τους ἀντίληψη, δὲν ὑπηρετοῦσαν μόνον τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἀλλὰ, συγχρόνως, ὡς Γάλλοι, ἐξέφραζαν καὶ προάσπιζαν τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδας τους.⁹⁶

Ὁ Καποδίστριας γνώριζε τὸ κόστος ἀπὸ μιὰ ἀνοιχτὴ ρῆξη μὲ τοὺς ἀξιωματικούς αὐτούς. Εἶχε ὑποχρεωθεῖ νὰ δείξει μεγάλη ὑπομονὴ καὶ εἶχε παραβλέψει προσβλητικὰς ἐνέργειες. Φαίνεται, ὥστόσο, ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τους ὑπονόμεινε πλέον ἄμεσα τὴν ὑπακοή τῶν ἀνδρῶν πού διεύθυναν καὶ ἡ ἀντιπαλότητά τους μὲ Ἕλληνας ἀξιωματικούς εἶχε λάβει διαστάσεις ἐθνικῆς διαμάχης. Ὁ Pellion ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν Δ. Καλλέργη στὴν ἀρχηγία τοῦ τακτικοῦ ἵππικοῦ καὶ ἐγίνε ἀποδεχτὴ ἡ παραίτηση τοῦ Pauzié πού εἶχε ὑποβληθεῖ τὸν Ἰανουάριο καὶ Φεβρουάριο 1831. Κατὰ τὸν Gérard ὁ στόχος τοῦ Κυβερνήτη ἦταν ἐμφανής: νὰ μειώσῃ τὴν ἐπιρροή τῶν Γάλλων καὶ νὰ αὐξήσῃ αὐτὴ τῶν Ρώσων. Ρῶσος γιὰ τὸν Gérard δὲν ἦταν μόνον ὁ Ράικο, ἀλλὰ καὶ ὅσοι, μὲ τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, εἶχαν ἢ ἐθεωρεῖτο ὅτι εἶχαν κάποιες διασυνδέσεις μὲ τὴ δύναμη τοῦ βορρᾶ, ἐπομένως καὶ ὁ Καλλέργης καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ «ρωσικοῦ» κόμματος.⁹⁷

Κάτω ἀπὸ τὴν ὀργή τῶν Γάλλων καί, ἐνδεχομένως, κάποιων ἀντιπολιτευομένων, ἄρχιζε ὁ Ράικο τὴ νέα του ὑπηρεσία. Διορίζεται στίς 12 Αὐγούστου 1831, ὅταν ἤδη οἱ Ρῶσοι εἶχαν νεκροὺς ἀπὸ τὴ σύγκρουση τῶν πλοίων

96. Βλ. ἐνδεικτικὰ τίς ἀπόψεις τοῦ Gérard : πρὸς ὑπουργὸ Πολέμου, 31/12 Αὐγ. καὶ 6/18 Αὐγ. 1831 : CP/Gr. 12/219, 247.

97. Γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ Pellion ἀπὸ τὸν Καλλέργη καὶ τοῦ Pauzié ἀπὸ τὸν Ράικο, βλ. Gérard πρὸς ὑπουργὸ Πολέμου, 13/25 Αὐγ. 1831 : CP/Gr. 12/250. Τὸ διάταγμα (12 Αὐγ. 1831) διορισμοῦ τοῦ Ράικο βλ. CP/Gr. 12/252-253. Ὁ Καποδίστριας ἀνακοίνωσε (10/22 Αὐγ. 1831) ὡς ἐξῆς στὸν Gérard τὴν ἀντικατάσταση τοῦ Pauzié (CP/Gr. 12/251) : «... Je suis... dans l'impérieuse nécessité de lui donner un remplaçant. Nous n'avons pour le moment ici que Mr le Lt Colonel Payko qui puisse succéder provisoirement à Mr Pauzié. Je lui en ai fait la proposition, et j'aime à espérer qu'il consentira... ». Ὁ Pauzié (πρὸς Gérard, 10/22 Αὐγ. 1831 : CP/Gr. 12/252) ἰσχυρίστηκε ὅτι ἔξι ἐβδομάδες νωρίτερα ὁ Ράικο εἶχε ὀριστεῖ ὡς ἀντικαταστάτης του. Βλ. καὶ Ἐπιστολές, τ. Δ', σ. 221-222, 264-266· Pellion, ὁ.π., σ. 219. Στὴν παραπάνω ἐκθεσὴ του τῆς 13/25 Αὐγ. 1831 ὁ Gérard σημείωνε : "Cel officier [ὁ Ράικο] a de la fermeté et se fera obéir, quand il commandera de tirer le canon; mais il n'a pas les connaissances spéciales pour commander et achever d'instruire l'artillerie et pour diriger l'Ecole Militaire. C'est égal : il pense bien. La politique seule guide ce Gouvt et toute injustice s'efface à ses yeux, dù qu'une démarche a pour but de diminuer l'influence aux français et d'augmenter celle des Russes". Ὁ ἴδιος ὁ Ράικο (ΑΥΕ, Memorandum) ἰσχυρίστηκε ὅτι ὁ Καποδίστριας τὸν ἀνάγκασε ("je fus obligé par le Président") νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν Pauzié.

τους με τούς αντικυβερνητικούς ὑπὸ τὸν Α. Μιαούλη. Εἶναι πιθανὸ ὅτι συμμερίζονταν τὴν ἀποψη τοῦ Κυβερνήτη καὶ τῶν συνεργατῶν του ὅτι οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἕλληνοι ἦσαν οἱ κύριοι ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν ἐξέγερση τῶν ἀντικαποδιστριακῶν, καὶ ὅτι χωρὶς τὴν ἐνθάρρυνσή τους ἡ ἀντιπολίτευση θὰ ἦταν ἀνίσχυρη ἀντίδραση λίγων ἀτόμων. Τὰ γεγονότα τῆς Πολωνίας εἶχαν εὐαισθητοποιήσει ἰδιαίτερα τοὺς Ρώσους, οἱ ὁποῖοι εἶδαν σ' αὐτὰ ἕναν ἄμεσο κίνδυνο γιὰ τὴ χώρα τους. Πολλοὶ ἀπέδωσαν τὴν ἐξέγερση σὲ ἐπαναστατικὲς ἐταιρίες ποὺ ἔδρευαν στὸ Παρίσι. Ξαναζωντάνευαν, ἔτσι, οἱ τραυματικὲς μνημὲς τῶν ναπολεοντειῶν πολέμων. Ἐν στῆ συνείδηση πολλῶν ἀντικαποδιστριακῶν, καὶ τῶν Γάλλων ἢ Ἕλληλων ὑποστηρικτῶν καὶ συμπαθούτων, ἡ συνταγματικὴ τους διεκδίκηση ἦταν παράμετρος τῆς γενικότερης εὐρωπαϊκῆς σύγκρουσης φιλελευθερισμοῦ - αὐταρχισμοῦ, κατ' ἀναλογία στῆ συνείδηση πολλῶν Ρώσων, καὶ ἐνδεχομένως τοῦ Ράικο, ἡ ὑποστήριξη τοῦ καθεστώτος στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ ἀνατροπῆς του δὲν ἦταν, σὲ τελευταία ἀνάλυση, παρὰ ὁ ἀγώνας ποὺ εἶχε ἀναλάβει ἡ Ρωσία γιὰ τὴν προστασία τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης ἀπὸ τὸν κίνδυνο τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς ἐπανάστασης. Τὴν ἀποψη αὐτὴ φαίνεται ὅτι θὰ προσυπέγραφε, ἀνεπιφύλακτα, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Καποδίστριας.

Ἐχομε ἰσχυρὲς ἐνδείξεις ὅτι ὁ Ράικο παρακολούθησε ἀπὸ νωρὶς, με ἔντονο ἐνδιαφέρον, ὅσα σχετίζονταν με τὴ Ρωσία. Εἶχε, ἐπίσης, συχνὲς ἐπαφὲς με τοὺς Ρώσους ποὺ βρισκόνταν στὴν Ἑλλάδα. Λίγο μετὰ τὴν ἐγκατάστασή του στὴν Πάτρα, ζήτησε ἄδεια ἐνὸς μηνῆ γιὰ νὰ πάει νὰ δεῖ τοὺς συμπατριῶτες του ποὺ, νικώντας τοὺς Τούρκους, πλησίαζαν στὴν Κωνσταντινούπολη.⁹⁸ Δὲν ἔγινε δεκτὴ ἡ αἴτησή του,⁹⁹ γιὰ τὴ παρουσία του κρίθηκε ἀπαραίτητη γιὰ τὴ διατήρηση τῆς τάξης στὴν περιοχὴ. Δὲν τὴν ἐπανέλαβε : εἶχε, στὸ μεταξύ, μαθευτεῖ ὅτι ἡ προσέλαση τῶν Ρώσων εἶχε σταματήσει καὶ ὅτι εἶχαν ἀρχίσει διπραγματεύσεις με τοὺς Τούρκους οἱ ὁποῖες κατέληξαν στὴ συνθήκη τῆς Ἀδριανούπολης (Σεπτ. 1829). Δυὸ μῆνες ἀργότερα ζήτη νὰ λείψει 20 ἡμέρες γιὰ νὰ γιορτάσει στὸν Πόρο, μαζί με τοὺς συμπατριῶτες του, τὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγ. Νικολάου, δηλαδὴ τὴν ὀνομαστικὴ γιορτὴ τοῦ αὐτοκράτορα.¹⁰⁰ Σ' ἕνα γράμμα ποὺ ἔλαβε ὁ Ράικο ἀπὸ τὸ Παρίσι ὑπῆρχε ἡ εἶδηση κάποιος ἐφημερίδας ὅτι ὁ Νικόλαος Α' ἄσθενοῦσε σοβαρὰ. Ἡ ἀντίδρασή του δείχνει τὸ βαθμὸ τῆς σχετικῆς εὐαισθησίας του :

98. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 29 Αὐγ. 1829 : ΑΚ, φ. 418.

99. Καποδίστριας πρὸς Ράικο, 1/13 Σεπτ. 1829· Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 4 Σεπτ. 1829 : ΑΚ, φ. 418.

100. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 2 Ὀκτ. 1829 : ΑΚ, φ. 418. Γιὰ τὴν κατ' ἀρχὴν ἐγκρίση τῆς αἴτησης τοῦ Ράικο, βλ. ἀπάντηση Καποδίστρια, 7/19 Νοεμ. 1829 : ΑΚ, φ. 418. Στὸ λιμάνι τοῦ Πόρου ναυλογοῦσαν, κυρίως τοὺς χειμερινούς μῆνες, τὰ ρωσικὰ πολεμικὰ πλοῖα ποὺ ἔπλεαν στὸ Αἰγαῖο.

κράτησε απόλυτη μυστικότητα και πήγε επίτηδες, προφανώς στην απέναντι από την Πάτρα ακτή, για να ενημερώσει τον Αύγουστινο Καποδίστρια.¹⁰¹

Οι έπαφες με τους συμπατριώτες του φαίνεται ότι έγιναν πολύ πιό συχνές μετά την επιστροφή του Ράικο στο Ναύπλιο. Το όνομά του σημειώνεται στον «Κατάλογον του έν τῷ Ρωσσικῷ Αὐτοκρατορικῷ στόλῳ γενομένου έράνου υπέρ τῶν μετοικιζομένων Κρητῶν», Πόρος 23/5 Μαΐου 1831.¹⁰² Πόσο οι έπαφές αυτές συνέβαλαν σε έξαρση του πατριωτισμού του Ράικο, δέν μπορούμε να ζέρουμε. Φαίνεται, ώστόσο, πιθανόν ότι συνέβαλαν στο να έρμηνεύσει κι αυτός με τόν ίδιο τρόπο και τις εύρωπαϊκές συγκρούσεις και τήν, ένοπλη πλέον, αντιπαράθεση τῶν αντιπολιτευομένων με τὸ καθεστῶς Καποδίστρια.¹⁰³

Ἡ νέα του θέση ίσως επέτρεψε στον Ράικο πρόσβαση στο στενό κύκλο τῶν κυβερνώντων. Μετέχει κι αυτός στα μέτρα ασφαλείας, ένδεχομένως και σ' αυτά τῆς καταστολῆς. Πολλοί αντιπολιτευόμενοι έξορίζονται από τὸ Ναύπλιο και καταφεύγουν στην Ὑδρα. Ἀνάμεσά τους ὁ Τρικούπης, οἱ Σουτσοί, ὁ Χρ. Κλονάρης, κ.ά. Ἡ Κυβέρνηση φαίνεται αποφασισμένη να μὴν υποχωρήσει στις απαιτήσεις τῶν αντιπάλων τῆς. Τὸ κίνημα τοῦ Πόρου, με τὴ δραματική του κατάληξη, έξασθένησε αντί να ενισχύσει τις θέσεις τῶν αντικυβερνητικῶν. Οἱ απόπειρές τους να ξεγείρουν τὸ στρατὸ τῆς Ρούμελης απέτυχαν. Ὁ χρόνος λειτουργοῦσε πλέον υπέρ τῆς Κυβέρνησης. Με τὴ βοήθεια τοῦ Ricord ὁ κυβερνητικὸς στόλος υπό τὸν Κανάρη άρχισε σιγά-σιγά να ανακτᾶ τὸν έλεγχο στο Αἰγαίο. Ἡ Σύρα, πὸν χρηματοδοτοῦσε τὸν άγώνα τῶν Ὑδραίων, άπειλοῦνταν άμεσα. Ἡ εἰδηση, παράλληλα, ότι ἡ Βαρσοβία υπέκυψε στους Ρώσους, ήλθε να ενισχύσει άκόμη περισσότερο τὴν Κυβέρνηση. Οἱ νέες αποφάσεις, έξάλλου, τῆς Διάσκεψης τοῦ Λονδίνου για τὸ έλληνικό θέμα δέν μπορούσαν παρά να εἶναι ενισχυτικές για τὸ καθεστῶς Καποδίστρια. Ἡ γνωστοποίησή τους άναμενόταν από μέρα σε μέρα.

Ἄφου ἡ αντιπολίτευση δέν μπόρεσε να επιτύχει τὸς στόχους τῆς, φαίνονταν να οδηγεῖται σε άδιέξοδο. Ὑπάρχουν ισχυρές ένδείξεις ότι κορυφαῖοι πρόκριτοι τῆς Ὑδρας, όπως ὁ Κουντουριώτης, μαζί ένδεχομένως και μ' άλλους ήγγετες τῆς αντιπολίτευσης πὸν βρίσκονταν στο νησί, επιδιώξαν

101. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 29 Ἰαν. 1830 : AK, φ. 417.

102. Ὁ Ράικο πρόσφερε 4 δίστηλα : *Γενική Ἐφημερίς*, άρ. 37, 1/13 Μαΐου 1831, σ. 4· πβλ. *Courrier de la Grèce*, άρ. 37-38, 1/13 Μαΐου 1831, σ. 5. Μέσω τοῦ Ράικο, επίσης, ὁ Panin πρόσφερε 30 δίστηλα για τὴν άνέγερση κοινωφελούς καταστήματος στην Πάτρα· βλ. Ράικο πρὸς Καποδίστρια, 7 Μαΐου 1831 : AK, φ. 417.

103. Ὑπογράφει, μαζί με άλλους άξιωματικούς τοῦ τακτικοῦ, άναφορὰ πρὸς τὸν Καποδίστρια με τὴν όποία εκφράζεται άφροσίωση στην Κυβέρνηση και κατακρίνεται ἡ «έγγελμηματική» διχγογή μερικῶν στρατιωτικῶν οἱ όποῖοι «άποπλανηθέντες άφησαν τὴν ὁδὸν τῆς τιμῆς, προδώσαντες και αὐτοῦς τὸς ἱερούς των ὄρκους»· βλ. *Γενική Ἐφημερίς*, άρ. 65, 26 Αύγ. 1831, σ. 405-406.

συνδιαλλαγή με την Κυβέρνηση. Τίς μυστικές αυτές επαφές γνώριζε και ο Ράικος,¹⁰⁴ πράγμα που, ίσως, δείχνει αυτό που υπαινίχθηκα παραπάνω, ότι δηλαδή βρισκόταν σ' έπαφή με τη μικρή εκείνη ομάδα που περιέβαλε τον Καποδίστρια και ασκούσε την πραγματική εξουσία. Ἡ δολοφονία τοῦ τελευταίου ἦλθε νὰ ἀνατρέψει ὅποιαδήποτε προοπτική συμφιλίωσης.

Οἱ ἐκδότες τῆς Correspondance θέλησαν, αὐθαίρετα ὅπως προκύπτει, νὰ ἐμφανίσουν ἐπιστολή πρὸς τὸν Ράικο ὡς τὸ τελευταῖο ἔγγραφο τοῦ ὀ Κυβερνήτης συντάξε πρὶν τὸ θάνατό του:

« Ἀγαπητέ μου Ν. Ν. ἡ ὑπόθεσις θέλει τελειώσῃ καθὼς ἐπιθυμεῖς. Ἡ διάθεσις καθ' ἣν δὲν θέλεις νὰ δεχθῆς οὐδὲν ἀντὶ τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπηρετημάτων σου, λαμπρύνει τὸν γενναῖον σου χαρακτήρα, καὶ ἐμὲ κατευφραίνει ὑπερευγνωμονοῦντα. Βάλσαμον τοῦτο εἰς τὴν ψυχὴν μου τὴν κατὰ πᾶσαν στιγμὴν πικρίας ποτιζομένην! Σφιγγὼ τὴν χεῖρα σου.

Καποδίστριας».¹⁰⁵

Ὁ Ράικος εἶχε ἀρνηθεῖ, γιὰ ἄλλη μιὰ φορά, νὰ λάβει γιὰ τίς ὑπηρεσίες του ἀμοιβή.^{105α}

Χάρις στὴν ψυχραιμία τοῦ Almeida, φρούραρχου τοῦ Ναυπλίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ράικου καὶ ἄλλων ἀξιωματικῶν, διατηρήθηκε ἡ τάξις στὸ Ναύπλιο

104. Κ. Α. Παλαιολόγος, ὁ.π., σ. 243, σημ. ***. Ἐγγραφε ὁ Ράικος: «Ὁ Κυβερνήτης [βραδίζοντα πρὸς τὴν ἐκκλησία ὅπου δολοφονήθηκε] διετέλει ἡσυχος· εἶχε λάβει εἰδήσεις εὐνοϊκὰς ἐκ Λονδίνου· ἐκτός τούτου γνωρίζω ὅτι ὁ Κουντουριώτης, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐν Ἰθρᾷ δυσηρεστημένων, εἶχε γράψῃ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολήν, δι' ἧς ἐξέφραζε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ προσέλθῃ, ἀρκεῖ ὁ Κυβερνήτης νὰ ἐφείδετο τῆς φιλοτιμίας του». Φυσικὰ, εἶναι ἐξίσου πιθανὸ τὴν παραπάνω πληροφορία νὰ ἔμαθε ὁ Ράικος ἀργότερα, μετὰ τὴ δολοφονία, ὅταν, ἀποδεδειγμένως, συμμετεῖχε στὸ στενὸ πυρῆνα τῶν κυβερνῶντων (βλ. παρακάτω, σ. 192).

105. Ἐπιστολές, τ. Δ', σ. 305. Οἱ ἐκδότες τῶν Ἐπιστολῶν ἀναφέρουν σὲ ὑποσημείωση: «Τὸ ἀνεπίγραφον τοῦτο γραμμάτων εὗρέθη ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ κυβερνήτου γραφῆν τὸ πρῶτ' τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου αὐτοῦ». Ὁ Ράικος χαρακτηρίζει (ΑΓΕ, Memorandum) τὴν ὑποσημείωση αὐτὴ ὡς «totalement fausse». Ὁ ἴδιος, πάντως, εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν Αὐγ. Καποδίστρια (κατ' ἄλλους ἀπὸ τὸν Α. Στούρτζα), στὸν ὅποιο παρέδωσε τὸ πρωτότυπο τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς, νὰ μὴ δημοσιευθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ παραλήπτη. Βλ. ΑΓΕ, Memorandum Ρωσικὸ Ἀρχεῖο, 1868, στήλη 303, σημ. 6· Κ. Α. Παλαιολόγος, ὁ.π., σ. 235.

105α. Στις 21 Αὐγ. 1831 ὁ Ράικος δὲν εἶχε ἀποδεχθεῖ ὡς ἀμοιβὴ 200 τάλληρα ποῦ με ἐντολὴ τοῦ Καποδίστρια τοῦ εἶχαν σταλεῖ ἀπὸ τὴ Γραμματεία Στρατιωτικῶν. Δὲν ἤθελε, ὅπως ἔγραψε, νὰ καταστρέψῃ ὅ,τι ἐπιμελῶς ἐπεδίωξε: νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν Ἑλλάδα χωρὶς νὰ τῆς κοστῆσει τίποτε. Φαίνεται, ὡστόσο, ὅτι βρισκόταν σὲ οικονομικὰς δυσκολίες γιὰτὶ εἶχαν καθυστερήσει καὶ πάλι νὰ φθάσουν στὰ χέρια του οἱ ἐπιταγές ποῦ τοῦ εἶχαν σταλεῖ ἀπὸ τὴ Ρωσία. Τελικὰ δέχθηκε νὰ παραλάβῃ τὸ παραπάνω ποσὸ ἀλλὰ μόνον ὡς προκαταβολὴ ἐναντὶ τοῦ μισθοῦ του. Βλ. Ράικος πρὸς Καποδίστρια: 21 Αὐγ. 1831: ΑΚ, φ. 417· πβλ. ΑΓΕ, Memorandum.

καί ματαιώθηκαν, ἂν πράγματι ὑπῆρχαν, σχέδια τῶν ἀντιπολιτευομένων νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τῆ δολοφονία καὶ νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσία. Ὁ φόβος μιᾶς κάποιας ἀπόπειρας κατεῖχε ὅλους τοὺς φιλοκυβερνητικούς οἱ ὅποιοι δὲνμποροῦσαν νὰ δοῦν στὴν πράξη τῶν Μαυρομιχαλαίων παρὰ μόνο τὴν αἰχμὴ μιᾶς εὐρύτερης συνωμοσίας. Κυρίως ἐμποδίστηκε ἡ προσπάθεια τοῦ Gérard νὰ ἀναλάβει αὐτός, ὡς ἀρχηγὸς τοῦ τακτικοῦ, τὴ διασφάλιση τῆς τάξης. Ἡ Γερουσία συγκλήθηκε ἐκτάκτως καὶ ἀνέθεσε τὴν ἐξουσία σὲ τριμελῆ διοικητική ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Αὐγουστίνου Καποδίστρια (τὰ ἄλλα μέλη : Ἰω. Κωλέττης, Θ. Κολοκοτρώνης). Εἶναι μαρτυρημένα ὁ ζῆλος ποὺ ἐπέδειξε ὁ Ράικο τὴν ἡμέρα αὐτή, καθὼς καὶ τὸ ζέσπασμα τῆς ὀργῆς του. Ὁ Thiersch, ὑπερβάλλοντα, γράφει ὅτι ὁ Ράικο γύριζε σὰν μανιακὸς στοὺς δρόμους καὶ στὸ σῶμα τῆς φρουρᾶς φώναζε ὅτι θὰ «ἐπινε τὸ αἷμα» τῶν δολοφόνων καὶ ἐκείνου τοῦ «κακούργου Μισούλη».¹⁰⁶

Ἡ δολοφονία συγκλόνισε τὸν Ρῶσο φιλέλληνα : εἶχε λόγους νὰ ἀναμετρᾷ τὸ μέγεθος τῆς ἀπώλειας. Τὸν κυρίεψε ἀγανάκτηση. Ὁ ἴδιος, ὡς αὐτόπτης μάρτυρας, εἶδε πολλά· ἄλλα πληροφορήθηκε ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις τῶν κυβερνητικῶν ὀργάνων. Δὲν ἐκπλήσσει τὸ γεγονός ὅτι κατέληξε κι αὐτὸς νὰ πιστεῦει ὅτι οἱ κύριοι ὑπεύθυνοι γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια ἦταν

106. Fr. Thiersch, *De l'état actuel de la Grèce*, Λειψία 1833· ἑλλην. μετάφρ. Α. Σπήλιου, τ. Β', Ἀθήνα, Τολίδης, [1972], σ. 105. Τὰ ἴδια περίπου ἐπαναλαμβάνει ὁ Pellion (ὁ.π., σ. 266-267) γράφοντας πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὰ γεγονότα (1854) καὶ μέσα σ' ἓνα κλίμα ἔντονης ρωσοφοβίας : "...le Russe Raiko...couchait aux batteries, visitait les postes, et vociférait qu'il voulait s'abreuver du sang des traîtres. Il parcourait les rues, en plein jour, à la tête d'une forte partrouille, ayant derrière lui une espèce d'aide-de-camp qui portait deux énormes pistolets d'arçon. Il n'y a rien de plus dégradant pour un militaire que cette affectation de zèle loin du danger, zèle toujours facile alors, et qui, pour l'ordinaire, change avec les circonstances". Βλ. πῶς παρουσιάζει τὸ ἴδιο γεγονός καὶ ὁ K. Mendelsson - Bartholdy, *Geschichte Griechenlands*, τ. 1-2, Λειψία 1873-1874, ἑλλην. μετάφρ. Ἀγγ. Βλάχου, τ. Β', Ἀθήνα 1876, σ. 437. Γιὰ τὴν «ὀργή» τοῦ Ράικο ἔχουμε καὶ τὴν πιὸ ψυχραίμη, καὶ ἄμεση, μαρτυρία τοῦ Almeida : "Descendu de l'escalier avec M. Mrs les Colonels Schaf[u]mbourg et Rayko la première personne qui m'aborda fut le Prince Karatza qui pâle...et trempant, me demandait d'une voix entrecoupée s'il était vrai que le Président avait été tué? ajoutant, mais est-ce qu'il n'y a pas d'espoir?...est-ce qu'il ne donne aucun signe de vie? Le Colonel Rayko l'ayant toisé de haut en bas se détourna en juvant, et dit à haute voix, c'est étonnant! je ne conçois pas, comment certaines personnes ont le front de paraître dans un moment semblable! que ne leur conseillez vous pas de se retirer...". ("Exposé des événements de la journée du 27 septembre 1831 à Nauplie" : Ἰνστιτοῦτο Ρωσικῆς Φιλολογίας (Λένινγκραντ), Ἀρχεῖο Στούρτζα, φ. 288/2/16. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ θέσει ὑπ' ὄψην μου ὁ Δῆμ. Λουζός. Τὸν εὐχαριστῶ κι ἀπὸ ἐδῶ.) Βλ. στὸ ἴδιο πῶς ὁ Ράικο θέλησε νὰ ἐλέγξει τὶς ἐπαφές τῶν ἀντιπρέσβειων μὲ τὰ πλοῖα τῶν χωρῶν τους, γιὰ νὰ μὴ διαφύγει κάποιος ἔνοχος. Πβλ. ὅσα ὁ ἴδιος ὁ Ράικο ἀναφέρει : Κ. Α. Παλαιολόγος, ὁ.π., σ. 260.

οί Γάλλοι. Τὸ ἴδιο πίστευε ὁ Αὐγουστίνος, ὁ στενὸς ἡγετικὸς κύκλος τῶν καποδιστριακῶν, οἱ Ρῶσοι ποὺ ἦταν στὴν Ἑλλάδα. Στὴ θέση ποὺ βρέθηκε ὁ Ράικο δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἄλλη ὑπτική γωνία. Τὰ γεγονότα, ἐξάλλου, ποὺ ἐπακολούθησαν φαίνεται ὅτι ἐπιβεβαίωσαν, στὴ συνείδησή του, τὶς ὑπόνοιές του γιὰ τὸ ρόλο τῶν Γάλλων. Δὲν θὰ διστάσει, ἔτσι, λίγα χρόνια ἀργότερα καὶ ἐνῶ εἶχε ἐπιστρέψει στὴ Ρωσία, νὰ ἐκφράσει σὲ ὑπόμνημα, ποὺ στάλθηκε γιὰ δημοσίευση, τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴ δολοφονία.¹⁰⁷ Ἴσως εἶδε στὴν ἐνέργειά του αὐτὴ ἓνα δεῖγμα ὀφειλῆς στὴ μνήμη τοῦ Καποδίστρια.

Ὁ Αὐγουστίνος Καποδίστριας δὲν εἶχε τὶς ἱκανότητες καὶ τὸ κύρος γιὰ νὰ κρατήσει τὶς ἤδη ἔντονα ταραγμένες ἰσορροπίες.¹⁰⁸ Οἱ ἀπόλυτες θέσεις του ὀδήγησαν σὲ νέες ρήξεις. Ἡ συμβίωση μὲ τὸν Κωλέττη δὲν κράτησε γιὰ πολὺ : στὸ Ἄργος, καὶ ἐνῶ ἄρχιζε τὶς ἐργασίες τῆς ἡ Ε' Ἐθνοσυνέλευση, τὰ πιστὰ στὸν Αὐγουστίνου στρατεύματα θὰ ἐκδιώξουν βίαια τοὺς ἀφοσιωμένους στὸν Κωλέττη ἀτάκτους (Δεκ. 1831). Στὴν ἐπιτυχία αὐτὴ τῶν καποδιστριακῶν ἀποφασιστικὸς ἦταν ὁ ρόλος τοῦ Πυροβολικοῦ ποὺ διεύθυνε ὁ Ράικο : φθάνοντας ἐγκαίρως μὲ 4 ὀλμοβόλα καὶ ἀπόσπασμα 200 ἀνδρῶν ἔδωσε τὴν ὑπεροχὴ στὰ πιστὰ στὸν Αὐγουστίνου στρατεύματα.¹⁰⁹ Ὁ Κωλέττης καὶ οἱ Ρουμελιώτες θὰ ἀποσυρθοῦν στὴν Περαχώρα ὕπου,

107. Τὸ ὑπόμνημα γράφτηκε τὸ 1834 καὶ προοριζόταν νὰ δημοσιευεῖ στὸν «Τηλέγραφο τῆς Μόσχας», ποὺ ὅμως ἐκλείσει τὸν χρόνο αὐτό. Δημοσιεύτηκε τελικὰ στὸ *Ρωσικὸ Ἀρχεῖο*, 1869, στήλες 882-919· πβλ. Κ. Α. Παλαιολόγος, ὁ.π., σ. 242-243, 258-260. Γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ ὑπομνήματος, τὸ ὁποῖο διαπνέεται ἀπὸ βαθειὰ θλίψη γιὰ τὸ χαμὸ τοῦ Καποδίστρια, βλ. I. S. Dostian, «Ἐνας Ρώσος ἀγωνιστῆς», σ. 215 καὶ I. S. Dostian, «L'attitude de la société russe», σ. 36: Α' μέρος : λεπτομερὴς περιγραφή τῶν γεγονότων ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια ὡς τὴν ἐκτέλεση τοῦ Γ. Μαυρομιχάλη· Β' μέρος : περιγραφή τῆς κοινωνικο-πολιτικῆς κατάστασης στὴ χώρα ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου. Παραθέτω μία παράγραφό του : «Ἐπιτίθετο καὶ δικαίως ὅτι ἡ κατὰ τοῦ Κυβερνήτου συνωμοσία εἶχε διακλαδώσεις. Ἡ ἀλήθεια δὲν θέλει βραδύνει νὰ ἀνασηκώσῃ τὸν καλύπτοντα τὴν δολοφονίαν ταύτην πέπλον καὶ ἡ μέλλουσα γενεά, ἀμερόληπτος ὅλως, θέλει ἐπιφέρει τὴν ἐτυμηγορίαν τῆς κατὰ τῆς τὸ σχέδιον διαγραφῆς ραδιουργίας καὶ κατὰ τῶν πρωταιτίων τῆς στυγερᾶς πράξεως» (Κ. Α. Παλαιολόγος, ὁ.π., σ. 259). Γιὰ τὸ ποιὸς οἱ Ρῶσοι θεώρησαν ὑπαίτιους γιὰ τὴ δολοφονία, βλ. Δ. Λουλιές, «Ἡ δολοφονία τοῦ I. Καποδίστρια καὶ ἡ Ρωσία», σ. 77-95.

108. Γιὰ τὴν ἐκφραση ὑποταχῆς τοῦ Ράικο καὶ τῶν ἄλλων ἀξιοματικῶν τοῦ τακτικοῦ πρὸς τὴ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ, βλ. ἀναφορὰ τους (11 Ὀκτ. 1831) στὴ *Γενικὴ Ἐφημερίδα*, ἀρ. 83, 28 Ὀκτ. 1831, σ. 526.

109. Κ. Βακαλόπουλος, *Ἡ περίοδος τῆς Ἀναρχίας (1831-1833)*, Θεσ/νίκη, Παράτηρητής, 1984, σ. 95 : Παρατίθεται ἀπόσπασμα ἐγγράφου τοῦ Αὐγ. Καποδίστρια πρὸς τὸν Μ. Σουῦτσο, 10/22 Δεκ. 1831 (CP/Gr. 13/225), ὅπου τονίζεται ἡ σημασία τῆς ἐγκαίρως παρέμβασης τοῦ Ράικο. Βλ. καὶ Fouret πρὸς Rouen, 19/31 Δεκ. 1831 : FO 286/18/258· G. Finlay, ὁ.π., τ. Β', σ. 78· Pellion, ὁ.π., σ. 281· Mendelsshon-Bartholdy, ὁ.π., τ. Β', σ. 450.

μαζί με τους αντιπολιτευομένους που έφθασαν από την Ύδρα και άλλες περιοχές, θα σχηματίσουν δική τους Έθνοσυνέλευση. Ο έμφύλιος πόλεμος είχε κορυφωθεί.

Στόν αγώνα για την επιβίωση του καθεστώτος του, και ως αντίβαρο στην απροκάλυπτη εϋνοια των Γάλλων για τους αντικυβερνητικούς, ο Αύγουστίνος θα στηριχθεί ακόμη περισσότερο στη βοήθεια των Ρώσων και ιδιαίτερα της ναυτικής ρωσικής μοίρας· βοήθεια την όποια ο ναύαρχος Riord θα προσφέρει ανεπιφύλαχτα.¹¹⁰ Στην κρίσιμη αυτή περίοδο φαίνεται ότι η πολιτική βαρύτητα του Ράικο ήταν σημαίνουσα. Ο Άγγλος αντιπρέσβης Dawkins τον θεωρεί ως ένα από τα 9 πρόσωπα που στην πραγματικότητα έλεγχαν την κυβερνητική παράταξη :

«Μετά την αποχώρηση του Κωλέττη και του Κολοκοτρώνη, την πραγματική διεύθυνση της Κυβέρνησης έχουν τα ακόλουθα πρόσωπα : κόμης Αύγουστίνος Καποδίστριας, Σικελιανός, Μουστοξύδης, κόμης Μεταξάς (Έπτανήσιοι)· Ρόδιος (από τη Ρόδο), συνταγματάρχης Ράικο (Ρώσος), συνταγματάρχης Καλλέργης (Ρώσος, αλλά κρητικής καταγωγής), συνταγματάρχης Almeida (Πορτογάλος), Γλαράκης (Χιώτης)· δηλαδή 4 Έπτανήσιοι, 2 Ρώσοι, ένας Πορτογάλος και 2 ύπηκοοι της Πύλης. Οί αυτόχθονες Χρυσόγελος, Αινιάν, Παπαδόπουλος, Σπηλιάδης και Περούνας... διαδραματίζουν δευτερεύοντα ρόλο στη διοίκηση.»¹¹¹

Ο Ράικο, ωστόσο, θα αποφύγει την τραυματική έμπειρία της πτώσης του καθεστώτος που υπηρέτησε.¹¹² Η άδεια επανόδου στη Ρωσία, που τόσο περίμενε, ήλθε πριν την παραίτηση του Αύγουστίνου (τέλη Μαρτίου 1832). Είχε καθυστερήσει επί μήνες πολλούς γιατί οι εξηγήσεις του Ρώσου φιλέλληνα δεν είχαν κριθεί ικανοποιητικές. Φαίνεται, μάλιστα, ότι οι ύπεύθυνοι της Πετρούπολης είχαν ένοχληθεί επειδή ο Ράικο, στο σχετικό έγγραφο του προς τον Benkendorff, δεν είχε ζητήσει συγγνώμη για τή συμπεριφορά του και είχε μάλλον εκφράσει την έκπληξή του για την άρνηση να του επιτραπεί η είσοδος στη Ρωσία. Η παράλειψη αυτή θεωρήθηκε ως ισχυρή

110. Για τή στενή συνεργασία του Αύγουστίνου, με τους εκπροσώπους της Ρωσίας στην Ελλάδα και για τήν κλιμάκωση των αντιθέσεων που όδηγησαν στον έμφύλιο πόλεμο, βλ. Κ. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, *passim*.

111. Dawkins προς Palmerston, 8/20 Ίαν. 1832 : FO 32/28/19· βλ. Έλένη Κατσιαδάκη, «Ο ρόλος της Διάσκεψης του Λονδίνου στην πτώση του Αύγ. Καποδίστρια», *Μνήμων* 10 (1985) 257, σημ. 24.

112. Για τήν πτώση του Αύγουστίνου, βλ. Κατσιαδάκη, *ό.π.*, σ. 248-269. Για τήν τύχη των καποδιστριακών μετά τήν ανάχώρηση του άρχηγού τους, βλ. Άλέκα Μπουτζουβή-Μπανιά, «Το καποδιστριακό κόμμα 1832-1833. Από τήν ήττα στον παραγκωνισμό και τήν καταδίωξη», *Μνήμων* 8 (1980-1982) 85-116.

ἐνδείξει τοῦ ὅτι δὲν εἶχε συναισθανθεῖ τὸ μέγεθος τοῦ «ἐγκλήματός» του, δηλαδή ὅτι προσέφερε ὑπηρεσία σὲ ξένη χώρα χωρὶς τὴν ἄδεια τῆς Κυβέρνησής του.¹¹³ Οἱ διαβεβαιώσεις τοῦ Ι. Καποδίστρια καὶ οἱ ἐπαινετικὲς κρίσεις τῶν Ρώσων ναυάρχων στὴ Μεσόγειο γιὰ τὸν Ράικο δὲν μπόρεσαν νὰ κάμψουν τὶς ἀντιστάσεις. Χρειάστηκε νέα αἴτηση τοῦ τελευταίου, αὐτὴ τῆ φορὰ στὸν ἴδιο τὸν αὐτοκράτορα, καθὼς καὶ ἡ παρέμβαση τοῦ Rückmann, νέου διπλωματικοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ρωσίας στὸ Ναύπλιο, καὶ, ἴσως, καὶ ἄλλων γιὰ νὰ τοῦ ἐπιτραπεῖ ἡ ἐπιστροφή.¹¹⁴ Ἡ κατηγορία τοῦ Thiersch, ὅτι ὁ Ράικο μετέφερε ἀναφορὰ τῶν καποδιστριακῶν πληρεξουσίων μὲ τὴν ὁποία ζητοῦσαν τὴ μεσολάβηση τοῦ τσάρου γιὰ νὰ διοριστεῖ ὁ Αὐγουστίνος κηδεμόνας τοῦ Ὁθωνα, δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθεῖ.¹¹⁵ Στὸ ἀπολυτήριο ἐγγραφὸ του ἐπαινοῦνταν θερμὰ οἱ προσφορές του :

«Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις οὐδέποτε θέλει λησμονήσει ὅτι καθ' ἅπαν τὸ διάστημα τῆς τετραετοῦς Ἰμῶν ὑπηρεσίας οὐδέποτε συγκατέτεθητε νὰ λάβητε μισθοδοσίαν ἢ ἀμοιβὴν τινὰ ἀνθ' ὧν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους τούτου μετ' ἀκαμάτου ζέσεως καὶ ἀφοσιώσεως ἐμοχθήσατε... Ἡ τοιαύτη ὑμῶν διαγωγή, ὅσον εὐγενὴς τόσον καὶ ἀφιλοκερδῆς, ὑπαγορεύει ἡμῖν τὸ καθῆκον, μετὰ μεγίστης χαρᾶς ἐκπληρούμενον, νὰ ἐκφράσωμεν Ἰμῖν ἐνταῦθα τὸ αἶσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ ἔθνους, ἧς ἐὰν ἠδυνάμεθα ἠθέλομεν παρέξει ἐνδείξεις φαινοτέρας. Ἡ ἀνάμνησις Ἰμῶν, κύριε [Συν]ταγματάρχα, θέλει εἶσθαι αἰείποτε τιμαλφῆς διὰ τὴν κυβέρνησιν, ὅπως καὶ τὸ ὄνομα Ἰμῶν διὰ τὸν στρατόν, καὶ ἡ εἰς τὰς τάξεις αὐτοῦ ἐπάνοδος Ἰμῶν ἤθελε πραγματοποιήσῃ τοὺς διακαεστέρους ἡμῶν πόθους.»¹¹⁶

113. I. S. Dostian, «Ἐνας Ρώσος ἀγωνιστής», σ. 213-214. Γιὰ τὸ ἐγγραφὸ τοῦ Ράικο στὸν Benkendorff, βλ. ἐδῶ, σ. 182-183. Ἐκεῖ σημειώνει: «Je me morfonds en conjectures pour deviner la cause qui a pu motiver une semblable rigueur [τὴν ἀρνησὴ νὰ τοῦ χορηγηθεῖ διαβατήριο], et je ne trouve rien à ma charge, si ce n'est peut être ma venue en Grèce... Je proteste encore une fois de la pureté et de la droiture de mes sentiments, et j'espère de votre justice, que vous n'éviterez pas la tâche de me protéger contre la calomnie et la malveillance, car ce n'est qu'à elles que j'attribue mon malheur». Ὁ τσάρος θεώρησε ὅτι ἡ μετάβαση τοῦ Ράικο στὴν Ἑλλάδα χωρὶς ἄδεια ἦταν ἐγκλημα («crime»). βλ. I. S. Dostian, «L'attitude de la société russe», σ. 76.

114. I. S. Dostian, «Ἐνας Ρώσος ἀγωνιστής», σ. 213-214.

115. Ν. Σηπλιιάδης, «Σχεδιάσμα Ἀπομνημονευμάτων, Βιβλίον Πέμπτον», στό: Κ. Διαμάντης (ἐπιμ. ἐκδ.), *Περιεχόμενα τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους*, τ. Γ', Ἀθήνα 1974, σ. 649-650, 663-664. Πβλ. Mendelsshon-Bartholdy, *ἔ.π.*, τ. Β', σ. 516-517.

116. Αὐγ. Καποδίστριας καὶ Π. Ρόδιος πρὸς Ράικο, 19 Ἰαν. 1832: συνημμένο στὸ ΑΥΕ, Memorandum· πβλ. καὶ Κ. Α. Παλαιολόγος, *ἔ.π.*, σ. 235 (ἀπ' ὅπου καὶ τὸ παράθεμα)· Β. Markévitch, *ἔ.π.*, στῆλες 302-303· Barth - Kehrig-Korn, *ἔ.π.*, σ. 205. Ὁ Ράικο εἶχε ζητήσει τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὴ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ στίς 27 Νοεμ.

Ὁ Ράικο, λίγο μετὰ τὴν ἐπιστροφή του, κατατάχθηκε καὶ πάλι στὸ ρωσικὸ στρατό. Δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι ὑπῆρξαν προοπτικὲς σταδιοδρομίας. Ἡ τοποθέτησή του (1833) στὸν Καύκασο (Γεωργία) ἔδειξε ἀρκούντως τὴ συνεχιζόμενη δυσπιστία πρὸς αὐτὸν τῆς ρωσικῆς αὐλῆς.¹¹⁷ Γρήγορα ἀποστρατεύθηκε γιὰ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Ὀδησσό (1835).¹¹⁸ Εἶχε στὸ μεταξὺ παντρευτεῖ ὁ μεγαλύτερος γιὸς του ἔγινε ἀργότερα ἀξιωματικός. Στὸ ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς του ὁ Ράικο ἀσχολήθηκε μὲ τὴ σηροτροφία : προσπάθησε, ξοδεύοντας μεγάλο μέρος τῆς περιουσίας του, νὰ ἐξαπλώσει τὸν παραγωγικὸ αὐτὸ κλάδο στὴ Νότια Ρωσία. Δὲν βρῆκε ἀνταπόκριση ἀπὸ κυβερνητικούς παράγοντες ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς χωρικούς. Φαίνεται ὅτι τοῦ στοίχισε ἀρκετὰ ἡ αἰσθησιμότητα, σὲ προχωρημένη ἡλικία, τῆς ἀποτυχίας του αὐτῆς.¹¹⁹

Ἡ Ἑλλάδα δὲν ἔπαψε νὰ τὸν ἐνδιαφέρει. Ἀναφέρθηκε ἤδη ὅτι συνέταξε (1834) ἀναλυτικὸ ὑπόμνημα γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια.¹²⁰ Στὸν Ἄλ. Στούρτζα παρέδωσε 8 ἐπιστολὲς τοῦ τελευταίου γιὰ τὴν ἔκδοση τῆς Correspondance.¹²¹ Στὴν Ὀδησσό, ὅπου ἡ ἑλληνικὴ παρουσία ἦταν ἐντονη καὶ ὅπου τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα εἰσέπλεαν καθημερινῶς, ὁ Ράικο εἶχε πολλαπλὰ ἐρεθίσματα νὰ μὴ λησμονεῖ τὴ φιλελληνικὴ του δράση. Φαίνεται ὅτι πολλοὶ Ἕλληνες, ἐγκατεστημένοι στὴν Ὀδησσό ἢ διερχόμενοι, πῆγαιναν νὰ τὸν ἐπισκεφθοῦν, στὸ δρόμο τὸν χαιρετοῦσαν μὲ σεβασμό, καί, ὅταν τὸ 1841 ὁ Ὄθων τοῦ ἀπένειμε παράσημο, ἐξέφρασαν παράπονα γιὰτὶ θεώρησαν ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶχε δοθεῖ στὸν Ράικο ἄλλο ἀνώτερου βαθμοῦ, τὸ ὅποιο νὰ ἀνταποκρίνεται στὶς ὑπηρεσίες πού πρόσφερε.¹²² Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνες σημείωσε γι' αὐτὸν :

1831: ΑΥΕ, Memorandum, καὶ συνημμένο σχετικὸ ἔγγραφο. Ἐπανῆλθε γιὰτὶ, ὅπως γράφει, διέβλεπε τὸν προσεγγίζοντα ἐμφύλιο πόλεμο καί, ὡς ξένος, "il ne me convenait pas d'entrevenir dans des demelées pour ainsi dire de famille".

117. I. S. Dostian, "L'attitude de la société russe", σ. 76.

118. I. S. Dostian, «Ἐνας Ρώσος ἀγωνιστής», σ. 214. Κατὰ τὴν Dostian (στὸ ἴδιο, σ. 214-215) δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι στὸν Καύκασο ὁ Ράικο συνδέθηκε μὲ μερικούς ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ ἐξόριστους Δεκεμβριστές, ἰδιαίτερα μὲ τὸν Κορνήλοβιτς.

119. B. Markévitch, ὁ.π., στήλες 305-307. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ δράση τοῦ Ράικο μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴ Ρωσία ἀσχολεῖται Ρώσος ἱστορικός. Δὲν μπόρεσα νὰ πληροφορηθῶ τὸ περιεχόμενο τῆς σχετικῆς ἀνακοίνωσής του στὴ συνάντησι Ἑλλήνων καὶ Ρώσων ἱστορικών πού ἔγινε στὴ Μόσχα τὸ φθινόπωρο τοῦ 1985.

120. Βλ. ἐδῶ, σ. 191. Κατὰ μία πληροφορία, ὁ Κορνήλοβιτς παρόρμησε, στὸν Καύκασο, τὸν Ράικο νὰ γράψῃ τίς ἀναμνήσεις του ἀπὸ τὴν παραμονὴ του στὴν Ἑλλάδα. Δὲν φαίνεται νὰ πραγματοποιήθηκε κάτι τέτοιο. Βλ. I. S. Dostian, «Ἐνας Ρώσος ἀγωνιστής», σ. 214-215.

121. Ἦταν παραλήπτως καὶ ἄλλων, τῶν ὁποίων τὰ σχέδια βλ. στὸ ΑΚ, φ. 417 καὶ 418. Στὴ μετριοφροσύνη τοῦ Ράικο ἀποδίδεται ἡ μὴ παράδοσι καὶ τῶν ὑπολοίπων· βλ. B. Markévitch, ὁ.π., σ. 303· βλ. στὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν ἀπόλειά τους.

122. B. Markévitch, ὁ.π., στήλη 304· Κ. Α. Παλαιολόγος, ὁ.π., σ. 235· I. S.

«Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων οἰκητόρων τῆς Ὀδησσοῦ, ἰδίως ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁμογενῶν, ἐνθυμοῦνται καλῶς ἄνδρα ὑψηλὸν τὸ ἀνάστημα, ρωμαλέον τὴν στάσιν, συμπαθητικώτατον καὶ γλυκύτατον τοὺς τρόπους... Ἦτο ὁ Νικόλαος Α. Ραϊκὸς γνωστὸς τοῖς ἐνταῦθα Ἑλληνικοῖς κύκλοις ὡς εἰς ἄκρον φιλέλληνα ἄνθρωπον, καὶ ὡς λαβῶν μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα ἡμῶν... Πάντες οἱ ἐκ τοῦ σύνεγγυς γνωρίσαντες αὐτὸν ἦσαν κατεγοητευμένοι ὑπὸ τῆς μεγάλης αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν ἀφοσιώσεως, καὶ μέχρι τῶν τελευταίων τοῦ βίου του ἡμερῶν ἔχαιρεν ὁ Ραϊκὸς μεγίστης ὑπολήψεως καὶ σεβασμοῦ.»¹²³

Γιὰ νὰ διεκδικήσει τὸ παραπάνω παράσημο, ὁ Ράικο εἶχε συντάξει ὑπόμνημα¹²⁴ ὅπου σκιαγραφοῦσε τὴ φιλελληνική του δράση. Τὸ κείμενο αὐτὸ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀντιληφθοῦμε πῶς ὁ ἴδιος ἔβλεπε, ἀπὸ ἀπόσταση πλέον, τὰ φαινόμενα τῶν ὁποίων ἡ ἀνάλυση ἐπιχειρήθηκε ἐδῶ. Ἡ ἴδια ἡ φύση τοῦ ἐγγράφου ἐπέβαλε παρασιωπήσεις κάποιων εὐαίσθητων σημείων. Στὶς γενικές, ὡστόσο, γραμμὲς οἱ πληροφορίες τοῦ ὑπομνήματος δὲν συγκρούονται μὲ τίς σύγχρονες τῶν γεγονότων μαρτυρίες τοῦ ἴδιου τοῦ Ράικο ἢ ἄλλων.

Ὁ Ράικο πέθανε τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1854.

Dostian, «Ἐνας Ρῶσος ἀγωνιστής», σ. 215· I. S. Dostian, "L'attitude de la société russe", σ. 75. Τοῦ ἀπονειμήθηκε ὁ χρυσοῦς σταυρὸς τῶν Ἴπποτῶν τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος· βλ. τὸ σχετικὸ διάταγμα καὶ δίπλωμα, 25/7 Ὀκτ. 1841, στὸ ΑΓΕ, «Παράσημα εἰς Ἑλλήνας καὶ Φιλέλληνας», φ. 1841, 331. Στὸ περιθώριο τοῦ διπλώματος σημειώνεται: «ἐδόθη μετὰ τοῦ Σταυροῦ τὴν 18 8βρ. τῷ Συνταγ. Κω Καλλέργη ἀρ. δ. 1824». Γενικὰ γιὰ τὸ παράσημο αὐτὸ βλ. Ἡλίας Παπαθανασόπουλος, «Τὸ παράσημον τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος ἐπὶ Ὀθωνος», *Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 19 (1967-1970) 307-380. Τὸ Τάγμα τοῦ Σωτήρος εἶχε 5 κλάσεις: τῶν Ἴπποτῶν τοῦ Ἀργυροῦ Σταυροῦ, τῶν Ἴπποτῶν τοῦ Χρυσοῦ Σταυροῦ, τῶν Ταξιαρχῶν, τῶν Ἀνωτέρων Ταξιαρχῶν καὶ τῶν Μεγαλοσταυρῶν (ἄ.π.π., σ. 318).

123. Κ. Α. Παλαιολόγος, ὁ.π., σ. 235-236.

124. Βλ. τὸ ὑπόμνημα στὸ Παράρτημα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

*Memorandum*¹

Je vins en Grèce en 1827 sans recommandation sans appui. à cette époque ce pays était une vraie tour de Babel, et ne vous demandait point qui vous êtes? d'où vous venez? où vous allez? chacun faisait à la lettre ce qu'il voulait. je debutais pour faire un service sur des barques canonieres appartenantes à l'escadre de Lord Cochrane; degouté de la mer j'allais rejoindre les Grecs, qui sous les ordres de Fabvier assiegèrent Chio; je fus simple phillelene tour à tour armé d'un fusil en accueillant une pièce d'artillerie. une lettre de Mr Gosse m'appelle quelques jours avant la levée du siège à Nauplie et le President sur les representations du docteur et du Col. Heideck me nomma au commandement de Palamidy sans me distinguer par aucun rang.

A mon arrivée en Grèce je fus considéré tantot par les uns comme un agent secret du Gouvt Russe, tantot par d'autres comme un transfuge echappé à la deplorable catastrophe de 14/26 10bre 1825. c'est comme appartenant à cette dernière cathégorie que je fus designé au President qui jusqu' à ma nomination en 1829 au commendt Superieur de Patras m'a traité en vrai negre. c'est long tems après que la place que j'occupais m'ayant mis en relation directe avec lui que sa froideur fut convertie a une confiance illimitée; dans ce poste je cumulais a des epoques differentes plusieurs emplois comme celui d'entendant militaire, de chef de la cavallerie irrégulière, de directeur de la Commission pour rebatir la ville etc. etc. mais après avoir lutté pendant plus d'un an contre une maladie locale je fus obligé de demander ma demission ce que fus dans les termes des pièces justificatives No. 1.² avant d'obtenir une reponse à cet office le President m'informa confidentiellement qu'il m'était defendu de rentrer dans ma patrie et bientôt après au lieu de demission il m'appella pres de lui par l'ordonnance sous No. 2.³

1. Ἀρχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, «Παράσημα εἰς Ἕλληνας καὶ Φιλέλληνας», φ. 1841, 33Ι. Διατηρήθηκε ἡ ὀρθογραφία τοῦ κειμένου· ἐλάχιστες μόνο προσθήκες ἔγιναν στὴ στίξη, γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν παρανοήσεις.

2. Ράικο πρὸς Ι. Καποδίστρια, 24 Ὀκτ. 1830.

3. Ι. Καποδίστριας πρὸς Ράικο, 6 Δεκ. 1830.

Sur les informations que je pus me procurer vagement je me décidais à écrire une lettre au General aide de camp Benkendorff. cette lettre figure parmi les pièces sous No. 3.⁴ Le President se chargea de la transmettre et l'accompagna d'une lettre voy. No. 5.⁵ dont il m'envoya le brouillon en me faisant demander si j'en étais content. cet incident m'en fournit la copie.

Nauplie était remplie de coteries ennemi prononcé de toute sorte de manigance, je me retirai à Thermia pour prendre les bains minérales. les troubles d'Hydra et de Poros ayant pris un caractère sérieux le President eu le Projet de se faire remplacer par une Regence et aller plaider la cause du Pays qui lui était confié à Londre. un Brik Russe eut l'ordre de se tenir secretement pret pour faire voile. je fus designé pour être de très petit nombre des personnes qui doivent l'accompagner et sur son invitation je me rendais à Nauplie à l'époque malencontreuse ou l'on fit sauter la Fregade l'Hellas (j'ai appris ce détail long tems après). Le President craignant d'être sapé de lacheté changea de projet ne voulut plus quitter le pays... qui sait si mon retard n'a pas été une cause innocente de si fin desastreuse! quelque temps après le Lieut. Colonel Pauzié Comt Sup. de l'artillerie et chef de l'école militaire ayant donné sa demission je fus obligé par le president de le remplacer. jusqu' à ce jour c'est à dire pendant presque 4 ans j'ai servi la Grèce sans recevoir ni paye ni traitement; mon loyer meme était payé par mon denier. frappé d'Ostracisme je devais necessairement adopter la Grèce comme ma Patrie nouvelle. ce ne fut qu'alors que j'ai consentie de recevoir les emolumens attachés à ma place. après cette nomination le President ayant appris apparemment que je me trouvais court en argent m'envoya un rouleau de 25. ou sauf le vrai de 50 Napoleons d'or et employa pour m'obliger un terme moyen en me faisant dire que c'était pour les frais d'établissement a ma place nouvelle dans un pays si miserable, dans des circonstances aussi critiques. c'était honteux pour moi d'exploiter aussi la bienveillance du chef et accepter une somme qui aurait pu servir a des besoins plus imperieux mais craignant de blesser la susceptibilité du President par un refus sec, je le remerciais d'être venu à mon secours mais je le suppliais de vouloir bien ordonner à la secretaire de la Guerre de me retenir cette avance sur ma paye ulterieure. c'est en reponse à cette lettre qu'il m'écrivit le billet que termine la correspondance que ses

4. Ράικο προς Benkendorff, 15/27 Μαΐου 1831.

5. Τὸ ὄρθὸ 4: Ι. Καποδίστριας πρὸς Benkendorff, 19/31 Μαΐου 1831.

frères ont publié et que le redacteur a defigurée par une note totalement fausse. en communiquant ce billet au Ct Augustin je lui demandais l'anonyme ce qui ne l'interessait pas à faire mettre dans une note que "ce billet a été trouvé sans adresse etc. ce billet est chez moi tout du poing du Defunt". je n'ai pu me refuser à le rapporter ici s'étant présenté de vous faire mention de ce fait.

Après l'assassinat du President je declarais devant tous mes officiers rassemblés que je ne servirais desormé que jusqu' à l'ouverture de l'assemblée nationale et le 27 Novembre 1831 je presentais de nouveau ma demission voy. No. 5.⁶ depuis le 27 Novembre jusqu' à 9 Décembre prevoyant l'imminence d'une guerre civile et trouvant qu' en ma qualité d'étranger il ne me convenait pas d'entrevenir dans des demelées pour ainsi dire de famille je ne cessais de demander ma cessation de fonction.

6. Ράικο πρὸς Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ, 27 Νοεμ. 1830. Στὸ Memorandum δὲν μνημονεύεται τὸ ἔκτο συνημμένο: Αὐγ. Καποδίστριας καὶ Π. Ρόδιος πρὸς Ράικο, 19 Ἰαν. 1832.